MESNEVÎ

DOÇ. DR. İSMAİL ÜNVER

Bu yazımızda, klâsik Türk edebiyatında değişik konuların işlenmesinde çok kullanılmış bir nazım şekli olan "mesnevî"nin tarihî gelişmesini, nazım şekli olarak taşıdığı özellikleri, Türk edebiyatında hangi alanlarda kullanıldığını göstermeye çalışacağız. Mesnevîler arasında "aşk"ı konu edinen eserlerin iç yapısını kısaca inceleyeceğiz. Yazımızın sonunda da, çeşitli mesnevîlerden seçtiğimiz, konumuzla ilgili örnek metinleri açıklamalı olarak sunacağız.

Tarihî Gelişme

Arapça "s n y" üçlü kökünden türemiş "mesnevî" sözü, bu dilde kendi arasında kafiyeli mısralardan oluşmuş nazım şekli anlamında kullanılmamıştır. "Mesnevî" edebiyat terimi olarak ilk defa İran edebiyatında kullanılmış olmakla birlikte, bu nazım şeklinin ilk örnekleri Arap edebiyatında görülmektedir. Araplar, kendi arasında kafiyeli beyitlerden oluşan bu nazım şekline "müzdevice", aruzun "recez" bahri ile yazıldığı için "recez" ya da çoğul olarak "urcûze" demişlerdir [1].

Mesnevî terimi ve nazım şekli Türk edebiyatına İran edebiyatından geçmiş, XI-XIX. yüzyıllar arasında bu türde sayısız eserler yazılmıştır.

İran edebiyatında önceleri destanî konuların işlenmesinde kullanılan mesnevî nazım şeklinin ilk olgun örneği Firdevsî'nin *Şâh-nâme*'sidir (X-XI. yy.). Bu edebiyatta, mesnevî yalnız destanî eserlerde kullanılan bir nazım türü olarak kalmamış, tasavvufî, ahlâkî konularla aşk ve macera hikâyeleri de bu yolla nazma çekilmiştir.

Bu nazım şekli edebiyatımıza İran edebiyatından geçtiğine göre, burada Türk şairlerini en çok etkileyen İran şairlerinden kısaca söz etmek yerinde olacaktır:

Attâr (1119?-1193?). İran'ın büyük mutasavvıf şairi Feridüddîn-i Attâr, en çok şu mesnevîleriyle Türk şairleri üzerinde etkili olmuştur: *Husrev-nâme (Gül ü*

---

[1] A. Ateş, İslâm Ansiklopedisi (İ.A.), "Mesnevî" maddesi; N.M. Çetin, *Eski Arap Şiiri*, İstanbul 1973; Â. Çelebioğlu, Sultan II. Murad Devri (824-855/1421-1451) Mesnevileri (II. Murad Mes.), basılmamış doçentlik tezi, 1976.

Husrev), Esrâr-nâme, Mantıku't-tayr, Musîbet-nâme, İlâhî-nâme, Bülbül-nâme, Pend-nâme, Cümcüme-nâme.

Nizâmî (1150?-1214?). Mesnevî alanında İran'ın en önde gelen şairidir. Beş mesnevîden oluşan "Hamse"si, İran edebiyatının ilk ve örnek eseri olması yanında, Türk edebiyatı üzerinde de son derece etkili olmuştur. Şairin *Penc-Genc* adıyla anılan "Hamse"sinde bulunan mesnevîler şunlardır: *Mahzenü'l-esrâr, Husrev ü Şîrîn, Leylî vü Mecnûn, Heft-peyker, İskender-nâme (Şeref-nâme* ve *İkbâl-nâme).*

Sa'dî (1213?-1292). Mensur olarak kaleme alınmış olmakla birlikte, arada çeşitli türlerde manzum bölümleri de bulunan *Gülistân* adlı eseri dünyaca tanınmıştır. *Bûstân (Sa'dî-nâme)* adlı mesnevîsi ise, Türk edebiyatında sürekli olarak ilgi görmüştür. Eserin çevirileri yapılmış ve ona nazireler yazılmıştır. Bu iki eserin, öğretici nitelikleri dolayısıyla Türk eğitim tarihinde de önemli bir yeri vardır.

Emîr Husrev (öl. 1325). İran edebiyatında Nizâmî'nin "Hamse"sine nazire yazan ilk şairdir. Sanat yönünden Nizâmî kadar başarılı olmamakla birlikte, Türk şairleri arasında ilgi görmüş, adı Türk mesnevîlerinde Nizâmî ile birlikte sık sık anılmıştır. "Hamse"si şu mesnevîlerden oluşmuştur: *Matla'u'l-envâr, Şîrîn u Husrev, Mecnûn u Leylî, Heşt-behişt, Âyîne-i İskenderî.*

Hâcû-yı Kirmânî (öl. 1327). Türk şairleri üzerindeki etkisi, burada adını andığımız İranlı şairler ölçüsünde olmamakla birlikte, mesnevî yazan bazı Türk şairleri, İranlı mesnevî şairleri arasında bu şairden de söz etmektedirler. Mesnevîleri şunlardır: *Ravzatü'l-envâr, Hümây u Hümâyûn, Kemâl-nâme, Gül ü Nevrûz, Cevher-nâme, Sâm-nâme.*

Molla Câmî (öl. 1492). XV. yüzyılda İran'ın en büyük mesnevî şairidir. Nizâmî'den sonra Türk şairleri üzerinde en etkili olan, Osmanlı sarayından ilgi, takdir ve himaye gören bir şairdir. Mesnevîleri şunlardır: *Silsiletü'z-zeheb, Selâmân u Ebsâl, Tuhfetü'l-ahrâr, Sübhatü'l-ebrâr, Yûsuf u Züleyhâ, Leylî vü Mecnûn, Hıred-nâme-i İskenderî.*

Türk şairleri üzerinde etkisi yönünden ön sırada bulunan, Türk şairi olmakla birlikte eserini Farsça olarak yazan Mevlânâ Celâlüddîn-i Rûmî (1207-1273)'yi burada anmak zorundayız. Anadolu'da yazılmış olan birçok mesnevîyi, gerek şekil gerek muhteva yönünden etkileyen eser, bu nazım türüne verilen adın alemi olmuş, "mesnevî" dendiğinde önce Mevlânâ'nın eseri akla gelmiştir.

Türk şairi olmakla birlikte, Anadolu dışındaki Türk edebiyatını ilgilendirdiği için başka bir yazıda ele alınacak olan, Türk edebiyatının en önde gelen şairlerinden Ali Şîr Nevâî'nin "Hamse"sini de burada anıyoruz. Daha hayattayken ünü Anadolu'yu kaplayan bu büyük şair, XVI. yüzyıl başlarından itibaren, mesnevî yazan şairlerimizce takdir edilmiş ve hayranlıkla anılmıştır. "Hamse"sinde şu mesnevîler vardır: *Hayretü'l-ebrâr, Ferhad u Şîrîn, Leylî vü Mecnûn, Seb'a-i Seyyâr, Sedd-i İskenderî.*

Şekil Özellikleri

Başta da belirttiğimiz gibi, mesnevî, kendi arasında kafiyeli beyitlerden oluşmuş bir nazım şeklidir (aa/bb/cc...). Beyit sayısı bakımından hiçbir kısıtlayıcı kurala bağlı değildir. İki ile on binlerce beyit arasında değişen bir genişliktedir. Gerek beyitler arasında kafiye bağlantısı bulunmaması gerek beyit sayısının sınırlı olmaması, şairlerin işledikleri konuyu istedikleri kadar genişletmelerine imkân sağlamış, bu yüzden de çok kullanılan bir nazım şekli olmuştur.

Beyit sayısının çok olması yüzünden, aruzun hangi bahrinden olursa olsun, mesnevîde daima kısa kalıplar kullanılmıştır. Bu kalıpları şöyle sıralayabiliriz:

1. .---/.---/.-- : Mefâ'îlün/mefâ'îlün/fa'ûlün
2. --/.-.-/.-- : Mef'ûlü/mefâ'ilün/fa'ûlün
3. -.--/-.--/-.- : Fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilün
4. ..--/..--/..- : Fe'ilâtün/fe'ilâtün/fe'ilün
   (-.--) (--) (Fâ'ilâtün) (fa'lün)
5. ..--/.-.-/..- : Fe'ilâtün/mefâ'ilün/fe'ilün
   (-.--) (--) (Fâ'ilâtün (fa'lün)
6. -..-/-..-/-.- : Müfte'ilün/müfte'ilün/fâ'ilün
7. .--/.--/.--/.- : Fa'ûlün/fa'ûlün/fa'ûlün/fa'ûl

Mesnevîlerin düzenleniş biçimlerine (tertip özelliklerine) geçmeden önce, burada önemli bir noktayı belirtmek zorundayız. Gerek İran edebiyatında gerek Türk edebiyatında, muhtevaları bakımından "kasîde"ye benzeyen mesnevîler yazılmıştır. *Necatî Divanı* önsözünde [2] ve *Ahmed Paşa Divanı* başındaki üç şiirde [3] görüldüğü gibi. Ayrıca birçok mensur eserde, özellikle tarih kitaplarında mesnevî biçiminde yazılmış sayısız manzum parçalar vardır. Yalnızca vezin ve kafiye bakımından "mesnevî" nazım şekline bağlanabilen bu tür parçaları konumuzun dışında tutuyoruz.

Mesnevînin Düzenleniş Biçimi

Belli bir konuyu işleyen, bağımsız bir kitap olarak yazılmış mesnevîlerin plânları, genellikle birbirine benzer. Bu genel plânda üç bölüm vardır;

A. Giriş bölümü

B. Konunun işlendiği bölüm

C. Bitiş bölümü

Bununla birlikte, bazı ilk dönem mesnevîlerinde (XIII-XIV. yy.), yukarıdaki bölümlerin kesin çizgilerle ayrılmadığı görülür. Söz gelişi Ahmed

[2] A. N. Tarlan, *Necatî Beg Divanı*, İstanbul 1963, s. 1-14.

[3] A. N. Tarlan, *Ahmed Paşa Divanı*, İstanbul 1966, s. 1-10.

Fakîh'in *Kitâbu Evsâfı Mesâcidi'ş-şerîfe*[4] adlı kısa mesnevîsinde, Şeyyad Hamza'nın *Yûsuf u Zelîhâ*'sında[5], Yunus Emre'nin *Risâletü'n-nushiyye*'sinde[6], Gülşehrî'nin *Mantıku't-tayr*'ında[7] bu üç bölüm açıkça görülmemekte; kiminde hem "giriş" hem de "bitiş" bölümü, kiminde ise, ikisinden biri bulunmamaktadır. Bu durum sonraki dönemlerde yazılmış kısa mesnevîlerde de vardır. Nabî'nin *Sûr-nâme*'sinde[8] görüldüğü gibi.

Bu tür örnekler bir yana bırakılırsa, yukarıdaki plânın yapısı şöyledir:

A. Giriş Bölümü

Bu bölümde en çok "tevhîd (=Tanrı'nın birliğini konu edinmiş şiir)", "münâcât (=Tanrı'ya yakarış)", "na't (=Hz. Muhammed'e övgü)", padişaha övgü ve "sebeb-i te'lif ya da sebeb-i terceme (=eserin yazılma ya da çevrilme sebebi)" konularında yazılmış parçalar görülür. Birçok mesnevî "besmele" ile başlar. "Besmele" başlı başına bir şiir de olabilir. Şair "besmele"den sonra "hamd (=şükür)"e geçebileceği gibi, eserine "hamd"i konu edinen bir parçayla da başlayabilir. Bu parçaya "tahmîd" denir. Bir kısım mesnevîde "na't"tan sonra "mi'râc (=Hz. Muhammed'in Tanrı katına yükselmesi)", "mu'cizât (=Peygamber'in gösterdiği olağanüstü durumlar)" ve "Medh-i Çehâr-yâr (=dört halifeye övgü)" başlıkları da vardır. Kimi mesnevîlerde padişahtan sonra, şairin ilgi ve yardım gördüğü başka bir devlet büyüğünü övdüğü de olur. Hatta padişah yerine bir devlet büyüğünün övüldüğü mesnevîler de vardır. Bütün eserlerde görülmemekle birlikte, "giriş bölümü"nde "mev'ize (=öğüt)", "sözün yüceliği" ve "kaleme hitab" başlıklarıyla karşılaşıyoruz. Taşlıcalı Yahya Bey'in *Kitâb-ı Usûl*'ü[9] "kaleme hitab"la başlar. Bir mesnevî "giriş"inde burada sıraladığımız bütün başlıkları bulamayacağımız gibi, burada anmadığımız başlıklar da görebiliriz.

Yukarıda anılan başlıkların "giriş bölümü"ndeki sırası şöyle olabilir:

1. Besmele
2. Tevhîd
3. Münâcât
4. Na't
5. Mi'râc
6. Mu'cizât
7. Medh-i Çehâr-yâr

---

[4] H. Mazıoğlu, *Ahmed Fakih, Kitâbu Evsâfı Mesâcidi'ş-şerîfe*, TDK, Ankara 1974.
[5] D. Dilçin, *Şeyyad Hamza, Yusuf ve Zeliha*, TDK, İstanbul 1946.
[6] A. Gölpınarlı, *Yunus Emre, Risâlat al-Nushiyya ve Divan*. İstanbul 1965.
[7] A. S. Levend, *Gülşehrî, Mantıku't-tayr*, TDK, Ankara 1957.
[8] A. S. Levend, *Nabi'nin Surnâmesi*, İstanbul 1944.
[9] Taşlıcalı Yahya Bey, *Kitâb-ı Usûl*, Millet Ktp. Ali Emirî manzum 986/4, yk. 1b.

8. Padişah için övgü
9. Devlet büyüğüne övgü
10. Sebeb-i te'lîf

Daha önce de bildirdiğimiz gibi, bu bölümdeki "sözün yüceliği" ve "kaleme hitab" vb. başlıkların yerleri mesnevîden mesnevîye değişmektedir. Öte yandan Fuzulî'nin *Leylâ vü Mecnûn*'unda [10] görülen üç rubâî ile mensur bir kısımdan oluşan "Dîbâçe"yi ender karşılaşılan bir örnek olarak anmamız gerekir.

Yukarıda sıraladığımız maddeleri açıklarken, bu maddelerin örneklerini de birlikte vermek yararlı olurdu. Ancak teknik sebeplerle bu metinleri "Örnek Metinler" başlığı altında yazımızın sonunda sunmaya çalışacağız.

1. Besmele

İslâmî geleneğe uygun olarak, mesnevîler de "besmele" ile başlar. Ancak, her zaman eserin başında yer alan "besmele", mesnevîdeki ilk şiirin ilk beytini oluşturabileceği gibi, mesnevî metninin dışında da kalabilir. İlk beyitteki "besmele" kimi mesnevîlerde vezne uymaz; fakat öbür mısra ile kafiyeli olduğundan, bir mısra gibi görünür. Kimi eserlerde ise:

Zikr-i bismillâhi rahmâni'r-rahîm
Kamu nesne bizegidür iy hakîm [11]

örneğinde görüldüğü gibi, kurallı okunuşu bozularak vezne uydurulur. Başında "besmele" bulunan parça "tevhîd" ya da "münâcât" olabileceği gibi, bütünüyle besmeleye ayrılmış bir şiir de olabilir. Şair bu şiirde "besmele"nin erdeminden, her işe onunla başlamak gerektiğinden söz eder, "besmele"de bulunan her harfin neye delâlet ettiğini anlatır... Taşlıcalı Yahyâ'nın *Gencîne-i Râz* ve *Gülşen-i Envâr*'ı, Atâyî'nin *Nefhatü'l-ezhâr* ve *Sohbetü'l-ebkâr*'ı besmele şiiri ile başlar (bk. ÖRNEK METİNLER, I).

Yukarıda Tanrı'ya "hamd" ile başlayan mesnevîler de bulunduğunu bildirmiştik. Şeyh Galib'in *Hüsn ü Aşk*'ı böyle bir "tahmîd" ile başlar (bk. ÖRNEK METİNLER, II).

2. Tevhîd

Mesnevîlerde "tevhîd" ve "münâcât"ın sırası her zaman aynı değildir. Şair isterse "tevhîd"i isterse "münâcât"ı öne alır. "Tevhîd"in sözlük anlamı "bir kılma, bir sayma, Tanrı'nın birliğine inanma..."dır. Edebiyat terimi olarak ise "Tanrı'nın varlığını ve birliğini dile getiren manzume" anlamında kullanılır.

Öte yandan, "giriş bölümü"nde "tevhîd" bulunmayan mesnevîler de vardır. Ancak başında "tevhîd" bulunan mesnevîler daha çoktur.

Şairler "tevhîd" başlığı altında Tanrı'nın "esmâ-i hüsnâ"sını ve sıfatlarını sayarlar. Dünyada faili olmayan bir oluş, bir kılış yokken, bunca oluşu kılan

---

[10] N. H. Onan, *Fuzulî, Leylâ ile Mecnun*, İstanbul 1955, s: 1-2.
[11] İ. Ünver, *Ahmedî, İskender-nâme*, TDK., Ankara 1983, yk. 1b.

üstün bir gücün, yani Tanrı'nın var olması gerektiğine işaret ederler. Evrendeki düzeni O'nun birliğine tanık gösterirler (bk. ÖRNEK METİNLER, III).

3. Münâcât

Tanrı'ya yakarış anlamındaki bu başlık altında şairler, kulun güçsüzlüğünü, her konuda Tanrı'nın yardımına muhtaç olduğunu ifade ederler. İnsanoğlunun günah işlemekten kurtulamadığını, buna rağmen Tanrı'nın bağış kapılarını açık tuttuğunu... bildirirler. Kimi mesnevîlerde şair, eserini tamamlayabilmek için, onun yanlışlardan ve eksiklerden uzak olması, okuyanlar tarafından beğenilmesi için Tanrı'ya yakarır (bk. ÖRNEK METİNLER, IV).

4. Na't

Hz. Muhammed'i övmek üzere yazılan şiire "na't" denir. Bununla birlikte, "na't" teriminin dört halife ve başka din büyüklerine yazılan övgü şiirleri için de kullanıldığı görülür. *Süheyl ü Nevbahar* [12] ve *Hurşîd-nâme*'de [13] olduğu gibi. Ancak geniş anlamda daima Hz. Muhammed için yazılan övgü söz konusudur. Bu şiirlerde en çok şu noktalar üzerinde durulur: O, kendisinden önce gelen peygamberlerden üstündür; iki cihanın sultanıdır; son peygamberdir, fakat onun nuru bütün varlıklardan önce yaratılmıştır; O, Tanrı'nın "sen olmasaydın felekleri yaratmazdım" dediği yüce peygamberdir; O, "fakirlik övüncümdür" diyen, Ahmed, Mahmûd, Muhammed, Mustafâdır...

Şair, Hz. Muhammed'in "mi'râc" ve "mu'cizât"ını ayrı başlıklar altında işlemişse, "na't"te bu yönlere ağırlık vermez, bir iki beyitle değinir. Onun şefaatini dileyerek "na't"i bitirir (bk. ÖRNEK METİNLER, V).

5. Mi'râc

Sözlük anlamı "merdiven", "göğe yükselme" olan mi'râc, Hz. Muhammed'in Tanrı katına yükselmesi olayına da ad olmuştur. Şairler, mesnevîlerde bu başlık altında "mi'râc" olayını anlatarak Hz. Muhammed'i yüceltirler. Edebiyatımızda başlı başına bu olayı konu alan "Mi'râc-nâme"ler de yazılmıştır [14].

Mesnevîlerin "giriş" bölümlerinde "mi'râc" olayını anlatan şiirlerde, Hz. Muhammed'in Tanrı katına yükselmesi konu edilir. Cebrail'in gelişi ve Burak getirmesi; Peygamber'in Mescid-i Aksâ'da namaz kılması, göğe yükselmesi ve her felekten geçişi; Cebrail'in "Sidre"den öteye geçemeyişi; Hz. Muhammed'in Tanrı'ya "iki yay uzaklığından da az" yaklaşması; ümmeti için dileklerde bulunması...; yer yüzüne dönüşü ve yatağını henüz soğumamış olarak bulması anlatılır (bk. ÖRNEK METİNLER, VI).

---

[12] Hoca Mes'ud, *Süheyl ü Nev-bahâr*, C. Dilçin, DTCF. basılmamış doktora tezi 1984, s. 327.

[13] H. Ayan, *Şeyhoğlu Mustafa, Hurşîd-nâme (Hurşîd ü Ferahşâd)*, Erzurum 1979, s. 139.

[14] M. Akar, Türk Edebiyatında Manzum Mi'râc-nâmeler, basılmamış doktora tezi, 1980.

6. Mu'cizât

"Mu'cize" kelimesini çoğulu olan "mu'cizât" peygamberler söz konusu olunca, onların gösterdikleri olağanüstü haller, peygamberliklerini kanıtlayan "mu'cize"ler anlamına gelir.

Her peygamber gibi, Hz. Muhammed'in de mucizeleri vardır. Şairler "mu'cizât" başlığı altında bunları sıralayarak Peygamber'i yüceltirler. Bunlar arasında Hz. Muhammed'in doğumundan önce ve doğumu sırasında görülen olağanüstü haller, çocukluğunda başka çocuklardan farklılığı, düşmana toprak saçıp onları kör etmesi, parmağıyla ayı ikiye ayırması, parmağından askerlerinin susuzluğunu giderecek kadar su akıtması, körleri iyileştirmesi, diktiği hurmanın hemen yemiş vermesi, elinde kertenkelenin dile gelmesi, önüne konmuş olan pişmiş zehirli kuzunun ona "benden yeme" demesi... bu başlık altında anlatılan mucizelerdendir.

7. Medh-i Çehâr-yâr

Hz. Muhammed'in dört yakını, dört dostu, dört halifesi, Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer, Hz. Osman ve Hz. Ali için övgü. Kimi mesnevîlerin giriş bölümlerinde, şair "na't"ten veya varsa buna bağlı olan "mi'râc" ve "mu'cizât" başlıklarından sonra dört halife övgüsüne geçebilir. Bu konudaki övgüler ayrı başlıklar altında verilebileceği gibi, bir başlık altında dört halifenin anıldığı da olur. Bu şiirlerde Ebû Bekir'in dürüstlüğü ve cömertliği, Ömer'in adaleti, Osman'ın edebi ve Kur'ân'ı yazdırması, Ali'nin cesareti başlıca üzerinde durulan noktalardır (bk. ÖRNEK METİNLER, VII).

8. Padişah için övgü

Hemen hemen bütün mesnevîlerin "giriş bölümü"nde bulunan bu başlıkta, şair hükümdara bağlılığını dile getirerek, eserinin kabul edilmesini diler. Onu kahramanlığından, adaletinden, kereminden... ötürü över; Tanrı'nın yer yüzündeki gölgesi, Hz. Muhammed'in halifesi cihan sultanlarının en büyüğü diyerek yüceltir. Kimi mesnevîlerde şair yoksulluk ve işsizlikten yakınarak, padişahın yardımını ister. Bu övgü hemen her zaman padişahın ömrüne ve devletine dua ile biter (bk. ÖRNEK METİNLER, VIII).

9. Devlet büyüğü için övgü

Mesnevîlerin "giriş bölümleri"nde, şairler padişahtan sonra sadrazam, vezir, şeyhülislâm, kazasker... gibi devlet büyüklerinden birine de övgü koyabilirler. Bu övgüde övülen devlet büyüğünün mevkii, adaleti, ilmi, cömertliği, ilim ve hüner sahiplerine ilgi göstermesi vb. noktalar üzerinde durulur.

10. Sebeb-i te'lîf

Mesnevîlerin "giriş bölümleri"nde hemen hiç ihmal edilmeyen başlıklardan biri de "sebeb-i te'lîf"tir. Bu başlık altında şair eserini niçin yazdığını, onu bu eseri yazmaya yönelten sebebi açıklar. Yukarıdaki başlık "sebeb-i nazm-ı kitâb", "sebeb-i tertîb", "sebeb-i tahrîr" biçiminde de olabilir. Farsçadan çeviri olan kimi mesnevîlerde bu başlık "sebeb-i terceme" olarak geçer.

Bu başlık altında, şair kendisini böyle bir kitap yazmaya yönelten sebebi verir. Mesnevîlerde bu sebepler de birbirine benzer. Şairler düşlerinde büyük mesnevî ustalarıyla konuşurlar, bu ustalar şairden bu yolda bir eser yazmasını isteyebilir. Şair yine düşünde ya da kendi âlemine dalmışken "hâtif (= sahibi görülemeyen ses)"ten gelen bir ses, ondan böyle bir mesnevî yazmasını istemiş olabilir. Şair dostlarıyla oturup ünlü bir mesnevîyi okurken, arkadaşları ondan benzeri bir eser yazmasını isteyebilirler. Hatta bu işi ancak kendisinin başarabileceğini söyleyerek ısrar etmiş olabilirler. Zamanın sultanı ya da başka bir devlet büyüğü, yabancı dilde yazılmış beğendiği bir eserin Türk diline kazandırılmasını şairden isteyebilir.

"Sebeb-i te'lîf" başlığı altında şair, eserinin yazılış sebebini açıklamakla kalmaz; bu konuda kendinden önce eser veren büyük şairleri anar, onlara nazire yazmakla övünür. Mesnevîsinin çeviri ya da taklit olmadığını bildirir. Şairler, "sebeb-i te'lîf"e ayrılan kısmın sonunda, yanlışlarının ve eksiklerinin bağışlanması dileğinde de bulunabilirler. Bu yüzden, şair ve eser hakkında en önemli bilgilerin "sebeb-i te'lîf" başlığı altında toplandığı söylenebilir (bk. ÖRNEK METİNLER, IX).

Buraya kadar mesnevîlerin "giriş bölümleri"nde yalnız "mesnevî" nazım şekliyle yazılmış kısımlardan söz ettik. Oysa bu başlıklar altında "kasîde", "kıt'a", "tercî-i bend" gibi nazım şekilleri de kullanılmıştır. Bunlar arasında pek azı vezin bakımından mesnevî veznine uyar, çoğunun vezni mesnevîde kullanılan vezinden farklıdır. Bu husus için şu örnekleri gösterebiliriz: Ahmedî, *Çemşîd ü Hurşîd* adlı mesnevîsinin "giriş"inde [15] "mesnevî" şekliyle yazdığı "tevhîd"in içine değişik vezinlerle, "kasîde" kafiyeli iki parça koymuştur. Aynı eserde "na't"e, yine "kasîde" kafiyeli ve değişik vezinli iki parça eklenmiştir. Eserde bu tutum, padişah için yazılan övgüde de sürdürülmüş; değişik vezinle ve "kasîde" kafiyeli dört şiir, başka vezinle bir "kıt'a" mesnevî arasına yerleştirilmiştir. Şeyhî'nin *Husrev ü Şîrîn* mesnevîsinin "giriş"inde ise, "tevhîd" başlıklı üç parçadan ikisi "kasîde", biri "mesnevî"; iki "na't"ten biri "kasîde", diğeri de "mesnevî" nazım şekliyle yazılmıştır. Kasîdelerden biri "mesnevî" ile aynı, öbürleri ise farklı vezinle kaleme alınmıştır. Fuzulî'nin *Leylâ vü Mecnûn*'unda [16] da "giriş"te değişik nazım şekilleri görülür. Önce, "Dîbâçe" başlığı altında üç rubâî vardır. Daha sonra biri "tevhîd," biri "na't", biri de Kanunî'ye övgü olmak üzere üç kasîde yer alır. Gelibolulu Mustafa Âlî, *Tuhfetü'l-uşşâk* [17] adlı eserinin "giriş"ine "tevhîd", "na't" ve dört halife övgüsünde "mesnevî" nazım şekli yanında, aynı konularda ayrıca dört "tercî-i bend" eklemiştir.

Bu örnekler daha da artırılabilir. Şairler değişik nazım şekillerinde ustalıklarını gösterebilmek ve "giriş" bölümündeki monotonluğu gidermek

---

[15] M. Akalın, *Ahmedî, Cemşîd u Hurşîd*, Ankara 1975, s. 54-76.

[16] N. H. Onan, *Fuzulî, Leylâ ile Mecnûn*, İstanbul 1955, s. 13, 30, 41.

[17] Âlî, *Tuhfetü'l-uşşâk*, Süleymaniye, Çelebi Abdullah 277, yk. 4a-17b.

amacıyla bu yola başvurmuş, değişik nazım şekilleri kullanmışlardır. Aynı durumu "konunun işlendiği bölüm"de de göreceğiz.

B. Konunun İşlendiği Bölüm

Mesnevîlerde "âğâz-ı dâstân", "matla-ı dâstân", "âğâz-ı kıssa", "âğâz-ı kitâb"... gibi başlıklarla başlayan "konunun işlendiği bölüm", mesnevînin ana bölümüdür. Burada ele alınıp anlatılan konular, eserden esere değişir. Bu değişkenlik, bölümün genel plânında da kendisini gösterir. Bu bölümde, "giriş bölümü" için verdiğimiz genel plâna benzer bir plân vermek mümkün değildir.

Edebiyatımızda, mesnevîlerin bu bölümde ele aldıkları konulara göre tasnif edildiğini görüyoruz[18]. Bu tasniflerin aynı konuda yazılmış mesnevîleri göstermek için yararlı olduğu açıktır. Ancak, mesnevîlerin yazılış amaçlarına göre tasnif edilmesinin yukarıdaki açıdan oluğu kadar, bu eserlerin ana bölümlerinin plânları arasında bağlantı kurmak yönünden de yararlı olacağını sanıyoruz. Bu düşünceyle mesnevîleri yazılış amaçlarına göre dört gruba ayırarak, her grubun elde bulunan örneklerinden bazılarını notlarda gösteriyoruz:

1. Grup

Okuyucuya bilgi vermek, onu eğitmek amacı güden mesnevîler: Bu grupta dinî, tasavvufî, ahlâkî eserlerle eski bilimlerle ilgili olan ve ansiklopedik bilgiler veren mesnevîler yer alıyor. Bu konular için şu örnekleri gösterebiliriz:

a. Dinî mesnevîler

Sure çeviri ve şerhleri[19], kırk hadis çeviri ve şerhleri[20], yüz hadis çeviri ve şerhleri[21], ilmihaller[22], mevlidler[23], hicret-nâme[24], mi'râciye[25], vefât-ı

[18] H. A. Yücel, *Türk Edebiyatına Toplu Bir Bakış*, İstanbul 1933, s. 128; H.T. İlaydın, "Behrâm-ı Gûr Menkabeleri", Türkiyat Mecmuası (TM) C. V (1936), s. 275-276; A. S. Levend, *Türk Edebiyatı Tarihi*, C. I, Ankara 1973 (*TET*), s. 123-146; A.S. Levend, "Divan Edebiyatında Hikâye I" Türk Dili Araştırmaları Yıllığı (TDAY) 1967 ("DEH."), s. 71-115; Â. Çelebioğlu, II. Murad Mes., s. 183-187; H. Tolasa, "15. yy. Türk Edebiyatı Anadolu Sahası Mesnevileri", Ege Ün. Sosyal Bilimler Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi, C. I (1982), s. 3; C. Dilçin, *Türk Şiir Bilgisi*, TDK, Ankara 1983, s. 177-197.

[19] Hatiboğlu, *Letâif-nâme*, [Â. Çelebioğlu, "XIII-XV (ilk yarısı). Yüzyıl Mesnevilerinde Mevlânâ Tesiri", III. Uluslararası Mevlânâ Semineri ("Mevlânâ Tesiri") (1978), s. 19-22.]

[20] Hazînî ve Hakânî'nin kırk hadis çeviri ve şerhleri (A. Karahan, *İslâm Türk Edebiyatında Kırk Hadis*, İstanbul 1954).

[21] Hatiboğlu, *Ferah-nâme* (R. Onul, İ. Parlatır DTCF. bitirme tezi); Gelibolulu Âlî, *Subhatü'l-uşşâk*. [F. E. Karatay, *Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Türkçe Yazmalar Kataloğu*, C. I-II, *İstanbul 1961* (Karatay *Ktg.*), no. 2941/II]

[22] Mustafa b. Yusuf el-Mar'aşî, *Ravzatü'l-îmân*. H. Mazıoğlu, "Türk Edebiyatı (Eski)", Türk Ansiklopedisi (TA).

[23] H. Mazıoğlu, "Türk Edebiyatında Mevlid Yazan Şairler", Türkoloji Dergisi, C. VI (1974).

[24] Nahifî, Hicret-nâme (Karatay, *Ktg.* no. 2515/IV, 2516/II).

[25] M. Akar, Türk Edebiyatında Manzum Mi'râc-nâmeler, Hacettepe Ün. basılmamış doktora tezi, 1980.

Nebî [26], hilyeler [27], Hz. Muhammed ve yakınları hakkında çeşitli hikâyeler [28], makteller [29], Muhammediyye ve benzerleri [30], dinî öğütler veren eserler [31], kutsal yerleri anlatan bir mesnevi [32].

b. Tasavvufî mesnevîler

Mevlânâ'nın *Mesnevî*'si çeviri ve şerhleri [33], Tasavvufu anlatıp öğretme amacı güden mesnevîler [34], İran edebiyatındaki tasavvufî mesnevîlerin çevirileri ve benzerleri [35], evliya menkabeleri [36], temsilî yoldan tasavvufu anlatan

[26] Ârif, Vefât-ı Nebî (H. Mazıoğlu, TA).

[27] Hakânî Mehmed Bey, *Hilye-i Şerîf* [A. C. Yöntem, "Hâkânî Mehmed Beg, Hayatı ve Eserlerine Dair İncelemeler", Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi (TDED) C. II, S. 1-2 (1948)].

[28] A. S. Levend, *TET.*; "DEH".

[29] Meddah Şazî, *Dâstân-ı Maktel-i Hüseyn* (H. Mazıoğlu, TA.); Nakiboğlu, *Dâstân-ı Adn der Hikâyet-i Hasan ve Hüseyn* (H. Mazıoğlu, TA.); Lâmi'î *Maktel-i İmam Hüseyn* (A. Karahan, İA., "Lâmi'î).

[30] Â. Çelebioğlu, *Yazıcıoğlu Mehmed, Muhammediyye*, İstanbul 1975, 4 C.; Yusuf Hakîkî, *Hakîkî-nâme* (H. Mazıoğlu, TA.).

[31] Kemaloğlu İsmail, *Ferah-nâme* [F. Köprülü, *Türk Edebiyatı Tarihi (TET.)*, İstanbul 1980, 2. bs., 342; A. S. Levend, *TET.*, s. 126]; Cemâlî, *Miftâhü'l-ferec* [F.K. Timurtaş, "Fatih Devri Şairlerinden Cemâli ve Eserleri", TDED., C. IV, S. 3 (1951)].

[32] H. Mazıoğlu, *Kitâbu Evsâfı Mesâcidi'ş-şerîfe*, TDK, Ankara 1974.

[33] Â. Çelebioğlu, "Mevlânâ Tesiri"; aynı yazar, *Nahîfî, Mesnevî-i Şerîf Tercümesi*, İstanbul C. I, 1967; C. II, 1969, C. III, 1974.

[34] Âşık Paşa, *Garîb-nâme* (F. Köprülü, *TET.*, s. 347; aynı yazar, İA. "Âşık Paşa"); İ. H. Ertaylan, *Hatiboğlu, Bahrü'l-hakâyık*, İstanbul 1960; Ârif, *Mürşidü'l-ubbâd* (Â. Çelebioğlu, "Mevlânâ Tesiri"); Abdurrahîm-i Karahisârî, *Vahdet-nâme (F. Köprülü, TET.*, s. 369).

[35] Attâr'dan: A. S. Levend, *Gülşehrî, Mantıku't-tayr*, TDK, Ankara 1957; M. Cunbur, *Gülşehrî'nin Mantıku't-tayr'ı*, DTCF basılmamış doktora tezi, 1952; Za'îfî ve Fedâî Dede'nin *Mantıku't-tayr* tercümeleri (A. S. Levend, aynı eser, önsöz, s. 24-28). Kadıoğlu Mehmed, *İnşrâhu's-sadr* (A. S. Levend, "DEH"). Ahmedî, *Esrâr-nâme* (H. Mazıoğlu, TA.); Gelibolulu Huzûrî, *Esrâr-nâme* [İ. Kutluk, TDED., C. II, S. I (1948)]. Pîr Mehmed b. Yûsuf-i Ankaravî, *Tarîkat-nâme (Musîbet-nâme* çevirisi, A. S. Levend, aynı eser, önsöz, s. 6). Münîrî, *Gülşen-i Ebrâr (Bülbül-nâme* çevirisi, A. S. Levend, "DEH.").

Nizâmî, *Mahzenü'l-esrâr* çeviri, nazire ve benzerleri: Ahmed-i Rıdvân, *Mahzenü'l-esrâr* (İ. Ünver, Ahmed-i Rıdvân Hayatı Eserleri ve Edebî Şahsiyeti, basılmamış doçentlik tezi, 1982). Azerî İbrahim Çelebi, *Nakş-ı Hayâl* (A. S. Levend, *TET*, s. 145); Cinânî, *Riyâzü'l-cinân* (A. S. Levend, *TET.*, s. 145); Âlî, *Tuhfetü'l-uşşâk* (Süleymaniye, Çelebi Abdullah 277); Atâyî, *Nefhatü'l-ezhâr* (T. Kortantamer, Nev'i-zâde Atâyî ve Hamsesi, basılmamış doçentlik tezi, 1982); Taşlıcalı Yahyâ Beğ, *Gülşen-i Envâr* (A. S. Levend, *TET.*, s. 75); Rahmî, *Gül-i Sad-berg (A. S. Levend, TET.*, s. 74); Hayâlî, *Ravzatü'l-envâr* (Â. Çelebioğlu, "Mevlânâ Tesiri"); Atâyî, *Sohbetü'l-ebkâr* (Câmî'nin *Sübha-tül-ebrâr*'ına nazire, T. Kortantamer, aynı tez); Taşlıcalı Yahyâ, *Gencîne-i Râz* (Câmî'nin *Subhatü'l-*ebrâr'ına nazire, A. S. Levend, *TET*, s. 77).

Mahmûd-ı Şebüsterî'den: Şeyh Elvân-ı Şîrâzî, *Gülşen-i Râz* (F. Şahiner, DTCF, bitirme tezi, 1966).

[36] Âşık Ahmed, *Câmi'u'l-ahbâr* [Â. Çelebioğlu, Türk Kültürü Araştırmaları, İ. Kafesoğlu'nun Hatırasına Armağan (1985)]; Lokmânî Dede, *Menâkıb-ı Mevlânâ* (A. S. Levend, *TET.*, s. 436); İ. E. Erünsal - A. Y. Ocak, *Elvan Çelebi, Menâkıbu'l-kudsiyye fî Menâsıbi'l-ünsiyye*, İstanbul 1984.

eserler[37], Yunus Emre, Kaygusuz Abdal ve Rûşenî gibi şairlerin mesnevîleri[38]

c. Ahlâkî mesnevîler

İran edebiyatından çevrilmiş ya da oradan örnek alınarak yazılmış ahlâkî eserler[39], çocuklara öğüt vermek amacıyla yazılmış mesnevîler[40], içindeki dinî-tasavvufî düşünceler yanında öğüt verme yönü ağır basan eserler[41], insanın fizikî yapısıyla ahlâkî yönü arasında ilişki kuran mesnevîler[42], temsil yoluyla öğüt veren eserler[43].

d. Ansiklopedi niteliği taşıyan ya da belli alanlarda bilgi veren mesnevîler

Ansiklopedi niteliği taşıyan mesnevîler[44], tıp ve astroloji ile ilgili eserler[45] bir şuara tezkiresi[46].

2. Grup

Okuyucunun kahramanlık duygusuna hitap eden, konusunu menkabelerden ya da tarihten alan mesnevîler.

---

[37] İ. H. Ertaylan, *Ahmed-i Dâî Hayatı ve Eserleri* (A. Dâî), İstanbul 1952, s. 79-108; G. Alpay, *Ahmed-i Dâî and His Çenqnâme*, Cambridge 1973; Şemsüddîn-i Sivâsî, *Gülşen-âbâd* (A. S. Levend, "DEH"); Ârifî, *Ravzatu't-tevhîd* (A. S. Levend, "DEH."); A. Gölpınarlı, *Şeyh Galib, Hüsn ü Aşk*, İstanbul 1968; Refî-i Âmidî, *Cân u Cânân* (A. S. Levend, "DEH.").

[38] A. Gölpınarlı, *Yunus Emre, Risâlat al-Nushiyya ve Divan*, İstanbul 1965; A. Güzel, *Kaygusuz Abdal'ın Mensur Eserleri*, Ankara, 1983, s. 39; Rûşenî, *Ney-nâme, Miskin-nâme* (H. Mazıoğlu, TA).

[39] Kilisli Rif'at-Veled Çelebi, *Ferheng-nâme-i Sa'dî Tercemesi*, İstanbul 1340-42; Eser, C. Dilçin tarafından da incelenmiştir. (Mes'ud b. Ahmed, Süheyl ü Nev-bahar, DTCF., basılmamış doktora tezi 1984, s. 39-43); M. Hengirmen, *Güvâhî, Pend-nâme*, Ankara 1983; Emre, *Pend-nâme*, [H. Mazıoğlu, "Kanunî'nin Oğlu Şehzade Bayezid için yapılan Pend-nâme-i Attâr Çevirisi", VIII. Tarih Kongresi, C. II (1981)]; Edirneli Nazmî, *Pend-nâme*, [H. Mazıoğlu, "Edirneli Nazmî'nin Pend-i Attâr Çevirisi", Türkoloji D., C. VII (1977)]; Za'îfî, manzum *Gülistan* çevirisi (H. Mazıoğlu, TA).

[40] Ahmed-i Dâî, *Vasiyyet-i Nuşirevân* (I. H. Ertaylan, *A. Dâ'î.*, s. 127-133); Nâbî, *Hayriyye, Divân-ı Nâbî* (sonunda) İstanbul 1292; Sünbül-zâde Vehbî, *Lutfiyye, Divân-ı Vehbî* (sonunda), İstanbul 1253.

[41] Taşlıcalı Yahyâ Beğ, *Kitâb-ı Usûl*, (E. Özbay, Kitâb-ı Usûl, DTCF. bitirme tezi, 1970; M. Çavuşoğlu, İA, "Yahya Beg"); Cinânî, *Cilâ'u'l-kulûb* (A. S. Levend, *TET*, s. 77, 146); Ahmed-i Rıdvân, *Rıdvâniyye* (İ. Ünver, adı geçen doçentlik tezi, s. 187-208).

[42] Hamdullah Hamdî, *Kıyafet-nâme* [A. S. Levend, *TET*, s. 108, 161; M. Mengi, "Kıyafet-nameler Üzerine", TDAY 1977 (1978)].

[43] *Şeyhî, Har-nâme*, F. K. Timurtaş, İstanbul 1971.

[44] Bedr-i Dilşâd, *Murâd-nâme* [M. Cunbur, "Murad-nâme", Millî Kültür D., şubat (1977); Â. Çelebioğlu, "Mevlânâ Tesiri"]; Antepli İbrahim Bâlî, *Hikmet-nâme* (A. S. Levend, *TET*. s. 166). Ahmed-i Dâî, *Camâsb-nâme* (İ.H. Ertaylan, *A. Dâ'î.*, s. 73-79).

[45] Ahmedî, *Tervîhü'l-ervâh* (F. Köprülü İA. "Ahmedî"; İ. Ünver, *Ahmedî, İskender-nâme*, Ankara 1983, s. 5); Salih, *Şemsiyye* [Â. Çelebioğlu, "Yazıcı Salih ve Şemsiyyesi", İslâmî İlimler Dergisi, S. 1 (1976)].

[46] Güftî, *Teşrîfâtu'ş-şu'arâ* [F. K. Demirtaş, "XVII. Asır Şairlerinden Edirneli Güftî ve Teşrîfâtu'ş-şuarâ'sı", TDED., C. II, S. 3-4 (1948)].

a. Konusunu menkabelerden alanlar:

Hz. Muhammed'in ve Hz. Ali'nin savaşlarını anlatan eserler [47], *Battal-nâme* ve benzerleri [48], Makedonyalı Büyük İskenderle Kur'an'da geçen Zülkarneyn'in aynı kişi olduğu varsayımına dayanan, esas olarak bu efsanevî kişinin hayat çizgisini konu edinen İskender-nâmeler [49], Manzum *Şâh-nâme* çevirileri [50].

b. Konusunu tarihten alan mesnevîler

Adları ne olursa olsun, belli bir dönemin tarih olaylarını, özellikle seferleri, savaşları ve fetihleri konu edinmiş mesnevîler [51].

3. Grup

Sanat yönü ön plânda olan, okuyucunun edebî zevkine hitap eden, ana çizgisi aşk ve macera olan mesnevîler.

Bunlar arasında, kahramanların beşerî (mecazî) aşktan ilâhî (gerçek) aşka yükseldikleri eserler; kahramanlar arasındaki aşk bütünüyle beşerî olduğu halde, iki âşığın kavuşmasını tasavvufî mecazlarla örten mesnevîler de vardır.

Bu mesnevîlerin konuları, çoğunlukla İran ve Arap edebiyatlarından alınmıştır. Bunlardan çeviri ya da serbest çeviri olanlar yanında, ekleme ve çıkartmalar yapılarak, "Türkî libâs giydirilen" mesnevîler de vardır. Yine bu tür mesnevîler, şairlerin şiirdeki ustalıklarını, hünerlerini göstermeye çalıştıkları eserlerdir. Bu gruba giren belli başlı mesnevîler şunlardır: Yusuf u Zelîhâ [52] Leylâ vü

---

[47] Tursun Fakih, *Kıssa-i Mukaffâ, Hz. Muhammed'in Ebû Cehl ile Güreş Tuttuğu, Gazavât-ı Emîrü'l-mü'minîn Alî, Muhammed Hanefî Cengi* (H. Mazıoğlu, TA.); Maazoğlu Hasan, *Feth-i Kal'a-i Selâsil, Cenâdil Kal'ası Cengi* (H. Mazıoğlu, TA.).

[48] *Dârendeli Bakâî, Battâl-nâme* (H. Köksal, *Battal-nâmelerde Tip ve Motif Yapısı*, Ankara 1984, s. 19-20).

[49] İ. Ünver, Türk Edebiyatında Manzum İskender-nâmeler, DTCF. basılmamış doktora tezi 1975; aynı yazar, *Ahmedî, İskender-nâme*, Ankara 1983; Ahmed-i Rıdvan, *İskender-nâme* (aynı yazar, adı geçen doktora ve doçentlik tezleri).

[50] Şerîf-i Âmidî, *Terceme-i Şâh-nâme* (F. İz, *Eski Türk Edebiyatında Nazım*, C. I/2, İstanbul 1967, s. 753-760; Karatay, *Ktg.* no. 2153-2158.

[51] A. S. Levend, *Gazavât-nâmeler ve Mihaloğlu Ali Bey'in Gazavât-nâmesi*, Ankara 1956.

[52] D. Dilçin, *Şeyyad Hamza, Yusuf ve Zeliha*, İstanbul 1946; Suli (?) Fakîh, *Yusuf u Zelîhâ* (D. Dilçin, aynı yayın, s. 26-40, iki eser arasında karşılaştırma); Kadı Darîr, *Yusufu Zelîhâ* (A. S. Levend, "DEH."; H. Mazıoğlu, TA.); M. Çavuşoğlu, *Yahyâ Bey, Yûsuf ve Zelîhâ*, İstanbul 1979; Kemâl Paşazâde, *Yusuf u Zelîhâ* [A.S. Levend, "Kemâl Paşa-zâde'nin Yusuf u Züleyhâ'sı", TDAY. 1969 (1970); C. Kavcar, "Kemâl Paşazâde'nin Şairliği ve Yusuf u Züleyhâ'sı", TDAY. 1969 (1970)]; Haliloğlu Ali, Celîlî, Gubârî, Köprülüzâde Esad Paşa, Ahmed Murşidî, Molla Hasan ve Mehmed İzzet Paşa'nın *Yusuf u Zeliha* mesnevîleri (A.S. Levend, "DEH." *TET.*, s. 128-130).

Mecnûn[53], Husrev ü Şîrîn ve Ferhad u Şîrîn[54], Cemşîd u Hurşîd[55], Hurşid-nâme[56], Işk-nâme[57], Varka vü Gülşâh[58], Vâmık u Azrâ[59], Humâ vü Humâyûn[60], Edhem ü Hümâ[61], Vîs ü Râmin[62], Gül ü Husrev[63], Süheyl ü Nevbahar[64], Şem' ü Pervâne[65], Şâh u Gedâ ve Şâh u Dervîş[66], Mihr ü Mâh ve Mihr ü Müşterî[67], Mihr ü Vefâ[68], Gül ü Bülbül[69], Gül ü Nevrûz[70], Niyâz-

---

[53] A. S. Levend, *Arap Fars ve Türk Edebiyatlarında Leylâ ve Mecnun Hikâyesi,* Ankara 1959.

[54] F. K. Timurtaş, *Şeyhî ve Husrev ü Şîrîn'i,* İstanbul 1980, [aynı yazarın "Türk edebiyatında Husrev ü Şîrîn ve Ferhad u Şîrîn Hikâyesi "TDED., C. IX (1959)'daki yazısı muhteviyatı genişletilerek, yukarıdaki kitabın girişinde yeniden verilmiştir. Burada Hayâtî'nin eseri olarak gösterilen *Husrev ü Şîrîn* mesnevîsi, Ahmed-i Rıdvân'ın aynı adlı eserinden intihaldir (İ. Ünver, adı geçen doçentlik tezi, s. 39-44).

[55] M. Akalın, *Ahmedî, Cemşîd ü Hurşîd,* Ankara 1975; Cem Sultan, *Cemşid ü Hurşid,* (A. İnce, Cem Sultan, Cemşid u Hurşid, Atatürk Ün. Edebiyat Fak., basılmamış doktora tezi, 1981); Abdî, *Cemşîd ü Hurşîd* (A. İnce, aynı tez, s. 1-24).

[56] H. Ayan, *Şeyhoğlu Mustafa, Hurşîd-nâme (Hurşîd ü Ferahşâd)* Erzurum 1979.

[57] S. Yüksel, *Mehmed, Işk-nâme,* Ankara 1965.

[58] İ. H. Ertaylan, *Yûsuf-ı Meddâh, Varka ve Gülşâh,* (tıpkıbasım), İstanbul 1945; G.M. Smith, *Yusuf-ı Meddâh, Varqa ve Gülşâh,* A Fourteenth Century Anatolian Mesnevi, Leiden 1976.

[59] Lâmi'î, *Vâmık u Azrâ* [N. Tezcan, "Bursalı Lâmi'î Çelebi", Türkoloji D., C. VIII (1979); G. Kut Alpay, "Lâmi'î Chelebi and His Works", Journal of Near Eastern Studies, vol. 35 nu. 2 (1976)]; Manisalı Câmî, *Vâmık u Azrâ* (A.S. Levend, "DEH.", *TET.*, s. 134).

[60] Cemâlî, *Humâ vü Hümâyûn* veya *Gülşen-i Uşşâk* [F.K. Timurtaş, "Fatih Devri Şairlerinden Cemâlî ve Eserleri", TDED., C. IV, S. 3 (1951)].

[61] Sâbit, *Edhem ü Hümâ* (Ö.F. Akün, İA. "Sâbit"); Na'tî Mustafa, *Edhem ü Hümâ* (A.S. Levend, "DEH.").

[62] Lâmi'î, *Vîs ü Râmin* (N. Tezcan ve G. Kut Alpay, bk. not 59).

[63] Tutmacı, *Gül ü Husrev* [A.S. Levend, "Tutmacı'nın Gül ü Husrev Mesnevisi", VIII. Türk Dil Kurultayında okunan bilimsel bildiriler 1957; aynı yazar, "Attar ile Tutmacı'nın Gül ü Husrev Mesnevileri" TDAY., 1959; "Tutmacı'nın Gül ü Husrev Mesnevisinde Dil Özellikleri", TDAY., 1960].

[64] Mes'ud b. Ahmed, *Süheyl ü Nev-bahâr* (C. Dilçin, adı geçen doktora tezi, 1984).

[65] Zâtî, *Şem' u Pervâne* [G. Alpay, "Zâtî ve Şem' u Pervânesi", TDED., C. XI, (1961)]; Lâmi'î, *Şem' u Pervâne* (N. Tezcan ve G. Kut Alpay, bk. not 59); Mu'îdî, *Şem'* u *Pervâne* (A. S. Levend, "DEH.", *TET.* s. 140).

[66] Yahya Bey, *Şâh u Gedâ* (M. Çavuşoğlu, İA. "Yahyâ Beg"; A. S. Levend, "DEH.", *TET.*, s. 133-134); Bursalı Rahmî, *Şâh u Dervîş* (A. S. Levend, "DEH.", *TET.*, s. 133-134); Sinoplu Beyânî, *Şâh u Dervîş* (A. S. Levend, "DEH.", *TET.*, s. 133-134).

[67] Münîrî, Azmî Pîr Mehmed ve Mîr Yahyâ'nın *Mihr ü Müşterî;* Çorlulu Zarîfî, Gelibolulu Âlî ve Kıyâsî'nin *Mihr ü Mâh* [A. S. Levend, "DEH."; M. Anbarcıoğlu, "Türk ve İran Edebiyatlarında Mihr ü Mâh ve Mihr ü Müşterî Mesnevileri", TTK. Belleten, C. XLVII, S. 188 (1984)].

[68] Bursalı Hâşimî, *Mihr ü Vefâ* (A. S. Levend, "DEH."); Ümmî İsâ, *Mihr ü Vefâ* (A. S. Levend, "DEH.").

[69] Fazlî, *Gül ü Bülbül* (F. Köprülü, İA. "Fazlî"; A. S. Levend, "DEH."; H. Mazıoğlu, TA.); İznikli Bekâî, *Gül ü Bülbül* (A. S. Levend, "DEH.").

[70] Abdî, *Gül ü Nevrûz,* (V. M. Kocatürk, *Türk Edebiyatı Tarihi,* Ankara 1970, 2. bs., s. 362; (A. İnce, eseri Manisa Ktp. de bulduğunu ve tanıtacağını bildiriyor.)

nâme-i Sa'd u Hümâ [71], Gûy u Çevgân [72], İşret-nâme [73], Hayrâbâd [74], Heft-peyker (Behrâm-ı Gûr) [75]. Heft-Hân [76], Beng ü Bâde [77]...

4. Grup

Şairlerin gördükleri, yaşadıkları olayları anlatan, toplum hayatından kesitler veren; kişileri, meslekleri, düğünleri ve belli yöreleri tasvir eden mesnevîler. Bu eserler yerli konuları işlediklerinden, eski edebiyatımızın mesnevî alanındaki en orijinal örnekleridir. Bu gruba giren başlıca eserler şunlardır: Ta'rîfât veya Ta'rîf-nâmeler [78], Şehr-engîzler [79], Sûr-nâmeler [80], Sergüzeşt ve Hasbıhaller [81]... Bunlardan şehr-engîz türündeki eserlerden kimileri yöresel tasvirler verir [82].

Mesnevîlerde "konunun işlendiği bölüm"ün plân yönünden önemli farklılıklar gösterdiğini daha önce bildirmiştik. Çoğu mesnevîde, bu bölümün plânı birbirinden farklı olmakla birlikte, kimi eserlerde birbirine benzer plânlarla da

---

[71] Abdî, *Niyâz-nâme-i Sa'd u Hümâ* (A. İnce, "XVI. Yüzyıl Şairlerinden Abdî ve Eserleri", Türk Dili dergisinde yayımlanmak üzere).

[72] Lâmi'î, *Gûy u Çevgân* [N. Tezcan, "Lâmi'î'nin Gûy u Çevgân Mesnevisi", Ö.A. Aksoy Armağanı, TDK (1978).].

[73] Revânî, *İşret-nâme* (H. Mazıoğlu TA.; K. Demirkaya, Revânî'nin İşretnâmesi, DTCF. bitirme tezi).

[74] Nâbî, *Hayrâbâd* (A. S. Levend, "DEH."; F. İz. *Eski Türk Edebiyatında Nazım*, C. I/2, İstanbul 1967, s. 852-856).

[75] Aşkî, *Heft-peyker* (G. Kut Alpay "Aşkî'nin Heft peyker çevirisi", TDAY., 1972); Ahmed-i Rıdvan, *Heft-peyker* (İ. Ünver, adı geçen doçentlik tezi, s. 229-257); Lâmi'î, *Heft-peyker* (N. Tezcan ve G. Kut Alpay, bk. not. 59).

[76] T. Karacan, *Nev'î-zâde Atâyî, Heft-Hân Mesnevisi*, Ankara 1974.

[77] Fuzûlî, *Beng ü Bâde, Külliyât-ı Dîvân-ı Fuzûlî*, İstanbul 1315, s. 82-99 (ve külliyat olarak yapılan öbür baskılarda).

[78] Kalkandelenli Fakîrî, *Risâle-i Ta'rîfât* (A. S. Levend, *TET.*, s. 162); Sâfî, *Hasbıhal (Ta'rîf-nâme)*, (A. S. Levend, *TET.*, s. 162).

[79] A. S. Levend, *Türk Edebiyatında Şehr-engîzler ve Şehr-engîzlerde İstanbul*, İstanbul 1958; İ. Ünver, "Şehrengiz" TA.

[80] Gelibolulu Mustafa Âlî, *Câmi'u'l-hubûr der Mecâlis-i Sûr* (Karatay, *Ktg.*, no. 2347); A. S. Levend, *Nabî'nin Surnâmesi*, İstanbul 1944.

[81] Cemâlî, *Der Beyân-ı Meşakkat-i Sefer* (K. Erimer, "Gün Işığına Çıkan Değerli Bir Eser", TDAY., 1973-74); Güvâhî, *Gurbet-nâme*, (A. S. Levend, "DEH."); Bursalı Celîlî, *Hecr-nâme* (A. S. Levend, "DEH."); Za'îfî, *Kitâb-ı Sergüzeşt-i Za'îfî* [R. Anhegger, "16. Asır Şairlerinden Za'îfî", TDED., C. IV, S. 1-2 (1950)]; Varvarî Ali Paşa [Sergüzeşt, İ. H. Ertaylan, TDED., C. II, S. 3-4 (1948)]; Keçeçizâde İzzet Molla, *Mihnet-keşân*, İstanbul 1269; İsmail Belig, *Sergüzeşt-nâme-i Fakîr Be-Azîmet-i Tokat* (A. Abdulkadiroğlu, *Bursalı İsmail Beliğ*, Ankara 1985, s. 140); Bayburtlu Zihnî, *Sergüzeşt-nâme* (A. S. Levend, "DEH."); Tâcîzade Ca'fer Çelebi, *Heves-nâme* (A. S. Levend, *Şehr-engîzler*, s. 63; aynı yazar "DEH."); Güftî Ali, *Hasbıhal* (A. S. Levend, "DEH.").

[82] Lâmi'î, *Bursa Şehr-engîzi* (Bursa'nın güzellerinden değil, şehrin gezilip görülecek yerlerinden bahseder. A. S. Levend, *Şehr-engîzler*, s. 26); Fennî Dede, *Sâhil-Nâme* [F. A. Tansel "Dîvân şairlerimizden Fennî'nin Boğaziçi Kıyılarını Canlandıran Mesnevisi: Sahil-nâme", TTK. Belleten, C. XL, S. 158 (1976)].

karşılaşıyoruz. Burada yukarıdaki tasnifte sıraladığımız gruplardan yola çıkarak, plân yönünden özellik gösteren mesnevîlerden örnekler vereceğiz.

1. Grupta yer alan eserler arasında plân yönünden birbirine benzeyen mesnevîlerin başında "Kırk Hadis" ve "Yüz Hadis" çeviri ve şerhleri gelmektedir. Bu mesnevîlerde, önce ele alınan "hadîs"in çeviri veya şerhini veren parça, sonra da o parçanın özüne uygun hikâye kısmı gelir. Böylece eserin ana bölümü kırk veya yüz hadisin çeviri veya şerhi ile bir o kadar da hikâyeden oluşur. Hazînî ve Hakânî'nin "Kırk Hadis"leri[83] ile Hatiboğlu'nun "Ferahnâme"[84] ve Âlî'nin "Subhatü'l-Uşşâk[85] adlı yüz hadisleri plân yönünden benzeşirler.

İran'da yazılıp çok sevilmiş bir mesnevî, birkaç Türk şairince çevrilmişse, bu çeviriler arasında plân yönünden benzerlik bulunması tabiîdir. Ancak bu benzerlik, çeviri olmayan eserler arasında da görülebilir. Aynı mesnevîye "nazire ve cevap"[86] olarak yazılmış mesnevîlerde "konunun işlendiği bölüm" plân yönünden birbirine benzeyebilir. Burada, Nizâmî'nin *Mahzenü'l-esrâr*'ına yazılmış nazireleri örnek olarak gösterebiliriz:

İran edebiyatında, Emîr Husrev'in *Matla'u'l-envâr*'ı, Hâcû-yı Kirmânî'nin *Ravzatü'l-envâr*'ı ve Molla Câmî'nin *Tuhfetü'l-ahrâr*'ı Nizâmî'nin eserine naziredir[87]. Türk edebiyatında, Nizâmî'nin eseri başta olmak üzere, yukarıda adı geçen mesnevîlerden çoğuna nazireler yazılmıştır: Âzerî İbrahîm Çelebi'nin *Nakş-ı Hayâl*'i ile, Mustafa Cinânî'nin *Riyâzü'l-cinân*'ı Nizâmî'ye; Âlî'nin *Tuhfetü'l-uşşâk*'ı Câmî'nin mesnevîsine; Atâyî'nin *Nefhatü'l-ezhâr*'ı ise Emîr Husrev'in eserine naziredir. Sıraladığımız bu örnekler arasında plân bakımından tam birlik vardır. Hepsi de ilk örnek olan *Mahzenü'l-esrâr*'ın plânında birleşirler. Aynı benzerlik, Câmî'nin *Sübhatü'l-ebrâr*'ı ile ona nazire olan Taşlıcalı Yahyâ'nın *Gencîne-i Râz*'ı ve Atâyî'nin *Sohbetü'l-ebkâr*'ı arasında da görülür.

Mahzenü'l-esrâr, yirmi "makâle" ve her "makâle"den sonra gelen bir "hikâye"den oluşan bir mesnevîdir. Yukarıda saydığımız nazirelerde de durum aynıdır. Câmî'nin *Sübhatü'l-ebrâr*'ı ise kırk "Ikd (= dizi)" dan sonra gelen birer "hikâye"den oluşmuştur. Yahyâ'nın ve Atâyî'nin eserlerinde de, küçük farklarla, durum aynıdır. Öte yandan, Yahyâ'nın *Gülşen-i Envâr* ve Rahmî'nin *Gül-i Sad-berg* adlı mesnevîlerinin *Mahzenü'l-esrâr*'a nazire olduğu söylenir, öyledir de. Ancak bu eserlerle *Mahzenü'l-esrâr* arasında plân bakımından benzerlik yoktur.

---

[83] Bk. dipnot 20.

[84] Bk. dipnot 21.

[85] Bk. dipnot 21.

[86] Nazire ve cevap için bk. A. S. Levend, *TET.*, s. 70-80.

[87] İran edebiyatında aynı eserin başka nazireleri de vardır. Buraya aldıklarımız, Türk şairleri üzerinde etkili olanlardır.

Çeviri veya nazire olmadıkları halde, "konunun işlendiği bölüm"de belli bir plânın uygulandığı mesnevîler de vardır. Bunun en güzel örneklerinden birisi de *Garib-nâme*'dir.

Âşık Paşa, bu eserini on "bâb (=bölüm)" ve her "bâb"da on "dâstân" olarak düzenlemiştir. Ayrıca bu mesnevînin her "bâb"ında o "bâb"ın sayısı ile ilgili konular işlenerek, şekil ve muhteva arasında bütünlük sağlanmıştır.

Taşlıcalı Yahyâ'nın *Kitâb-ı Usûl*'ünün de kendisine özgü bir plânı vardır. Şair, eserinin önemini vurgulamak istermişçesine, her ana bölümü aynı beyitle bitirir. Bundan sonra da "hikâye" ve "latîfe" başlıklı parçalar gelir.

2. Grupta yer alan mesnevîlerden, Ahmedî'nin *İskender-nâme*'si ve onun taklidi olan Ahmed-i Rıdvân'ın *İskender-nâme*'si "dâstân"lardan oluşan bir plâna sahiptir. Ahmedî bu destanları "Dâstân veya mukaddime-i Dâstân", "Matla'-ı Dâstân ve Hâtime-i Dâstân" olmak üzere üçlü bir planla vermiştir [88]. Destanların uzunlukları ne olursa olsun, başlıklar değişik yazılmış olsa bile, bu plânı görebiliyoruz.

3. Grupta yer alan mesnevîlerde, aynı konuyu işleyen eserlerde bile, plân yönünden önemli ayrılıklar vardır. Genellikle aşk ve macerayı konu edinen bu mesnevîlerde şairler, olayların takdim-tehiriyle, araya küçük parçalar eklemek veya çıkarmak suretiyle aynı konuda yazılmış başka mesnevîlerden farklı bir eser ortaya koymaya çalışmışlardır.

Bu değişikliklerden biri, belki de en önemlisi ise, "konunun işlendiği bölüm"lerde, kahramanların ağızdan, değişik nazım şekilleriyle, söylenen şiirlerdir. Bunlar arasında sayı bakımından gazeller birinci sırayı alır [89]. Gazel kadar olmamakla birlikte, "kıt'a", "müstezad", "murabba", "muhammes", "tercî" ve "terkîb-i bend" nazım şekillerinin kullanıldığı da görülür.

Mesnevî içinde yer alan bu değişik nazım şekillerinde görülen özellikler şöyle sıralanabilir:

a. Bunlar genellikle kahramanların ağzından söylenir. Bu şiirler bazan âşığın sevgilisine gönderdiği aşk mektubudur ya da aşk mektubunda yer alır. İki âşığın karşılıklı olarak şiir söyledikleri de olur. Bazen de asıl kahramanların yanında bulunan olayın geri plândaki kahramanları, efendilerinin duygularını dile getirmek üzere şiir söylerler. Mesnevîlerde doğrudan doğruya şairin ağzından söylenmiş şiirler de görülebilir.

b. Şair, mesnevîden bu tür şiirlere geçmeden önce, son beyitte bunu haber verir. Böylece mesnevî ile araya giren şiir arasında bağlantı kurar.

c. Bu şiirlerden pek azında şairin mahlası ile karşılaşıyoruz. Sonunda kahramanın adı bulunan ya da hiçbir ad bulunmayan şiirler çoğunluktadır.

---

[88] *Ahmedî, İskender-nâme*, İ. Ünver, TDK. Ankara 1983, s. 21-24.

[89] R. Dankoff, "Lyric in the Romance: The Use of Ghazals in Persian and Turkish Mesnevîs", Journal of Near Eastern Studies, 43,1 (1984).

İçinde bulunduğu mesnevî ile aynı vezinde yazılmış nazım şekilleri vardır; ancak değişik vezinle yazılanlar daha çoktur[90].

d. Mesnevî içinde değişik nazım şekillerinin yer alması, özellikle gazel yazılması İran edebiyatında başlamıştır. Fakat Türk şairlerinin mesnevîlerindeki gazeller, hem sayıca çok olmaları, hem de nazım tekniği yönünden gazelin bütün özelliklerini taşımaları bakımından dikkat çekicidir. Hatta, bazı şairlerin mesnevîlerindeki gazelleri, divanlarındaki gazeller arasında da görebiliriz[91].

Yine bu gruba giren mesnevîlerden "Heft-peyker" veya "Behrâm-ı Gûr" adıyla bilinen eserlerde konu "yedi" bölüm halinde düzenlenmiştir. Edebiyatımıza Nizâmî'nin aynı adlı eserinin çevirileriyle[92] giren bu mesnevînin en orijinal örneğini Nev'îzâde Atâyî "Heft-Hân" adlı mesnevîsiyle vermiştir. Bu mesnevîde yedi mekânda yedi hikâye anlatılır[93].

Konusu aşk olan mesnevîlerde olaylar birbiri ardınca sıralanırken, şair konuyla ilgi kurarak başka bir hikâye anlatabilir. Nizâmî'den çevrilmiş *Leylâ vü Mecnûn* mesnevîlerinden Rıdvân'ın eserinde Mecnûn'un durumu anlatılırken değişik yerlerde üç hikâye verilmiştir (Bunlardan Mecnûn'un vahşî hayvanlarla birlikte yaşaması anlatılırken verilen "köpek hikâyesi" için bk. ÖRNEK METİNLER X). Yine bu tür mesnevîlerde, kahramanlardan birinin ölümü veya benzeri bir felâket anlatıldıktan sonra şair, cihanın vefasızlığını dile getiren bir başlıkla olayların akışını durdurur. Okuyucuya bu konuda öğütler verir. Şeyhoğlu Mustafa, *Hurşid-nâme*'de "Boğa Han" hikâyesine girerken onun zalim bir hükümdar olduğunu bildirdikten sonra "Mev'ıza der-şân-ı Zâlimân (= Zalimlerin durumları üzerine öğüt)" başlığı altında öğütler verir (bk. ÖRNEK METİNLER XI).

4. grupta yer alan mesnevîlerde beyit sayısı azdır. Gerçi öbür gruplarda da beyit sayısı yüzü aşmayan eserlerle karşılaşıyoruz. Fakat bu gruptaki eserlerde beyit sayısı daima binin altında kalmıştır. Dolayısıyla mesnevînin tamamına yakın bir bölümünü "konunun işlendiği bölüm" oluşturur. Bir örnek olmak üzere Nâbî'nin *Sur-nâme*'sini[94] ele alalım: Tamamı 587 beyit olan bu eserde, 30

---

[90] Â. Çelebioğlu, II. Murad Mes., s. 164-167 (Ele alınan mesnevîlerde bulunan nazım şekillerinin vezinleri hakkında geniş bilgi vardır).

[91] Bu konudaki örnekler için, yayımlanmış mesnevîlerden, Fuzulî, *Leylâ vü Mecnun* (N. H. Onan, *Leylâ ile Mecnun*, İstanbul 1955); Mehmed, *Işk-nâme* (S. Yüksel, *Mehmed Işk-nâme*, Ankara 1965, s. 41); Şeyhî, *Husrev ü Şîrîn* (F. K. Timurtaş, *Şeyhi ve Husrev ü Şîrîn'i*, İstanbul 1980, 2. bs., s. 108-111) ve Şeyhoğlu, *Hurşid-nâme* (H. Ayan, *Şeyhoğlu Mustafa, Hurşid-nâme*, Erzurum 1979, s. 31-34.) adlı eserlere bakılabilir.

92 H.T. İlaydın, "Behrâm-ı Gûr Menkabeleri", TM. C. V, (1936); G. Kut Alpay, "Aşkî'nin Heftpeyker çevirisi" TDAY. 1972; aynı yazar, "Lâmi'î Chelebi and His Works", Journal of Near Eastern Studies, Vol. 35, Nu. 2 (1976).

[93] T. Karacan, *Nev'î-zâde Atâyî, Heft-H"ân*. Ankara 1974.

[94] A. S. Levend, *Nabî'nin Surnâmesi*, İstanbul 1944.

beyitli bir tevhid, 22 beyitli bir na't ve 32 beyitli bir padişah övgüsünden sonra, asıl konuya geçilir. Eserin son dört beyti padişaha dua ile biter. Böylece 587 beyitlik *Sur-nâme*'de 84 beyitlik başlangıç bölümü dışındaki beyitler konunun işlenmesine ayrılmıştır.

Şehr-engîzlerde beyit sayısı genellikle daha da azdır. Şair, kısa bir "giriş"ten sonra hemen "konunun işlendiği bölüm"e geçer. Burada ele aldığı şehrin güzellerini sırayla kısa kısa tasvir eder[95].

Sergüzeşt türündeki eserlerde de durum buna yakındır. Bunlar arasında Keçecizâde İzzet Molla'nın *Mihnet-keşân*'ı sergüzeşt türündeki eserlerin en geniş olanıdır[96]. Bu eserde mesnevî içinde "gazel", "kaside", "kıt'a", "rubâî" ve "tahmis"ler de vardır.

c. Bitiş bölümü

Mesnevîlerin "bitiş bölüm"leri, plân yönünden "konunun işlendiği bölüm" gibi değişiklik göstermez. "Giriş bölümü"nde olduğu gibi, bu bölüm için de çoğunluğu içine alan bir plân verebiliriz:

Beyit sayısı az olmayan uzun mesnevîlerde, "bitiş bölümü" asıl konudan belli başlıklarla ayrılır. Bu başlıklarda çoğunlukla Arapça "hatm (= sona erdirme, bitirme)" mastarı veya aynı kökten türemiş "hâtime" sözü vardır. Başlık ya Arapça kurala göre (Hâtimetü'l-kitâb... gibi) ya da Farsça kurala göre yazılmış bir tamlama (Hâtime-i kitâb... gibi) dır. Bunların yanı sıra Arapça-Farsça birleşik isim olan Hatm-şuden-i..., Tamâm-şuden-i ... gibi başlıklar da görülebilir.

Kimi mesnevîlerde "konunun işlendiği bölüm"le "hâtime" başlığı arasında, "tevhîd", "münâcât", "mev'ize", "temsîl", "fahriyye"... gibi başlıklar görülür. Mesnevînin işlendiği konu tamamlandığına göre, bu başlıkları da "bitiş bölümü" içinde saymak gerekir.

Kimilerinde ise başlık, "hâtime" yanında başka bir amacı da anlatır: *Husrev ü Şîrîn*'deki "Hatm-i Kitâb ve Medh-i Sultân Murâd", *İskender-nâme*'deki "Der Temsîl ve Hâtime-i Kitâb", *Işk-nâme*'deki "Münâcât ve Hâtime-i Kitâb" örneklerinde görüldüğü gibi.

Bir kısım mesnevîlerde ise, eser "hâtime" başlığından sonra gelen başka başlıklarla biter. Ancak, bu başlıklar genellikle kitabın hangi tarihte ve nerede yazıldığı, kaç beyit olduğu gibi sorulara ışık tutan "Der târîh-i kitâb" türünden bir başlık olabileceği gibi, "münâcât" şiiri, okuyucunun hoşgörüsünü ve duasını dileyen parçaların başlıkları da olabilir.

---

[95] A. S. Levend, *Türk Edebiyatında Şehrengizler ve Şehrengizlerde İstanbul*, İstanbul 1958, s. 13.
[96] İzzet Molla, *Mihnet-keşân*, İstanbul 1269.

"Bitiş bölümü"nde ister tek, ister birden çok başlık bulunsun şairlerin bu bölümde söylediklerini birkaç madde halinde gösterebiliriz:

1. Tanrı'ya "hamd ü senâ" ve dua;
2. Sultana övgü ve saltanatının devamı için dua;
3. Şairin eseriyle ve şairliğiyle övünmesi;
4. Tanınmış mesnevî şairleri ve eserlerini anma;
5. Şairin eserine verdiği ad;
6. Hasetçilere, acemi ve dikkatsiz müstensih (= bir eseri aslına uygun olarak kopya eden kişi)lerle metni doğru dürüst okuyamayan okuyuculara yergi, bunların esere vereceği zarardan Tanrı'ya sığınma;
7. Mesnevînin beyit sayısı;
8. Mesnevî'nin yazılışıyla ilgili tarihler;
9. Okuyucudan hayır dua isteme;
10. Mesnevînin vezni.

Çoğu mesnevîde yukarıda gösterilen maddelerin hepsi birden bulunmadığı gibi, sayılanların dışında kalan noktalar da görülebilir. Burada, "bitiş bölümü"nde en çok karşılaşılan noktalar üzerinde kısa açıklamalarla yetineceğiz:

1. Tanrı'ya "hamd u senâ" ve dua

Şairler eserlerinin sonunda "tevhîd" ya da "münâcât" başlıklı kısımlarda bu konuyu işledikleri gibi, "hâtime" başlığı altında en başta Tanrı'ya şükredebilirler (bk. ÖRNEK METİNLER, XII/1).

2. Sultana övgü ve saltanatının devamı için dua

Şair bu noktaları da ayrı bir başlık altında dile getirebilir. Ancak, zamanın sultanı hakkında söylenenler "hâtime" başlığı altında da bulunabilir. Gerçekte bu bölümde anılanlar yalnız sultanlar değildir. Bunlar, şairin eserini sunduğu bir şehzade, bir vezir veya başka bir devlet büyüğü olabilir. Ama söylenenler genellikle birbirine çok yakındır (bk. ÖRNEK METİNLER, XII/2).

3. Şairin eseriyle ve şairliğiyle övünmesi

Mesnevîsini bitiren şair, eseriyle övünür. Bu alanda kendisiyle yarışabileceklere meydan okur. Mesnevîsinin her beytinin, hatta her harfinin sırlarla dolu olduğunu, söz ve anlam sanatlarıyla süslendiğini, bu haliyle herkesin ulaşamayacağı bir geline benzediğini söyler. Anadolu'da, İran'da ve Arap ülkelerinde hiçbir eserin, bununla boy ölçüşemeyeceğini; mesnevîsinin çeviri olmadığını, başkasının eserini çalmadığını söyler. Bu son iddialar, bazen çeviri veya yararlanma yoluyla yazılmış mesnevîlerde bile vardır (bk. ÖRNEK METİNLER- XII/3).

4. Tanınmış mesnevî şairleri ve eserleri

Şairler İran ve Türk edebiyatlarında, mesnevî alanında üstad kabul edilmiş "hamse" sahiplerini ya da bu mesnevî konusunu kendisinden önce işleyenleri anar. Bu anış şairin kişiliğine göre değişir. Kimileri adını saydığı büyük şairleri saygıyla dile getirirken, kimileri de onlardan üstün olduğunu öne sürer. Tabiî bunda şairane anlatımın da payı vardır. Mesnevîlerde bu bölümde en çok adları geçen şairler; Firdevsî, Attâr, Nizâmî, Mevlânâ, Sa'dî, Emir Husrev, Hâcû-yi Kirmânî, Molla Câmî ve Ali Şîr Nevâ'î'dir (bk. ÖRNEK METİNLER, XII/4).

5. Şairin eserine verdiği ad

Kimi mesnevîlerde şairler eserlerine verdikleri adı bildirirler. Hatta bu adın, ebced hesabıyla, eserin yazıldığı tarihi verdiğini de görebiliriz. Şairlerin eserlerine iki ad verdikleri de olur (bk. ÖRNEK METİNLER, XII/5).

6. Hasetçilere, dikkatsiz müstensih ve okurlara yergi

Şair eserini bitirirken onu, kıskananların şerrinden koruması; harflerin yazımını birbirine karıştıran, noktalarını alt üst eden dikkatsiz ve beceriksiz müstensihlerden esirgemesi; sözden anlamayan, düzgün okuyamayan okuyucuların eline düşürmemesi için Tanrı'ya yakarır (bk. ÖRNEK METİNLER, XII/6).

7. Mesnevînin beyit sayısı

Bütün mesnevîlerde bulunmamakla birlikte, bazı şairler eserlerinin kaç beyit olduğunu bildirirler. Şairin bildirdiği sayı ile eldeki nüshaların beyit sayısı her zaman aynı olmayabilir. Bu durum, şairin beyit sayısını yuvarlayarak vermesinden ya da müstensihlerin ihmalinden kaynaklanır. Öte yandan, esere şairin sonradan eklemeler yapması ve önceden verdiği beyit sayısını değiştirmesi de böyle bir sonuç doğurabilir (bk. ÖRNEK METİNLER,XII/7).

8. Mesnevînin yazılışıyla ilgili tarihler

Mesnevî biterken şair, eserin bitiş tarihini değişik yollarla verir. Hatta kimi eserlerde şair, eserini ne zaman yazmaya başlandığını da bildirir. Mesnevînin ne zaman yazılmaya başlandığını bildiren tarih, ay ve gün verilerek gösterildiği gibi, "bahar", "hazan", "sayf (=yaz)", "şitâ (=kış)" gibi mevsim adları söylenerek de kabaca ifade edilebilir. Mesnevîlerde yazılma (telif) işinin bittiği tarihin de birkaç biçimde verildiğini görürüz. Edebiyatımızda ilk dönem eserlerinde, şairin bu tarihi hicrî yıl olarak açıkça belirttiğini görürüz. Bu durum, gittikçe "ebced"le tarih verme şekline dönüşmüş; şairler sadece birkaç harf adı verip, bu harflerin sayı değerlerinin toplamıyla yazılış tarihinin çıktığını anlatmak istemişler; sonraları ise "tarih düşürme" konusunda bilinen her yoldan yararlanmışlardır (bk. ÖRNEK METİLER XII/8).

9. Okuyucudan "hayır dua" isteme

Mesnevîler sona ererken şair, okuyucudan "hayır dua" beklediğini; en büyük arzusunun rahmetle anılmak olduğunu bildirir; ruhu için "fatiha" okunmasını diler (bk. ÖRNEK METİNLER, XII/9).

10. Mesnevînin vezni

Genellikle dinî ve tasavvufî konulu mesnevîlerde şair son beyitlerden birinde eserin veznini verebilir (bk. ÖRNEK METİNLER, XII/10).

Buraya kadar mesnevî nazım şeklinin beyit sayısı ve kafiye özelliği, vezni, bölümleri ve bu bölümlerin plân bakımından gösterdiği özellikler üzerinde örneklere dayanan bilgiler sunmaya çalıştık. Şimdi de Doğu edebiyatlarında, özelikle İran ve Türk edebiyatında, görevleri bakımından "hikâye" ve "roman"ın yerini tutan, yukarıda verdiğimiz tasnifin üçüncü grubundaki aşk ve macera mesnevîlerinin iç yapı özellikleri üzerinde duracağız. Öbür gruplardaki mesnevîlerde "konunun işlendiği bölüm"lerde plân yönünden benzerlikler bulunabildiği halde, bu gruptaki mesnevîlerin aynı bölümlerinde benzerlik bulunmadığını bildirmiştik. Aşk ve macera mesnevîlerinde olayların örgüsü, kahramanların durumları, zaman ve mekân bakımından büyük bir benzerlik görülür.

Bu mesnevîler yazılıp okundukları dönemlerde bu günkü "hikâye" ve "roman"ın görevini üstlenmiş olmakla birlikte, günümüzdeki, "hikâye" ve "roman" tanımının dışında kalırlar. Konusunu iki kahraman arasındaki aşktan alan ve genellikle "çift kahramanlı aşk hikâyeleri" diye anılan bu mesnevî türünde konu, olaylar, kahramanlar, zaman ve yer bakımından görülen klâsik yapıyı aşağıda göstermeye çalışacağız.

Konu:

Bu tür mesnevîlerin konuları genellikle orijinal değildir. Doğu edebiyatlarında çok işlenmiş konulardır. Örnek olarak Husrev ü Şîrîn, Yusuf u Züleyhâ ve Leylâ vü Mecnûn konularını ele alalım: Konusunu tarihten alan Husrev u Şîrîn,manzum bir hikâye olarak önce Firdevsî'nin *Şâh-nâme*'sinde yer alır. Nizâmî bu konuyu bağımsız bir mesnevî olarak işleyen ilk şairdir. Bu konu, ondan sonra İran ve Türk edebiyatlarında birçok şair tarafından işlenmiştir [97].

Yusuf ve Zelîhâ, konusunu Tevrat'ta ve Kur'an'da geçen ve "ahsenü'l-kasas (=kıssaların en güzeli)" diye anılan Yusuf peygamberin hikâyesinden alır. İran edebiyatında önce Firdevsî'nin, sonra da Câmî'nin mesnevî olarak işledikleri bu konu, Câmî'den önce Türk şairleri tarafından da işlenmiştir [98].

---

[97] F. K. Timurtaş, "İran Edebiyatında Husrev u Şîrîn ve Ferhad u Şîrîn yazan şairler", Şarkiyat Mecmuası C. IV (1961); aynı yazar, "Türk Edebiyatında Husrev u Şîrîn ve Ferhd u Şîrîn Hikâyesi", TDED, C. IX (1959). Yazar aynı konulara *Şeyhî ve Husrev ü Şîrîn'i* (İstanbul 1980, II. bs., s. 17-55) adlı kitabında da yer vermiştir.

[98] İ. H. Ertaylan, "Türk Dilinde Yazılan İlk Yusuf ve Züleyha", TDED, C IV, S. 1-2 (1948).

Arap edebiyatında Kays (=Mecnûn)'ın sevgilisi Leylâ için söylediği şiirler, bunları açıklamak için yapılan yorumlar ve bu yorumlara eklenen söylentiler Leylâ vü Mecnûn konusunu oluşturmuştur [99]. İran edebiyatında ise bu konuyu plânlı bir mesnevî halinde yazan Nizâmî'dir [100]. Konu daha sonra İran ve Türk edebiyatlarında birçok şair tarafından işlenmiştir. Türk edebiyatındaki Leylâ vü Mecnûn hikâyelerinin en güzelini Fuzûlî'nin yazdığı kabul edilir [101].

Doğu edebiyatlarında ortak olarak işlenen bu konular ve benzerleri çeviri ve nazire yoluyla Türk edebiyatına girmiştir. Bu konularda edebiyatımızda da değerli örnekler ortaya konmuştur.

Olaylar

Bu tür mesnevîlerde, konunun içinde yer alan olaylar bir bütünün birbirinden ayrı parçalarına benzer. Her şair olayların akışını kendine göre sıralayabileceği gibi, aynı konuda yazılmış başka örneklerde bulunmayan olayları da eserine katabilir. Hatta şairlerin eserlerine orijinal bir görünüm vermek için en çok başvurdukları yol budur. Olaylar abartılarak anlatılır. Bu abartılmış olaylar, gerçek dışı varlıkların da katılmasıyla masal havasına bürünür.

Aşağıda, bu tür mesnevîlerde karşılaşılan benzer olayları, bunların nasıl ele alınıp işlendiklerini göstermeye çalışacağız.

1. Kahramanların doğumu ve yetişmeleri

Mesnevîlerin başta gelen kahramanları, padişahlar, şehzadeler ve padişah kızlarıdır. Genellikle padişahların çocukları olmaz ya da doğan çocuklar ölür. Müneccimler, padişahın bir çocuğu olup yaşayacağını söylerler ya da padişahın gördüğü bir düş bu yolda yorumlanır. Dünyaya gelen şehzadelerin geleceği yıldızlara bakılarak okunur.

Şehzade yetiştirilirken, çocuğun geleceği hakkında elde edilen bilgiler göz önünde tutulur. Küçük yaşta eğitilmeye başlanan şehzade, çok kısa süre içinde bütün bilgileri öğrenir. Ata binme, savaş araçlarını kullanma ve avlanmakta eşsiz bir yiğit olur (bk. ÖRNEK METİNLER, XIII).

2. Kahramanların âşık olması

Kahramanlar büyüyüp belli bir eğitimden geçtikten sonra, gezinti ya da av için saraydan çıkarlar. Gezinti sırasında şehzadenin bulduğu ya da gördüğü bir resim, aklını başından alır. Şehzade seveceği güzelin resmine sarayın herkesin giremediği bir odasında da rastlayabilir. Kimi mesnevîlerde kahraman, rüyada gördüğü bir güzele âşık olur. Kimi eserlerde ise, güzelliğini duyduğu bir kızı sever (bk. ÖRNEK METİNLER, XIV).

---

[99] A. S. Levend, *Arap, Fars ve Türk Edebiyatlarında Leylâ ve Mecnûn Hikâyesi*, Ankara 1959, s. 1.

[100] A. S. Levend, aynı kitap, s. 11.

[101] N. H. Onan, *Fuzuli Leyla ile Mecnun*, İstanbul 1955.

3. Sevgiliye ulaşmak için çıkılan yolculuk

Âşık, sevgilisinin hangi ülkede ve hangi şehirde bulunduğunu öğrendikten sonra, ya kendisi yollara düşer ya da bir elçi aracılığıyla kızı istetir. Bu arada kız da çeşitli tesadüfler sonunda şehzadeyi sever. Ancak iki sevgilinin karşısına engeller çıkar. Bunların başında kızın babasının çeşitli sebepler öne sürerek kızını vermek istememesi gelir. Birbirini seven iki gencin kavuşabilmek için çıktıkları yolculuklar bitip tükenmez. Hatta bu tür mesnevîlerde olayların büyük kısmını bu yolculuklar oluşturur.

Sevgililer, kara ve deniz yolculukları sırasında, çok güç durumlarla karşılaşırlar. Fakat yiğitlikleri, zekâları, bilgi ve görgüleri sayesinde bu güçlüklerin üstesinden gelirler. Karada çeşitli varlıklarla, başka ülkelerin ordularıyla, haramilerle savaşan sevgililer, denizde bindikleri geminin batmasıyla bir tahta parçasına tutunarak canlarını kurtarırlar. Karşılaştıkları devlerle, ejderhalarla savaşıp onları yenerler (bk. ÖRNEK METİNLER XV).

4. Sevgililerin buluşmaları ve ayrı düşmeleri

Bu tür mesnevîlerde sevgililer ilk karşılaşmadan sonra birbirini kaybederler. Sırdaş yardımcılar aracılığı ile haberleşirler. Birbirlerini bulmak için çabalayıp dururlar. Karşılarına değişik engeller çıkar. Husrev ü Şîrîn'de Şîrîn'i Şâvûr (Şâpûr)'un anlattıklarından tanıyan Husrev ile, Husrev'i Şâvûr'un çizdiği suretten görerek seven Şîrîn buluşmak için yola çıkarlar. Birkaç kez birbirini bulurlar; fakat her seferinde çeşitli sebeplerle ayrı düşerler. Benzeri durumları Cemşîd u Hurşîd, Süheyl ü Nevbahar, Işk-nâme vb. mesnevîlerde de görürüz. Bu ayrılık, eserin sonundaki kavuşmaya kadar sürecektir.

5. Kavuşmayı engelleyen olaylar

Aşk mesnevîlerinde, eserin sonuna kadar sevgililerin kavuşmalarını engelleyen çeşitli olaylar ve entrikalar vardır. Taraflar arasında çıkan savaşlar, sevgililerden birinin ülkesine düşmanların saldırması, başka bir ülke şehzadesinin veya hükümdarının kızla evlenmek istemesi, kötü kişilerin araya girerek âşıkları yanlış yollara yönlendirmeleri... gibi durumlar iki sevgilinin kavuşmasını sürekli olarak engeller: Leylâ vü Mecnûn'da başta Leylâ'nın babasının evlenmelerine engel olması, daha sonra Leylâ'nın İbni Selâmla evlendirilmesi, İbni Selâm'ın ölümünden sonra da Mecnûn'un aşkındaki değişiklik iki sevgilinin dünyada kavuşmasını engellemiştir.

Husrev ü Şîrîn'de birbirini arayan sevgililer, birbirinin ülkesine giderler. Yolda karşılaşmalarına rağmen tanışamazlar. Husrev'in adamı olan Şavur çok uğraştığı halde iki sevgiliyi buluşturamaz. Şîrîn'in ülkesinde birbirini bulan iki sevgili Mihin Banu'nun engellemesi yüzünden vuslata eremezler. Husrev, Rum Kayser'inin kızı Meryem ile evlenir. Kayser'in ordusunun başına geçerek babasının tahtını Behram'dan alır. Şîrîn'e âşık olan Ferhad, bir kocakarının hilesiyle ölür. Husrev'in eşi Meryem'in de ölmesi üzerine sevgililer kavuşup evlenebilirler.

Benzeri olayları, küçük değişikliklerle öbür aşk mesnevîlerinde de görebiliriz.

6. Aşk mesnevîlerinde savaşların belli sebeplere dayandığını görürüz. Bu savaşlar kız tarafının kızı vermek istememesi ya da iki sevgili arasına giren başka engeller sebebiyle yapılır. Konusunu tarihten alan aşk mesnevîlerinde ise, bazen konuyla ikinci derece ilgili savaşlar da vardır. Husrev ü Şîrîn'de, Behrâm-ı Çûbinle Sâye Han'ın savaşı bu türdendir[102].

Mesnevîlerdeki savaş tasvirlerinin en önemli özelliği, iki tarafın karşılaşmasının mübalâğalı bir dille anlatılmasıdır. Bu savaş tablosu şöyle çizilir: İki tarafın askerleri deniz gibidir. Önce karşı karşıya gelip saf bağlarlar. Bazen bir taraftan bir yiğit çıkıp er diler. Savaş bu şekilde karşılıklı birer kişinin dövüşmesiyle başlar. Bazan da iki ordu birbirine girer. Savaş sırasında yerden yükselen toz bulutu göğü kaplar. Her taraf kan denizine döner. Savaş alanında ölenler tepeler halinde yığılır. Olay kahramanı olağanüstü yararlıklar gösterir ve askerî gücü ne olursa olsun, genellikle üstün gelir. Şair, sanki kahramanla birlikte omuz omuza savaşmaktadır.

Bu savaş sahnelerinde, savaşta kulanılan âletler ve savaşta iki tarafın uyduğu kurallar da dikkati çeker: Savaşın başlaması genellikle sabah saatlerine rastlar. Kösler ve zurnalar çalınarak başlayan dövüş, hava kararıncaya kadar sürer. Bu sırada savaşa ara verileceği, "münâdî (=tellal)" ler, kös ve zurnalar aracılığıyla duyurulur (bk. ÖRNEK METİNLER, XVI).

7. Eğlenme ve avlanma

Mesnevîlerde kahramanların üzüntülerinden kurtulmak ya da mutlu bir olayı kutlamak için eğlence düzenlediklerini görürüz. Bu eğlencelere Farsça "bezm", Arapça "meclis" denir. "Bezm"in, hikâye kahramanı dışında iki aslî unsuru vardır: "sâkî (=içki sunan genç ve güzel kişi)" ve "mutrib (=çalgı çalan, şarkı okuyan kişi)". Mutrib yerine Farsça sâzende (=çalgı çalan) ve hânende (=şarkı okuyan) sözleri de kulanılır.

"Sakî"ler mutlaka genç ve güzel kimselerdir. Ay yüzlü, servi boylu, gerdanı ve kolu gümüş beyazlığında olan güzeller olarak tanıtılan bu kişilerin cinsiyeti pek belli değildir. Fakat İslâm toplumlarında kadının böyle bir meclise girmesi mümkün olmadığından, "sâkî"lerin genellikle erkek güzelleri olduğu düşünülür. Bunun yanında, kimi mesnevîlerde güzel cariyelerin de içki sunduğu görülür.

Mesnevîlerde "mutrib"ler en çok ney, tanbur, rebab, kudüm, def, çeng, ut ve kanun gibi çalgılar eşliğinde şarkı okuyan kişiler olarak karşımıza çıkar. Bu kişiler, adı geçen sazları çalmaktaki maharetleri ve seslerinin güzellikleriyle tanıtılırlar. "Bezm" sarayda, sarayın bahçesinde, gül bahçelerinde düzenlenir. Sefer sırasında çadırda ya da yeşillik ve su kenarı olan bir yerde meclis kurulur.

[102] F. K. Timurtaş, *Şeyhî ve Hüsrev ü Şîrîn'i*, İstanbul 1980, s. 82-87.

"Bezm"de en itibarlı kişi sadr (=baş köşe)'a geçip oturur. Diğerleri ona yakınlık derecelerine ya da mevkilerine göre yerlerini alırlar. "Sâkî"nin sunduğu içki elden ele dolaştırılarak içilir. "Bezm"in "meclis-i hâs" ya da "bezm-i hâs" adı verilen şeklinde ise mesnevî kahramanlarının baş başa oturup eğlendiklerini görürüz. Bu eğlenceler, genellikle sadrda oturanın kendinden geçmesine ya da eğlenceye son vermesine kadar sürer. Bazen de sarhoş olanlar izin alıp giderler, mesnevî kahramanı yakınlarıyla baş başa kalır (bk. ÖRNEK METİNLER, XVII).

Avlanma, mesnevîlerde eski yaşayışın bir parçası olarak karşımıza çıkar. Kahramanlar günlük sıkıntılardan kurtulmak, spor yapmak ya da karşılaştıkları yırtıcı hayvanları öldürmek için avlanırlar. Avlanmalar, kahramanın kuvvetini, cesaretini ve savaş âletlerini kullanmadaki ustalığını gösteren olaylardır. Mesnevî kahramanı olan kişi, askerleri ve adamlarıyla birlikte ava çıkar. Av sırasında askerler, doğanlar ve tazılar kahramanın avlanmasına yardımcı olurlar. Başlıca av hayvanları aslan, kaplan gibi yırtıcılar; geyik, yaban keçisi, yaban eşeği ve çeşitli kuşlardır. Kullanılan başlıca âletler ise ok, kılıç, mızrak ve gürzdür. Avlanan kişi her zaman atlıdır. Onun bindiği at çevik ve bütün kaçan avlara yetişebilecek kadar hızlıdır. Mesnevîlerde erkek kahramanlar kadar olmasa bile, kadınların da avlandığını ya da karşısına çıkan yırtıcı hayvanları öldürdüğünü görürüz.

8. Son

Aşk ve macera mesnevîleri genellikle sevgililerin kavuşmasıyla biter. Bunlar arasında Leylâ vü Mecnûn gibi her iki âşığın ölümüyle biten mesnevîler pek azdır. Eserin sonunda âşıklar birbirine kavuşur. Büyük bir törenle evlenirler. Bu sırada erkeğin ve kızın yanında bulunan ikinci derece kahramanlar da birbirleriyle evlendirilir. Ziyafetler verilir, armağanlar dağıtılır, saçılar saçılır.

İki âşığın kavuşup evlenmeleri kimi eserlerde tasavvufî mecazlarla örtülürken, kimilerinde ise, düğünden gerdeğe kadar inceden inceye anlatılır. Böylece eser mutlu sonla biter (bk. ÖRNEK METİNLER, XVIII).

Kişiler:

Aşk mesnevîlerinde birbirini seven kahramanlar daima eserin birinci derece kişileridir. Bunların yanında yer alıp onlara yol gösteren, yardım eden, iki sevgili arasında haberleşmeyi sağlayanlar ise eserin ikinci derece kişileridir. Bir de üçüncü dereceden kişiler vardır ki, bunlar mesnevînin konusunu oluşturan olaylar zinciri içinde herhangi bir olayda karşımıza çıkar, adına başka bir yerde rastlanmaz.

Bu mesnevîlerdeki ikinci ve üçüncü derece kişiler iyilik ya da kötülük için yaratılmış kişilerdir. İyilerin kötülük yapmak, kötülerin iyilikte bulunmak ellerinden gelmez. Şairler onları yalnız yapılarına uygun olaylarda kullanırlar, başka yönlerini anlatmazlar.

Birinci dereceden kişiler dediğimiz mesnevî kahramanları, her bakımdan erişilmez, ideal kişilerdir. Bedenî ve ahlakî güzellikleri yanında güçlü, cesur ve bilgili kişilerdir. Mesnevînin erkek ve kadın kahramanını birbirinden ayırmak zordur. Hatta kimi eserlerde kahramanların adları bile onların cinsiyetlerini yansıtmaz. Kadınlar da erkekler gibi savaşıp avlanabilir. Erkek kılığına girip uzun yolculuklara çıkabilirler. Ancak şairler erkeğin gücünü, cesaretini ve savaşçılığını; kadının da bedenî güzelliklerini ön plânda tutarlar (bk. ÖRNEK METİNLER, XIX/1-2).

Mesnevîlerde kişilerin iç dünyalarını yansıtan tahliller göremeyiz. Onlar, ancak olaylar karşısında duygulanan, derdini bir yakınına açan ya da çeşitli varlıklara seslenip onlarla dertleşen kişilerdir. Âşıklar birbirlerinden ayrı düştüklerinde, daye ve lalalarına, kendilerinin derdini bilen yardımcılarına dert yanarlar. Yalnız kaldıklarında şem (= mum)e, pervaneye, güle, bülbüle, geceye, gündüze, aya, güneşe vb. varlıklara seslenirler. Bu seslenişlerin hepsinde aşktan ve onun verdiği dertlerden yakınma (= âh mine'l-ışk) vardır (bk. ÖRNEK METİNLER, XX).

Zaman

Bu mesnevîlerde olayların geçtiği zaman belirsizdir. Zaman kavramıyla ilgili olarak mevsim, ay, hafta ve gün gibi sözlerle karşılaşırız. Şairler bir olayın zamanını bildirirken mevsim; bir yolculuğun, bir savaşın kaç gün sürdüğünü bildirirken de yıl, ay, hafta ve gün gibi zaman bildiren sözler kullanırlar. Ayrıca, bu eserlerde olay-zaman ilişkisi oransızdır, olağanüstüdür: Altı aylık yol altı günde gidilebilir. Olayların başlangıcından eserin sonuna kadar geçen süre belli değildir. Yıllarca süren macera sonunda kişiler yine baştaki gibi, canlı ve yıpranmamış olarak karşımızdadır.

Yer

Olayların geçtiği yerler genellikle şehirler, saraylar, bahçeler, eğlence düzenlenilen, avlanılan ve savaşılan alanlardır. Yolculuklarda dağlar, çöller ve denizler aşılır. Olayların geçtiği yerler çoğunlukla hayalîdir. Coğrafî konumu bilinen yerler pek azdır. Bu yerler kabaca gösterilir: Çin, Mâçin, Hindistan, Türkistan, Medâyin, Ermen, Rûm (= Anadolu), Mısır ve Yemen gibi. Ülke adları yanında, şehir adları daha da belirsizdir. Aynı durum deniz adlarında da vardır. Kişilerin hangi denizde yolculuk ettikleri ve nerede karaya çıktıkları pek belli değildir.

Olayların geçtiği yerler, olayın niteliğine göre tasvir edilir. Mekân, olayın niteliğine göre düzenlenmeye çalışılır. Kişileri mutlu kılan olaylar, gösterişli saraylarda, tabiatın güzel olduğu yerlerde geçerken; mutsuzluklar, insanın içini karartan sıkıntılı yerlerde, çetin tabiat şartları altında gelir. Mesnevîlerde, kişinin çevresini içinde bulunduğu ruhî duruma göre görmesi ve değerlendirmesi de oldukça mübalâğalı olarak anlatılır.

Motifler

Aşk ve macera mesnevîlerinde sık sık karşılaşılan ve küçük farklarla birbirine benzeyen motiflerden bazıları şunlardır:

1. Çocuğu olmayan padişah: Bu motif genellikle konunun başında yer alır. Büyük ve müreffeh bir ülkeye, güçlü bir orduya sahip olan, adaletli ve mutlu bir hükümdar vardır. Bu padişahın tek üzüntüsü çocuğu olmaması (hiç ya da erkek çocuğu)dır. Onun bu üzüntüsünü bilenler, çeşitli yöntemlerle (padişahın düşünü yorumlamak, bir tür yıldız falına bakmak vb.) onun bu derdine çözüm bulurlar. Önerilen şartları yerine getirerek çocuk sahibi olabileceğini söylerler. Örnek: Husrev ü Şîrîn, Heft-peyker ve Işk-nâme vb. mesnevîler...

2. Düş görme: Bu tür mesnevîlerde düş görme motifi genellikle mesnevî kahramanının doğumuyla ya da aşkıyla ilgilidir. Mesnevî kahramanı doğmadan önce, babasının ya da annesinin gördüğü düşün yorumu, çocuğun doğumu ve hayatıyla ilgilidir. Hatta mesnevîde olayların gelişmesi, bu düşün yorumuna paraleldir. Mesnevî kahramanları düşte gördükleri kişiye âşık olabilirler. Âşıkların gördükleri düşlerse kavuşmanın ya da ayrı düşmenin habercisi gibidir. Düşten sonraki olaylar, düşün yorumu doğrultusunda gelişir. Örnek: Süheyl ü Nevbahar, Işk-nâme, Husrev ü Şîrîn, Yusuf u Zelîhâ, Leylâ vü Mecnûn vb.

3. Kılık değiştirme: Aşk ve macera mesnevîlerinde kahramanların kılık değiştirerek amaçlarına ulaşmaya çalıştıklarını görürüz. Erkek kahraman tanınmamak için dilenci, çoban, Türkmen biçiminde giyinir. Kadın kahramanlar genellikle erkek kılığına girerler, hatta yüzlerini nikap (= peçe)la örterek savaşırlar. Örnek: Süheyl ü Nevbahar, Işk-nâme, Hurşîd-nâme, Husrev ü Şîrîn.

4. Resimde görüp âşık olma: Mesnevî kahramanları genellikle resimde gördükleri kişilere âşık olurlar. Bu resim kahramanın karşı tarafın ilgisini uyandırmak için usta ressamlara yaptırıp beğendiği kişinin görmesini sağladığı bir resim olabileceği gibi, sarayın bir odasında duvara çizilmiş bir resim veya bunun sudaki yansıması da olabilir. Örnek: Süheyl ü Nevbahar, Vâmık u Azrâ, Işk-nâme, Hurşîd-nâme, Cemşîd ü Hurşîd, Husrev ü Şîrîn, Heft-peyker.

5. Mektuplaşma: Sevgililerin mektuplaşması her aşk mesnevîsinde karşılabileceğimiz bir olaydır. Ancak kimi mesnevîlerde normal yolların dışında, mektubun okla atıldığını da görürüz. Örnek: Işk-nâme'de ve İskender-nâme'deki Gülşâh ile İskender arasındaki aşkı anlatan bölümde.

6. Girilmemesi gereken yer: Kimi aşk mesnevîlerinde, erkek kahraman sarayda herkesin girmemesi gereken bir oda ya da başka bir yerle karşılaşır. Yasağa rağmen girer. Orada bulduğu ya da gördüğü nesne, olayların akışını etkiler. Örnek: Süheyl ü Nevbahar, Heft-peyker.

7. İnsan olmayan varlıklarla konuşma: Daha çok kahramanların sıkıntılı zamanlarında, hayvanlara ve başka varlıklara karşı içlerini döktükleri, hallerini

anlattıkları, bazen onlarla bütünleşmeye bazen de kendilerini onlardan daha güç durumda göstermeye çalıştıkları görülür. Bu motif kahramanların iç dünyalarını yansıtan en önemli motiflerden biridir. Örnek: Süheyl ü Nevbahar, Işk-nâme, Leylâ vü Mecnûn, Husrev u Şîrîn, Cemşîd ü hurşîd vb.

Yukarıdan beri "Olaylar", "Kişiler", "Zaman", "Yer" ve "Motifler" başlıkları altında sunmaya çalıştığımız bilgiler, mesnevîlerin "tahkiye (= hikâye etme)" özelliklerini verir. Bundan hareketle, aşk ve macera mesnevîlerinde "tahkiye"nin masal özelliği taşıdığını söyleyebiliriz.

Mesnevîlerde dil ve anlatım

Klâsik edebiyatımızda mesnevîler, yazıldıkları dönemlerde, öbür edebî türler arasında dilleri en sade olan eserlerdir. XIV. yüzyılda yazılmış bir mesnevî ile XVII ya da XVIII. yüzyılda yazılmış bir mesnevîyi dil bakımından karşılaştıramayız. Ancak aynı dönem içinde yer alan, hatta aynı şairin kaleminden çıkmış kaside, gazel, terkib ve tercî-i bend vb. nazım şekillerinin dilleriyle, mesnevîlerin dili karşılaştırıldığında bu fark açıkça görülür. Bu bakımdan mesnevîler, Türk dili çalışmaları açısından her zaman önde gelen eserlerdir.

Mesnevîlerde dil ve anlatım bakımından farklılık gösteren üç ayrı bölüm görülür: Başlıkların dili, giriş bölümünün dili ve konunun işlendiği bölümün dili.

1. Başlıklar

Türk mesnevîlerinin başlıkları Türkçe, Farsça ya da Arapçadır. Başlıkların dilinde şair kadar müstensihlerin de payı vardır. Çünkü mesnevîlerde bazı başlıkların müstensihlerce değiştirildiği görüldüğü gibi, hiç yazılmamış, yeri boş bırakılmış başlıklarla da karşılaşıyoruz.

Mesnevîlerde, çoğu zaman kırmızı mürekkeple (= surh) yazılan bu başlıkların dili genellikle Farsçadır; Arapça ikinci sırayı alır. Başlıkları Türkçe olan mesnevîler ise sayıca çok azdır. Kesin bir ölçü olmamakla birlikte, tasavvufî mesnevîlerde ve aşk mesnevîlerinde başlıklar genellikle Farsça, dinî eserlerde ise Arapçadır. Aynı konularda yazılmış mesnevîlerden pek azında ise başlıklar Türkçedir: Şeyh Elvan-ı Şîrâzî'nin Şebüsterî'den çevirdiği *Gülşen-i Râz*'ın başlıkları; Fuzûlî'nin *Leylâ vü Mecnûn* mesnevîsinin, Yahya Bey'in *Yusuf u Zelîhâ, Kitâb-ı Usul, Gülşen-i Envâr, Gencîne-i Râz* adlı mesnevîlerinin ve Atayî'nin *Sohbetü'l-ebkâr*'ının başlıkları Türkçedir. Mehmed'in *Işk-nâme*'sinde ise başlıklardan bir kısmı Türkçe, bir kısmı Farsçadır.

2. Giriş bölümünde dil

Mesnevîlerde giriş bölümünde ele alınan konuları yazımızın başında göstermiştik. Kısaca bildirmek gerekirse, bu bölümde yer alan konuların ağırlığını Tanrı, peygamber, din ve devlet büyükleri için yazılmış parçalar oluşturur. Onun için, mesnevîlerin giriş bölümlerinde dil genellikle daha ağırdır.

3. Konunun işlendiği bölümün dili

Bu bölümün dili mesnevîlerin yazılış amaçlarına göre değişmekle birlikte, mesnevîlerde dilin en sade olduğu, Türkçenin ağır bastığı yer bu bölümdür. İlk dönem mesnevî şairlerimizde Türkçe yazmak bir tutkudur. Hoca Mes'ûd'un *Süheyl ü Nevbahar*'ında, Şeyhoğlu Mustafa'nın *Hurşîd-nâme*'sinde bu tutku açıkça görülür. Aynı durumu Âşık Paşa'nın *Garib-nâme*'sinde de görürüz. Hatta bu üç şair adı geçen eserlerinde, Türkçeyi şiir dili olarak değerlendirip, eserlerini bu dille yazdıkları için ayıplanmamalarını isterler (bk. ÖRNEK METİNLER, XXI/1, 2, 3).

Yüzyıllara göre mesnevîlerimiz

Daha önce, yazılış amaçlarına göre dört grupta topladığımız mesnevîleri, aşağıda yüzyıllara göre göstermeye çalışacağız. Anadolu dışında yazılmış mesnevîler, başka yazılar içinde yer aldığından, onları burada anmayacağız. Yazımızın başında da ifade ettiğimiz gibi, burada sözünü ettiğimiz eserler, Anadolu'da yazılmış mesnevîlerin tamamı değildir. Biz burada yazarı bilinen ve elde bulunan mesnevîleri yazımızın plânıyla orantılı olarak vermeye çalıştık.

Hatırlanacağı üzere, okuyucuya bilgi vermek, onu eğitmek amacı güden mesnevîleri 1. grupta toplamıştık. Bu gruba giren örneklerin yüzyıllara göre dağılımı şöyledir:

XIII. yüzyıl: Kitâbu Evsâfı Mesâcidi'ş-şerîfe (Ahmed Fakîh), Risâletü'n-nushiyye (Yunus Emre).

XIV. yüzyıl: Ahvâl-i Kıyâmet (Şeyyâd Îsâ), Maktel-i Hüseyn (Meddâh Şâzî), Dâstân-ı Adn der-Hikâyet-i Hasan ve Hüseyn (Nakiboğlu), Ferah-nâme (Kemâloğlu), Garîb-nâme (Âşık Paşa), Mantıku't-tayr (Gülşehrî), Menâkıbu'l-kudsiyye (Elvan Çelebi), Ferheng-nâme-i Sa'dî (Mes'ud bin Ahmed).

XV. yüzyıl: Letâif-nâme (Hatiboğlu), Ferah-nâme (Hatiboğlu), Halîl-nâme (Abdulvâsi Çelebi), Vesîletü'n-necât (Süleyman Çelebi), İrşâd (Kerîmî), Ahmediyye (Hamdullah Hamdî), Vefât-ı Nebî (Ârif), Muhammediyye (Yazıcıoğlu Mehmed), Hakîkî-nâme (Yusuf-ı Hakîkî), Miftâhü'l-ferec (Cemâlî), Ma'neviyyü'l-Murâdî (Mu'în bin Mustafa), Bahrü'l-hakâyık (Hatiboğlu), Mürşidü'l-ubbâd (Ârif), Mi'râc (Ârif), Vahdet-nâme (Abdurrahîm-i Karahisârî), Esrâr-nâme (Ahmedî), Tarîkat-nâme (Pîr Mehmed), Mahzenü'l-esrâr (Ahmed-i Rıdvân), Ravzatü'l-envâr (Hayâlî), Gülşen-i Râz (Şeyh Elvân-ı Şîrâzî), Câmi'ü'l-ahbâr (Âşık Ahmed), Çeng-nâme (Ahmed-i Dâî), Vasiyyet-i Nuşirevân (Ahmed-i Dâî), Rıdvâniyye (Ahmed-i Rıdvân), Har-nâme (Şeyhî), Murâd-nâme (Bedr-i Dilşâd), Hikmet-nâme (İbrâhîm Bâlî), Camâsb-nâme (Ahmed-i Dâî), Tervîhü'l-ervâh (Ahmedî), Şemsiyye (Yazıcı Sâlih), Kıyâfet-nâme (Hamdullah Hamdî).

XVI. yüzyıl: Kırk Hadis Tercüme ve Şerhi (Hazînî), Subhatü'l-uşşâk (Gelibolulu Âlî), Ravzatü'l-îmân (Mustafa Mar'aşî), Mevlid (Ahmed, Emîrî,

Hevâyî, Visâlî), Hilye-i Şerîf (Hakanî), Maktel-i İmam Hüseyn (Lami'î), Gülşen-i Sî-murg (Za'ifî), İnşirâhu's-sadr (Kadıoğlu Mehmed), Deh-Murg (Şemsî), Esrâr-nâme (Huzûrî), Gülşen-i Ebrâr (Münîrî), Nakş-ı Hayâl (Âzerî İbrâhîm Çelebi), Riyâzü'l-cinân (Mustafa Cinânî), Tuhfetü'l-uşşâk (Gelibolulu Âlî), Gülşen-i Envâr (Yahya Bey), Gül-i Sad-berg (Rahmî), Gencîne-i Râz (Yahya Bey), Menâkıb-ı Mevlânâ (Lokmânî Dede), Gülşen-âbâd (Şemsüddîn-i Sivâsî), Ravzatu't-tevhîd (Ârifî), Pend-nâme (Güvâhî, Emre, Edirneli Nazmî), Terceme-i Gülistân (Za'îfî), Kitâb-ı Usûl (Yahya Bey), Cilâ'u'l-kulûb (Mustafa Cinânî).

XVII. yüzyıl: Kırk Hadis Tercüme ve Şerhi (Hakanî), Mevlid (Necîbî, Nahîfî), Hicret-nâme (Nahîfî), Mi'râciyye (Nahîfî), Hilyetü'l-envâr (Nahîfî), Mesnevî Tercümesi (Nahîfî), Mantıku'l-esrâr (Fedâî Dede); Nefhatü'l-ezhâr (Atâyî), Sohbetü'l-ebkâr (Atâyî), Hayriyye (Nâbî), Teşrîfâtü'ş-şuarâ (Güftî).

XVIII. yüzyıl: Mi'râciyye (Nâyî Osman Dede), Lutfiyye (Sünbülzâde Vehbî), Hüsn ü Aşk (Şeyh Gâlib), Cân u Cânân (Refî-i Âmidî).

XIX. yüzyıl: Mevlid (Selâmî):

Okuyucunun kahramanlık duygusuna hitap eden, konusunu menkabelerden ya da tarihten alan 2. grup mesnevîlerin yüzyıllara göre durumu:

XIV. yüzyıl: Kıssa-i Mukaffa, Hz. Muhammed'in Ebu Cehl ile Güreş Tuttuğu, Gazavât-ı Emîrü'l-mü'minîn Ali, Muhammed Hanefî Cengi (Tursun Fakih), Feth-i Kal'a-i Selâsil, Cenâdil Kal'ası Cengi (Maazoğlu Hasan), İskender-nâme (Ahmedî).

XV. yüzyıl: İskender-nâme (Ahmed-i Rıdvân), Düstûr-nâme (Enverî), Gazâ-nâme (Za'îfî), Fatih Devri Tarihi (Bakâî), Tarih-i Sultan Cem (Behiştî), Selâtîn-nâme (Sarıca Kemâl), Şeh-nâme (Mahremî), Gazâ-nâme (Sinoplu Safâî), Kutb-nâme (Uzun Firdevsî), Gazâ-nâme (Sûzî Çelebi).

XVI. yüzyıl: Terceme-i Şâh-nâme (Şerîf-i Âmidî), Şâh-nâme (Ârifî), Târih-i Feth-i Mısır (Şîrî), Selîm-nâme (Muhyî Çelebi), Selîmî-nâme (Bitlisli Şükrî), Feth-nâme-i Üngürüs (Bahârî), Feth-i Kal'a-i Nova (Murâdî), Menâkıb-ı Sultan Süleyman Han (Eyyûbî), Süleymân-nâme (Niğde Kadısı Hâkî), Süleymâniyye (Senâyî), Süleymân-nâme (Mahremî), Feth-nâme-i Yemen (Nihâlî), Şecâ'at-nâme (Âsafî), Târîh-i Yemen (Rumûzî), Feth-nâme-i Cebre (Nidâî), Gazavât-ı Sinan Paşa (Nakkaş Nigârî), Enîsü'l-guzât (Fütûhî), Gazavât-ı Hayrüddîn Paşa (Murâdî), Cihâd-nâme (Sâfî), Zafer-nâme-i Kal'a-i Üstüvâr (Sarhoş Abdî Çelebi).

XVII. yüzyıl: Şâh-nâme (Ganizâde Nâdirî), Zafer-nâme (Mustafa Nedîm, Güftî, Sâbit), Şehenşeh-nâme-i Murâdî (Erzurumlu Mülhimî).

XVIII. yüzyıl: Battâl-nâme (Dârendeli Bakâî).

XIX. yüzyıl: Zafer-nâme (Ayaşlı Türk Hayrî), Manzûme-i Sivastopol (Rızâî).

Sanat yönü ön plânda olan, okuyucunun edebî zevkine hitap eden, ana çizgisi aşk ve macera olan 3. grup mesnevîlerin yüzyıllara göre durumu:

XIV. yüzyıl: Yûsuf u Zelîhâ (Şeyyad Hamza, Suli? Fakîh, Kadı Darîr, Haliloğlu Ali), Husrev ü Şîrîn (Fahrî), Hurşîd-nâme (Şeyhoğlu Mustafa), Varka vü Gülşâh (Yusuf-ı Meddâh), Süheyl ü Nevbahar (Mes'ud bin Ahmed).

XV. yüzyıl: Yûsuf u Zelîhâ (Hamdullah Hamdî), Leylâ vü Mecnûn (Şâhidî, Behiştî, Hamdullah Hamdî, Ahmed-i Rıdvân), Husrev ü Şîrîn (Şeyhî, Ahmed-i Rıdvân), Cemşîd u Hurşîd (Ahmedî, Cem Sultan), Işk-nâme (Mehmed), Hümâ vü Hümâyûn (Cemâlî), Gül ü Husrev (Tutmacı), Mihr ü Müşterî (Münîrî), Mihr ü Vefâ (Ümmî Îsâ), Heft-peyker (Aşkî, Ahmed-i Rıdvân).

XVI. yüzyıl: Yûsuf u Zelîhâ (Kemalpaşazâde, Celîlî, Gubârî), Leylâ vü Mecnûn (Celîlî, Sevdâyî, Hakîrî, Fuzûlî, Lârendeli Hamdî, Celâlzâde Salih, Halîfe), Husrev ü Şîrîn (Celîlî, Kastamonulu Şânî), Ferhad u Şîrîn (Lâmi'î), Cemşîd u Hurşîd (Abdî), Vâmık u Azrâ (Lâmi'î, Manisalı Câmî), Vîs ü Râmin (Lâmi'î), Şem' u Pervâne (Zâtî, Lâmi'î, Mu'îdî), Şâh u Gedâ (Yahya Bey), Şâh u Dervîş (Rahmî), Mihr ü Müşterî (Azmî Pir Mehmed), Mihr ü Mâh (Çorlulu Zarîfî, Gelibolulu Âlî, Kıyâsî), Mihr ü Vefâ (Bursalı Haşimî), Gül ü Bülbül (Fazlî, İznikli Bakâî), Gül ü Nevrûz (Abdî), Niyâz-nâme-i Sa'd u Hümâ (Abdî), Gûy u Çevgân (Lâmi'î), Heft-peyker (Lâmi'î), İşret-nâme (Revânî), Beng ü Bâde (Fuzûlî).

XVII. yüzyıl: Leylâ vü Mecnûn (Kafzâde Fâizî), Edhem ü Hümâ (Sâbit), Şâh u Dervîş (Sinoplu Beyânî), Hayrâbâd (Nâbî), Heft-Hân (Atâyî).

XVIII. yüzyıl: Yûsuf u Zelîhâ (Köprülüzâde Es'ad Paşa, Ahmed-i Mürşidî, Molla Hasan), Leylâ vü Mecnûn (Örfî Mehmed Ağa), Edhem ü Hümâ (Na'tî Mustafa).

XIX. yüzyıl: Yusuf u Zelîhâ (Mehmed İzzet Paşa).

Şairlerin gördükleri, yaşadıkları olayları anlatan, toplum hayatından kesitler veren; kişileri, meslekleri, düğünleri ve belli yöreleri tasvir eden 4. grup mesnevîlerin yüzyıllara göre durumları:

XV. yüzyıl: Heves-nâme (Tâcîzâde Cafer Çelebi), Der Beyân-ı Meşakkat-i Sefer (Cemâlî).

XVI. yüzyıl: Antakya Şehr-engîzi (Galatalı Sıyâmî), Belgrad Şehr-engîzi (Hayretî), Bursa Şehr-engîzi (İshak Çelebi, Lâmi'î, Mânî), Edirne Şehr-engîzi (Mesîhî, Zâtî, Kerîmî), Gelibolu Şehr-engîzi (Gelibolulu Âlî, Vechî), İstanbul Şehr-engîzi (Çorlulu Kâtib, Yahya Bey 2, Kalkandelenli Fakîrî, Tab'î İsmail, Cemâlî Ahmed, Azîzî Mustafa), Manisa Şehr-engîzi (Ulvî Mehmed), Sinop Şehr-engîzi (Sinoplu Beyânî), Siroz Şehr-engîzi (Cemâlî Ahmed), Yenice Şehr-engızı (Hayretî, Usûlî), Yenişehir Şehr-engîzi (Rahmî Pîr Mehmed), Ta'rîfât

(Kalkandelenli Fakîrî), Câmi'u'l-hubûr der Mecâlis-i Sûr (Gelibolulu Âlî), Gurbet-nâme (Güvâhî), Hecr-nâme (Celîlî), Ser-güzeşt (Za'îfî).

XVII. yüzyıl: Edirne Şehr-engîzi (Neşâtî Ahmed Dede), İstanbul Şehr-engîzi (Fehîm-i Kadîm), Dere-nâme (Sâbit), Berber-nâme (Sâbit), Sûr-nâme (Nâbî), Sergüzeşt (Varvarî Ali Paşa), Hasbıhal (Güftî).

XVIII. yüzyıl: Bursa Şehr-engîzi (İsmail Belîğ), Yenişehir Şehr-engîzi (Vâhid Mahtûmî), Hûbân-nâme (Enderunlu Fâzıl), Zenân-nâme (Enderunlu Fâzıl), Defter-i Aşk (Enderunlu Fâzıl), Sergüzeşt-nâme (İsmail Belîğ), Sâhil-nâme (Fennî Dede).

XIX. yüzyıl: Mihnet-keşân (Keçecizâde İzzet Molla), Sergüzeşt-nâme (Bayburtlu Zihnî).

Bu sıralama bütün mesnevîleri içine almamakla birlikte, Anadolu Türk edebiyatında mesnevî türünün başlangıçtan XIX. yüzyıl sonuna kadarki durumunu gösteren bir grafiğe benzetilebilir. Buna bakarak hangi tür konuların hangi yüzyılda daha çok işlendiğini, hangi türün hangi yüzyıldan itibaren yazılmaya başlandığını söyleyebiliriz. Söz gelişi, 1. grupta yer alan eserler, XIII. yüzyılda görülmeye başlanmış, XIV. yüzyılda artmış, XV. yüzyılda en üst noktaya ulaşmış, XVI ve XVII. yüzyıllardan itibaren giderek azalmıştır. 3. grupta yer alan mesnevîlerin bir bölüğü her yüzyılda yazılırken, bir bölüğü son yüzyıllarda hiç yazılmamıştır. 4. gruptaki mesnevîler, XIII ve XIV. yüzyıllarda hiç yazılmamış, XV. yüzyılda birkaç eserle başlayıp XVI. yüzyılda en üst noktaya ulaşmış, XVII. yüzyıldan itibaren giderek azalmıştır.

Buradan hareketle her yüzyılın tarihî olaylarının ve toplum yaşayışının edebiyat üzerindeki etkilerini gözlemek mümkündür. Yukarıda gruplara ve yüzyıllara göre sıralanan mesnevîlerin sayı bakımından ağırlığı XV. yüzyılın ikinci yarısı ile XVI. yüzyıldadır. Bu da toplum hayatındaki siyasî ve kültürel gelişmenin edebiyatı olumlu yönde etkilediğini gösteren açık bir örnektir.

Hamse

Bir yazarın beş kitabını içine alan eserler topluluğu "hamse" adıyla anılır. "Hamse" adı genel olarak beş mesnevîden oluşan "mesnevî külliyatı" anlamında kullanılmış olmakla birlikte, edebiyatımızda beş mensur esere de "hamse" dendiği olmuştur [103]. Öte yandan, bir şairin dört mesnevîsi yanına divanını da katarak, hepsine birden "hamse" dendiği de görülür [104]. Bunlardan başka, büyük bir mesnevî içinde bağımsız bir bölüm gibi görünen parçaları, başlıbaşına

[103] Nergisî Mehmed Efendi, *Hamse-i Nergisi* [*İstanbul Kütüphaneleri Türkçe Hamseler Kataloğu (: Hamseler Kataloğu)*, İstanbul 1961, s. 81-132.]

[104] A. S. Levend, "Feyzî'nin bilinmeyen Hamse'si", TDAY., 1955; A. S. Levend, *TET*, s. 110; *Hamseler Kataloğu* (Subhizâde Feyzî), s. 191-195.

mesnevî gibi değerlendirip, şairin mesnevîlerinin sayısını beşe tamamlama eğilimleriyle de karşılaşıyoruz [105].

"Hamse" terimi bize İran edebiyatından geçmiştir. Orada bu geleneği başlatan XII. yüzyılın büyük mesnevî şairi Nizâmî'dir. O, beş mesnevîsini topluca "Penc-Genc" adıyla anmış [106], sonraki İran şairleri bu eşsiz üstadı örnek alarak onun gibi beş mesnevîden oluşan "hamse"ler meydana getirmişlerdir. Nizâmî'nin beş mesnevîsine "Penc-Genc" adını vermesi, Sanskritçede beş kitabın oluşturduğu "Pança Tantra" adının etkisine bağlanıyor [107]. İran edebiyatında "hamse" sahibi şairlerden Türk şairleri üzerinde etkili olanları, yazımızın başında gösterdiğimizden, burada yeniden anmıyoruz [108].

Tezkirelerde ve öbür biyoğrafik eserlerde birçok Türk şairinin "hamse" sahibi olduğu öne sürülüyor. Bu eserlerde "hamse" sahibi olarak anılan şairler şunlardır: Ali Şîr Nevâî, Hamdullah Hamdî, Yahya Bey, Atâyî, Feyzî, Behiştî, Ahmed-i Rıdvân, Revânî, Mu'îdî, Celîlî, Fethullah Ârif Çelebi, Fuzulî, Fazlî, Halîfe, Hulvî Mahmud Celâlüddin [109]. Ancak bunlardan çoğunun "hamse"si elimizde değildir. "Hamse"si elimizde bulunan şairler şunlardır: Ali Şîr Nevâî (Çağatay Şairi), Hamdullah Hamdî, Yahya Bey, Ahmed-i Rıdvân, Atâyî, Lâmi'î (eldeki mesnevîlerinin sayısı beşten çok), Feyzî (dört mesnevîsi ve divanı var).

Kütüphaneler taranıp, araştırma ve incelemeler sürdükçe, eksik "hamse"lerin tamamlanması beklenebilir. Çünkü yukarıda kaynaklara dayanarak adları sıralanan kimi şairler "hamse" sahibi olduklarını, kimileri de "hamse" meydana getirmek istediklerini bildirmektedirler [110].

Türk edebiyatında "hamse" sahibi olan ve beş mesnevîsi elimizde bulunan şairlerin eserleri şunlardır [111]:

Ali Şîr Nevâî: *Hayretü'l-ebrâr, Ferhad ü Şîrîn, Leylî vü Mecnûn, Seb'a-i Seyyâr, Sedd-i İskenderî.*

Hamdullah Hamdî: *Yûsuf u Zelîhâ, Leylâ vü Mecnûn, Mevlid, Kıyâfet-nâme, Tuhfetü'l-uşşâk.*

---

[105] Â. Çelebioğlu, II. Murad Mes., s. 76.

[106] "Penc-Genc", Farsça "beş hazine"; "hamse" Arapça "beş" anlamındadır. Nizâmî'nin altı mesnevîsi vardır. Şairin mesnevîlerini "Penc-Genc" diye anması, onun İskender konusunu işlediği *Şeref-nâme* ve *İkbâl-nâme*'yi bir mesnevî saydığını gösterir.

[107] A. S. Levend, *TET*, s. 226.

[108] İran edebiyatında "hamse" sahibi şairler için bk. A.S. Levend, *TET.*, s. 226-229.

[109] A. S. Levend, *TET*, s. 107-113. Levend'in burada (s. 112) andığı Fikrî Derviş Çelebi'nin "hamse" sahibi olduğu kaynaklarda açıkça belirtilmiyor. Yine (s. 110) "hamse" sahibi olabileceği, eldeki eksik "hamse" nüshasına dayanılarak ifade edilen Hayâtî'nin, Ahmed-i Rıdvân'ın mesnevîlerini kendisine mal ettiği anlaşılmıştır (Ünver, adı geçen doçentlik tezi).

[110] A. S. Levend, *TET*, s. 104-107.

[111] Bk. *Hamseler Kataloğu.*

Yahya Bey: *Gencîne-i Râz, Kitâb-ı Usûl, Şâh u Gedâ, Yûsuf u Zelîhâ, Gülşen-i Envâr.*

Ahmed-i Rıdvân: *İskender-nâme, Leylâ vü Mecnûn, Husrev ü Şîrîn, Rıdvâniyye, Mahzenü'l-esrâr, Heft-peyker.*

Nev'îzâde Atâyî: *Sâkî-nâme (Âlem-nümâ), Nefhatü'l-ezhâr, Sohbetü'l-ebkâr, Heft-Hân, Hilyetü'l-efkâr.*

Lâmi'î: *Vâmık u Azrâ, Vîs ü Râmin, Ferhad-nâme, Şem' ü Pervâne, Gûy u Çevgân, Heft-peyker, Ebsâl ü Selâmân, Maktel-i Hüseyn, Şehr-engîz-i Bursa.*

Bu yazımızda, mesnevî nazım şeklini ve Türk edebiyatındaki durumunu anlatmaya çalıştık. Verdiğimiz örneklerde, şairi belli olan ve elde bulunan mesnevîlerin adlarını andık; ancak bu özellikleri taşıdıkları halde yazımızda adı geçmeyen mesnevîler de vardır. Mesnevîleri çeşitli yönlerden incelerken vermek istediğimiz örnek metinler, günümüz Türkçesiyle açıklamalı olarak yazımızın sonunda yer almaktadır.

ÖRNEK METİNLER

I

Bismi'llâhi'r-rahmâni'r-rahîm

1 Cân u dilden diyelüm bi'smi'llâh
Açalum sûz ile söz gencine râh

2 Sözlerün besmeledür sultânı
Kibriyâyile turur dîvânı
.....

3 Sünbül-i gülşenidür Kur'ânun
Başı üzre yiri vardur anun

4 Can göziyle ana bak âlemde
Benzer ol sanki livâ'ül-hamde

5 Oldı ol satr-ı Rahîm ü Rahmân
Evvel-i mevc-i muhîtü'l-Kur'ân

6 Şerh olursa eger ol mevc-i kadîm
Katresinden çıka bin dürr-i yetîm
.....

7 Sımağa cünd-i şeyâtîni tamâm
Cümle harfi bir alây oldı müdâm
.....

8 Levhi ol hatt-ı şerîf eyledi zeyn
Halka fâş oldı rumûz-ı sekaleyn
.....

9 Vahdet ehlinün olan hem-râhı
Hırz-ı cân eyledi bi'smi'llâhı
.....

I Taşlıcalı Yahya Bey, *Gencîne-i Râz*, DTCF. Ktp., H. Akyüz I/3586, yk. Ib-2b. (Parçanın vezni: Fe'ilâtün/Fe'ilâtün/Fe'ilün)

AÇIKLAMALAR

I

Esirgeyen ve bağışlayan Allahın adıyla

1. Gönülden "bismillah" deyip, iç ateşimizle söz hazinesine yol açalım.

2. Besmele sözlerin sultanıdır. Onun meclisi (ya da başında bulunduğu eser) ihtişamla ayakta durur.

3. O, Kur'an gülşeninin sünbülüdür; onun Kur'an'ın başı üzerinde yeri vardır.

4. Ona gönül gözüyle bak (çünkü) O, Hz. Muhammed'in ümmetinin altında toplanacağı sancağa benzer.

5. O esirgeyen ve bağışlayan Allah'ın adının bulunduğu satır, Kur'an okyanusunun (okyanus gibi engin olan Kur'an'ın) dalgalara benzeyen âyetlerinin öncüsüdür (başında gelir).

6. Öncesi bilinmeyen bu dalga (besmele) şerh edilirse (parça parça açıklanırsa), her damlasından bir büyük inci çıkar.

7. Onun harfleri her zaman, şeytan askerlerini yenmek için oluşmuş bir alaya (askerî birliğe) benzer.

8. Bu yüce yazı (besmele), üzerine yazı yazılan levhayı süslediği için varlıkların bilinmeyen yönleri, herkese açıklandı.

9. Varlığın birliğine inananlara yoldaş olanlar, (canla başla) "bismillah"a sığındılar.

10 İsm-i a'zam durur ol rûh-ı kelâm
Gülşen-i dilde kıl ol serve makām

11 Bulınur anun ile genc-i vücûd
Bilinür anun ile zât-ı Vedûd
.....

12 Nokta kim "bâ"sıyile hem-demdür
Nokta-i dâ'ire-i âlemdür
.....

13 "Sîn"i ser-dâr-ı selâmetdür anun
Meddi bir cisr-i inâyetdür anun
.....

14 "Mîm"i bâlâ-yı mu'allâdur anun
"Elif"i âli-i a'lâdur anun
.....

15 "Elif"ün remzi durur ey âbid
"İnne ma'llâhu İlâhun vâhid"
.....

16 Olmayan ilm-i ledün âgâhı
Bilemez"lâm-ı kelâmu'llâh"ı

17 Bu salâha iremez sâlik-i hâm
Zühd ile kılmayıcak kaddini lâm

18 "Hâ" gibi aç gözüni kalma melûl
Mâ-siva'llâhı ko Allâh ile ol
.....

19 İki "râ" gurre-i iydeyn-i şerîf
İki "râ" manzara-i nûr-ı latîf

20 "Mîm"ün altında o"nûn" oldı mekîn
Nûn gibi ki olur zîr-i zemîn
.....

21 Da'vet-i rahmet-i Hakk'a gûyâ
"Yâ"sı olmışdur anun harf-i nidâ

10. O sözlerin sözü, Allah'ın Kur'an'da geçen adlarının en yücesidir. (Bu yüzden) onu bir selvi gibi gönül bahçene dik.

11. Varlık hazinesi onunla bulunur. Allah onunla bilinir (tanınır).

12. Ondaki "be" harfinde bulunan nokta varlıklar âlemini kuşatan dairenin merkezi gibidir.

13. Ondaki "sin" harfi ("selamet" sözünün başında da bulunduğu gibi), esenliğin başıdır. Onun meddi ise, iyiliğe uzanan bir köprü gibidir.

14. Onun "mim"i (muallâ sözünün başında da olduğu gibi) yücelerden yüce, "elif"i (a'lâ sözünün başındaki gibi) en yükseğin de yükseğidir.

15. Ey ibadet eden kişi (kul), ("besmele"deki) elif "Allah ancak tek Tanrıdır (Nisa Suresi 171. ayet)" sözünün işaretidir.

16. Tanrı sırlarını bilmeyen kişi, "Allah" sözündeki "lam"ın ne demeye geldiğini bilemez.

17. Olgunluğa ermemiş tarikat yolcusu, Tanrı'ya ibadet yolunda boyunu "lam" harfi gibi bükmeden huzur bulamaz.

18. Gözünü (besmeledeki) "hâ" (harfi) gibi açıp Tanrı'dan başka her şeyi bırak, aklından Allah'ı çıkarma ki mahzun olmayasın.

19. (Besmeledeki) İki "râ" (harfi), güzel ve parlak görünüşleriyle, iki kutlu bayramda (Ramazan ve Kurban bayramlarında) gökte görünen hilale benzerler.

20. (Besmelede) "Mim"in altında yer alan "nûn" (harfi) yerin altında bulunan (bulunduğu farz edilen) balığa benzer ("zemîn" sözü de "nûn" harfiyle biter).

21. Onda bulunan "yâ" (harfi) sanki Tanrı'nın bağışını dileyen (Ey Tanrım diyen) bir ünleme benzer.

22 Yazılur gerçi ki mâ-tahte "rahîm"
Oldı tâc-ı ser-i mushaf ol"mîm"

23 Zikri vü fikri anun ey Yahyâ
Seni Îsâ gibi eyler ihyâ

24 Cümle esrârdan idersen izhâr
Söz uzanur nite kim kāmet-i yâr

25 Ol "Rahîm" ile sözi hatm eyle
Rây-ı esrârın anun ketm eyle

26 Hâne-i dilde yakar meş'aleyi
Hall iden besmele vü hamdeleyi.

II

1 Hamd ana ki kıldı halka rahmet
Tahmîdde acze virdi ruhsat

2 Acz olmasa hâl olurdı müşkil
Pây-ı kec-i kilk olurdı der-gil

3 Ger hamdine yoksa hadd ü ihsâ
Şükr it ki zebân-ı acz gûyâ

4 Hamd eyle ki virdi şer'-i ma'nâ
Tahmîd-i Hudâ'da acze fetvâ

5 Bahş eyledi ehl-i acze idrâk
Fehvâ-yı şerîf-i "mâ arefnâk"

6 Âhir yine acz olurdı hâsıl
Ammâ olamazdı kimse vâsıl

7 Noksânımıza himâyet itdi
Ta'cîz değil inâyet itdi

II *Şeyh Galib, Hüsn ü Aşk*, A. Gölpınarlı, İstanbul 1968, s. 47-48. (Parçanın vezni: Mef'ûlü Mefâ'ilün/Fa'ûlün)

22. "Rahîm (besmeledeki son söz)"in en sonundaki "mim" (harfi), Kur'an'ın başının tacıdır.

23. Ey Yahyâ, besmeleyi düşünmek ve söylemek, sana Hz. Îsâ gibi ölümsüzlük verir.

24. Bütün sırlarını (besmelenin) anlatmaya kalkışırsan, söz sevgilinin boyu gibi uzayıp gider.

25. Sözü "Rahîm" ile bitir. O'nun sırlarıyla ilgili düşünceleri gizli tut, söyleme.

26. "Besmele" ve "hamdele (El-hamdü li'llâh)" sözlerini (onlardaki sırları) çözebilen kişi, gönlünde (bir) meş'ale yakmış olur.

II

1. Yarattıklarına acıyan, kendisini övmede acizliklerini bilmeye izin veren Tanrı'ya hamd olsun.

2. (İnsanda) Acz olmasaydı durum zorlaşır, kalemin dosdoğru yürüyemeyen ayağı çamura batıp kalırdı (Kalem O'nun hamdini dile getiremezdi).

3. O'na hamd etmenin sınırı yoktur. Şükret ki, acizliğine rağmen dil söylüyor (söyleyebiliyor).

4. Anlam şeriati, acizliğe rağmen Tanrı'ya hamd etmeye izin verdiği için şükret.

5. "Seni gerektiği gibi bilemedik, tanıyamadık" hadisinin yüce anlamı insanlara ne kadar aciz olduklarını anlattı.

6. (Böyle olmasaydı) Sonunda yine insan aczini görecek, (O'na) kimse hamd edemeyecekti.

7. (O), Eksikliğimizi bile bile bizi korudu. (Gerçekte) Bu bir acze düşürme değil, korumadır.

8 Aslah ana vâcib olmamışdır
İhsânını mûcib olmamışdır

9 Mahz-ı keremiyle itdi tasvîr
Adl üzre nizâm-ı halkı takdîr

10 Acz olmasa bî-nevâ kalırdık
Hep ebkem ü gec-edâ kalırdık

11 Müşkildi edâ-yı şükr ü tahmîd
Kanda leb-i zerre kanda hurşîd

12 Ammâ ki zebân-ı aczimiz var
Vasfında beyân-ı aczimiz var

13 İnsâf ile ger olursa dikkat
Ni'met mi değildir acze ruhsat

14 Her bir ni'amın senâsı lâzım
Bu bahsde şükr olur mülâzım

15 Bundan dahı aczimiz hüveydâ
Afvetdi yine cenâb-ı Mevlâ

16 Bî-had eger eylesek tahayyül
Zencîr-i suhan bulur teselsül

17 Mevc urmağile muhît-i fikret
Çûş eyledi hayret içre hayret

18 Min ba'd dil oldı mest ü medhûş
Akl eyledi bahr-i nutkı hâmûş

III
MAKĀLE-İ ÛLÂ DER TEVHÎD-İ BÂRÎ TA'ÂLÂ

1 Fikr ider misin ki var bir pâk zât
Ki andan aldı varlığını kâyinat

2 Bu cüvân-ser pîr ü bu çerh-i kebûd
Kendüzinden bulmadı lâ-şek vücûd

III *Ahmedî, İskender-nâme*, İ. Ünver, TDK. yayını, Ankara 1983, yk. 2 a. (parçanın vezni: Fâ'ilâtün/Fâ'ilâtün/Fâ'ilün)

8. O, en iyiyi yapmaya mecbur da değildir. İyilik etmesini gerekli kılan da yoktur.

9. Varlıkları yaratıp onların düzenini adaletle sağlaması büyüklüğün ta kendisidir.

10. Bize acz verilmese nasipsiz, dilsiz ve düzensiz kalırdık.

11. Şükür ve hamd borcunu yerine getirmek de güç olurdu. (Çünkü) Güneş nerede, en küçük ve en güçsüz varlığın (zerrenin) dudağı (sözü) nerede?

12. Ama aczi kabul edilmiş bir dilimiz var. O'nu yüceltmede ne denli güçsüz olduğumuzu bilip söylüyoruz.

13. İnsafla bakılsa, O'nun aczimizi kabul etmesi nimet değil midir?

14. Her nimet için şükür ve övgü gerektiğine göre, bu konuda (aczimiz dolayısıyla) da şükretmemiz gerekir.

15. Bunda bile aciz olduğumuz apaçık ortada iken, yüce Tanrı yine bizi bağışladı.

16. Ne kadar düşünürsek düşünelim (bu konu) sonsuzdur. Söz zinciri uzayıp gider.

17. Düşünce okyanusu dalgalandıkça, şaşkınlıklar arttı da arttı.

18. Sonra gönül sarhoş olup kendinden geçince, akıl da söz denizini susturdu (Söz denizinin dalgalanıp durmasına son verdi).

III

BİRİNCİ MAKALE, TANRI'NIN BİRLİĞİ KONUSUNDA

1. İnsan özelliklerinden arınmış yüce bir varlık bulunduğunu ve âlemin ondan var olduğunu düşünür müsün?

2. Bu genç görünüşlü ihtiyar (dünya) ve bu masmavi gökyüzü, şüphesiz kendiliğinden oluşmadı.

3 Kendü zâtından degül rûşen bu şem'
Kendü kendüden dirilmedi bu cem'

4 İşbu Hindû vü bu Rûmî nev-cüvân
Biri birin bî-sebeb kovmaz 'ayân

5 Her gün işbu şeb-rev-i sâhib-cemâl
Kendüzinden mi bulur naks bu kemâl

6 Kendü mi bizendi sakf-ı lâciverd
Kendü mi döşendi ferş-i sâl-hord

7 Nakş ola mı kim anun nakkāşı yok
Ferş ola mı kim anun ferrâşı yok

8 Kendüden mi oldı zâhir kıl nazar
Bu kamu elvân u eşkâl u suver

9 Bir nazar kıl gör niredendür bu kevn
Fikr it kimden belürdi bunca levn

10 Kimden almışdur bu kandîli bu deyr
Niredendür bu sükûn u bunca seyr

11 Kandan olmışdur bu hayme zer-nigâr
Kimden olmışdur bu ferş atlas-şi'âr

12 Kim düzetdi 'âlemün tertîbini
Kim yaratdı Âdem'ün terkîbini

13 Kimdür ol ki eyler bahârı sîm-bâr
Kimdür ol ki eyler hazânı zer-nisâr

14 Kimden oldı hem-dem-i 'Îsî sabâ
Sebze(y)i Hızr'a kim itdi hem kabâ

15 Nergesün gözini kehlâ kim kılur
Yâsemîn yüzini ra'nâ kim kılur

16 Kim düzetmişdür güli rûşen-çirâğ
Lâlenün yüregine kim urdı dâğ

3. Ne bu mumun parlaklığı kendindendir, ne de bu varlıklar âlemi kendiliğinden bir araya gelmiştir.

4. İşte bu Hintli genç (gece) ile Anadolulu genç (gündüz) birbirini sebepsiz takip etmez.

5. Şu güzel gece yolcusu(ay)nun her gün artıp eksilmesi (büyüyüp küçülmesi) kendiliğinden midir?

6. Bu lâcivert çatı (gökyüzü) kendi kendine mi süslendi? Bu eski halı (yeryüzü) kendi kendine mi döşendi?

7. Yapanı belli olmayan bir nakış, kimin tarafından serildiği bilinmeyen bir halı var mıdır?

8. Bak bakalım, bütün renkler, biçimler ve suretler kendiliğinden mi ortaya çıktı?

9. Bak da bu oluşun nereden meydana geldiğini gör. Bunca rengin kimden ortaya çıktığını düşün.

10. Bu manastıra benzeyen dünya, kandili (yıldızları) kimden almıştır? Bu durma ve dolaşma neredendir?

11. Bu çadır(gökyüzü)ın altın işlemesi neredendir? Bu halı (yeryüzü) kimin eliyle ipekli kumaş haline gelmiştir?

12. Âlemi donatan ve Âdem'i yaratan kimdir?

13. Bahara gümüş yağdırtan, sonbahara altın saçtıran kimdir?

14. Tan yelini, İsa'ya arkadaş eden (ona İsa'nın diriltici özelliğini veren), yeşili Hızır'a giysi yapan kimdir?

15. Nergis'in gözüne sürme çeken (onu sürmeli gibi yaratan) yaseminin yüzüne güzellik veren kimdir?

16. Gülü parlak ışık gibi yaratan, lâlenin yüreğini dağlayan (ortasını kara kılan) kimdir?

17 Kim bitürür âb u gilden ney-şeker
Kim getürür hâreden hurmâ-yı ter

18 Sahreden kimdür düzeden la'l-i nâb
Katre(y)i kimdür iden dürr-i hoş-âb

19 Gicenün zülfin mutarrâ kim kılur
Gündüzün yüzini garrâ kim kılur

20 Hâlık-ı kevneyn ki anun 'İzzeti
Yir ü gök toludur anun kudreti

21 Evvel oldur evveli bî-ibtidâ
Âhir oldur âhiri bî-intihâ

22 Zâtına yokdur hicâb illâ zuhûr
Gaybetine yok sebeb illâ huzûr

23 Halk anun emr anun 'izzet anun
Mülk anun u fazl anun kudret anun

24 Ten yaradur sûret ider cân virür
'Akl in'âm eyler ü îmân virür

25 Yiri gögi kâyim iden Hâlık ol
İns ü cinne rızk viren Râzık ol

26 Rahmeti bî-hadd ü fazlı bî-kerân
Ni'meti bî-'add ü lutfı câvizân

27 Âşikâredür anun 'ilmine gayb
Örtülüdür 'afvıyile dürlü 'ayb

28 Kanı fazl idüp kılur müşg-i Hıtâ
Kirmden atlas düzedür zî 'atâ

29 Nûş-dârû ider arudan ayân
Sahreden âb-ı zülâl eyler revân

30 Âb u gilde şöyle san'atlar kılur
Kim ana cân u gönül hayrân olur

17. Sudan ve topraktan şeker kamışı çıkaran, sert kayadan hurma yetiştiren kimdir?

18. Sert taşı, saf süs taşı haline getiren, damlayı güzel inci yapan kimdir?

19. Gecenin saçını karartan, gündüzün yüzünü parlatan kimdir?

20. O, âlemleri yaratan Tanrı'dır. Yüceliği ve kudretiyle yer ve gök dopdoludur.

21. O, başlangıcı olmayan ilk ve sonu olmayan sonuncudur.

22. O'nun varlığına görünmemekten başka engel, görünmemesine ise, her yerde bulunmasından başka sebep yoktur.

23. Varlıklar, onlara emretmek, ululuk, mülk, erdem ve kudret O'nundur.

24. Bedeni yaratan, ona şekil ve can, akıl ve inanç veren Tanrı'dır.

25. Yeri ve göğü ayakta tutan, insanı ve cinleri doyuran rızık verici O'dur.

26. Bağışlaması sınırsız, erdemi uçsuz bucaksız, nimeti sayısız ve lutfu sonsuzdur.

27. Bilinmeyen âlem, onun bilgisinden gizli değildir. Her türlü ayıp onun bağışı ile örtülüdür.

28. Lutfuyla kanı Hıtay miski yapması, kurtçuğu (ipek böceğini) da ipek haline getirmesi ne güzel bağıştır.

29. Arıdan bal çıkartır, sert taştan da tatlı su akıtır.

30. Topraktan ve sudan öyle şeyler yaratır ki, insan bunlara hayran kalır.

31 Bu ne mülketdür kamu ızz u celâl
Bu ne hazretdür tolu fazl u kemâl

32 Müstakırri izzetinün lâ-mekân
Sür'ati fermânınundur "kün fe-kân"

33 Fehm künhinde anun bî-bâl ü per
Vehm zikrinde anun bî-pâ vü ser

34 Pâkdür andan ki her gâfil didi
Pâkter andan ki her âkil didi

35 Ol durur bî-şek vücûd-ı mutlak ol
Böyle bağla i'tikādun ber-hak ol

36 Mutlak oldur pes ne kim varsa vücûd
Lâ-büd iderler ana cândan sücûd

37 Bu'd-i eb'ad kurb-i akrebdür ana
"Nahnü akreb" huccet uş rûşen sana

38 Nice uzansa silsile bigi ılel
Hâşe ki ire kurbine anun halel

39 Bu'd-i eb'ad çün ana olmaz hicâb
Kurb-i akreb pes anun min külli bâb

40 Çün ılel ılliyyeti andan bulur
Kurb-i akreb pes yakîn anun olur

41 Rahmetiyle dirilür ervâh anun
Ni'metiyle bislenür eşbâh anun

42 Her ne var ger yir ü gök ger mihr ü mâh
Birliğine varlığınadur güvâh.

IV

1 Hudâyâ bize tevfîki refîk it
Makām-ı hakka tahkîki tarîk it

IV *Şeyhî, Husrev ü Şirîn*, F.K. Timurtaş, İstanbul Ün. yayını, İstanbul 1960, s. 1-2. (Parçanın vezni: Mefâ'îlün/Mefâ'îlün/Fa'ûlün)

31. Bu nasıl bir ülkedir ki, baştan başa büyüklük ve yücelik, bu nasıl büyüklük ki, erdem ve olgunluk doludur.

32. Yüce varlığının durduğu yer mekânsızlık, emrinin sürati ise "kün fe-kân (Kur'an, Yâsîn suresi 82. ayet: Bir şeyi dilediği zaman O'nun buyruğu sadece 'ol' demektir, hemen olur)"dır.

33. İnsan anlayışı O'nu kavramakta kolsuz kanatsız, düşünce O'nu dile getirmekte başsız ayaksız (aciz)dır.

34. (O,) Gaflet içinde bulunanların söylediklerinden de, akıllı kişilerin söylediklerinden de arınmış (münezzeh) tır.

35. Şüphesiz mutlak varlık O'dur. Gerçeği gör ve böyle olduğuna inan.

36. Mutlak (var olan) O'dur. Başka ne kadar varlık varsa, hepsi O'na candan secde ederler.

37. Uzağın uzağı, O'na yakından da yakındır. "Nahnu akreb (Kur'an, Kâf suresi, 17. ayet: Biz ona şah damarından daha yakınız)" ayeti, işte sana açık bir delildir.

38. Yaratıklar zincir gibi de uzasa (ne kadar çok olursa olsun) O'nun yakınlığına asla eksiklik gelmez.

39. O'nun için uzaklıklar engel teşkil etmediği gibi, yakından da yakın olmak, her bakımdan O'nun (özelliğidir) dur.

40. Varlıklara sebep-sonuç bağlantısını veren (de) O olduğu için (her varlığa) yakından da yakın olduğu kesindir.

41. Ruhlar O'nun bağışıyla hayat bulur. Bedenler O'nun nimetiyle beslenir.

42. Yer, gök, güneş, ay gibi bütün varlıklar O'nun varlığına ve birliğine delildir.

IV

1. Tanrım, bize yardımını yoldaş et, bize gerçeğe ulaşma yolunu göster.

2 Açuk tut hikmet ü tevhîd bâbın
Gözümüzden götür taklîd hâbın

3 Yakînün nûrını câna çirâğ it
Gönülden zulmet-i şekki ırağ it

4 Sivâ vü gayr vasfından cüdâ kıl
Muhît-i zâtun ile âşnâ kıl

5 İlâhî âciz ü hâr u nahîfem
Kavî bî-çâre vü süst ü za'îfem

6 Yolum kuhsâr u deryâ merkebüm leng
Yörem ağyâr u a'dâ mahrebüm teng

7 Gözümde bahr yok bir katre şebnem
Sözümde mihr ben kem zerreden kem

8 Belî her zerrenün var bir vücûdı
Ki ider mihr ü şevk ile sücûdı

9 Benem ol zerre kim mikdârı yokdur
Ne yüzden gözler isem varı yokdur

10 Vücûdum evvelâ boynumda yükdür
Ki her bir zerresi tağdan büyükdür

11 Çü senden ire bir zerre inâyet
Ola her katre bahr-i bî-nihâyet

12 Heyûlâ zulmetinden asl-ı nâsût
Ne sûretden göre ervâh-ı lâhût

13 Mücerred kıl bu zulmânî kafesden
Halâs eyle hevâ ile hevesden

14 Ki kudsîler yüzinden berk urup nûr
Gözüme keşf ola her sırr-ı mestûr

15 Derûnum fikrün ile rûşen eyle
Birûnum zikrün ile gülşen eyle

2. Birlik ve hikmet kapısını açık tut, gözümden taklit uykusunu gider.

3. Canıma gerçeğin nurunu verip, şüphe karanlığını gönülden uzaklaştır.

4. Bizi başka şeylerin vasfından uzaklaştırıp, zatında olanlarla (zatına ait niteliklerle) tanıştır.

5. Tanrım! Beceriksiz, değersiz, güçsüz, son derece çaresiz, gevşek ve zayıfım.

6. Yolum deniz ve dağlık, binitim aksak, çevrem yabancılar ve düşmanlar dolu, sığınağım dar.

7. Deniz gözümde bir şebnem değerinde bile değil; sözümdeki (andığım) güneş benden de değersiz.

8. Her zerrenin bir varlığı bulunduğu, sevgi ve istekle (sana) secde ettiği doğrudur.

9. Ben hiç değeri olmayan bir zerreyim. Nereden bakarsam bakayım hiçbir varlığım yoktur.

10. Her şeyden önce varlığım, boynuma öyle bir yüktür ki, (sanki) her parçası dağdan daha büyüktür.

11. Eğer senden bir yardım gelirse, her damla uçsuz bucaksız deniz olur.

12. İnsanın aslı, madde karanlığından (kurtulup) Tanrı âlemindeki ruhları nasıl görebilir?

13. Onu arzu ve isteklerden kurtarıp, bu karanlık kafesten (beden ve onun isteklerinden) uzaklaştır.

14. (Böylece) Meleklerin yüzünden yansıyan nurla, örtülü sırlar gözüme görünsün.

15. Düşüncenle içimi aydınlat, adını anmakla dışımı gül bahçesine döndür.

16 Dilümi saklağıl sehv ü zelelden
Bilümi arı kıl haşv u halelden

17 Demi Dâvûd ile tâzelendür
Zebûrın sözümün âvâzelendür

18 Fesâhat vir safâ-yı Mustafâ'dan
Meded irür revân-ı asfiyâdan

19 Bu hûbı kim bezerven cân içinde
Mübârek-tâli' it devrân içinde

20 Ki seyr itdükce âlem hurrem olsun
Nedîmi olan âdem hoş-dem olsun

21 Cemâlinden cilâ bulsun nazarlar
Zülâlinden safâ tolsun cigerler

22 Sevâdı cân gözin pür-nûr kılsun
Semâ'ı dil yüzin mesrûr kılsun

23 Ma'ânî birle cân olsun melekvâr
Me'âl ile revân olsun felekvâr

24 Okındukca müferrih nâme dinsün
Kalem kim yazdı müşgîn-hâme dinsün

25 Hudâyâ yâdun ile oldı bünyâd
Tamâmın adun ile eyle âbâd

26 Çü Şîrîn eyledün dillerde kālin
Şeh-i devrâna şîrîn it cemâlin

27 Ki bu derd ile Ferhâd-ı zamâne
Kıla lutf ile himmet husrevâne

28 Bu hâki mihri iksîri zer itsün
Kabûli kîmyâsı cevher itsün

29 Murâd ol k'ola şeh bigi mü'eyyed
Kala ad ile âlemde mü'ebbed

16. Dilimi yanlıştan ve eksikten koru, zihnimi boş ve anlamsız şeylerden arındır.

17. Zebur'a benzeyen sözüme Dâvûd nefesi vererek onu taze ve güzel kıl.

18. Benim söyleyişime Hz. Muhammed'in gönül temizliğini ver. Gönlü temiz kişilerin ruhlarından yardım ulaştır.

19. Canımın içinde bezediğim bu güzelin (eserimin) talihini zaman içinde kutlu eyle.

20. Herkes onu gördükçe (okudukça) sevinsin. Ona arkadaş olan kişi mutlu olsun.

21. Onun güzelliği gözleri aydınlatsın. Tatlılığı yürekleri mutlulukla doldursun.

22. Yazısı can gözünü aydınlatsın, işitilmesi gönülleri sevindirsin.

23. (Onun) Anlamıyla can melek gibi, kavramıyla da ruh felek gibi (geniş, uçsuz bucaksız) olsun.

24. Okundukça, ona (ne) iç açıcı kitap densin. Onu yazan kaleme de (ne) hoş kokulu (insanın zevkine hitap eden) kalem densin.

25. Tanrım (bu esere) senin adın anılarak başlandı. Yine adın ile tamamlanmasını sağla.

26. Dillerde adını tatlı (Şîrîn) kıldığın gibi, güzelliğini zamanın hükümdarına alımlı göster.

27. (Ki o padişah) Bu zamanın Ferhad'ına (bana), hükümdarlara yaraşır davranışlarda bulunsun.

28. Bu toprağı (beni) onun sevgisinin iksiri altın, ulaşılmaz (çok değerli) kimya gibi olan kabulü de cevher etsin.

29. İsterim ki (eserim) şah gibi güçlü ve âlemde kalıcı olsun.

30 Kerem sinün kerîmâ feth-i bâb it
Bu vird-i müstetâbı müstecâb it

31 Du'ânun eyle düz Şeyhî nizâmın
Ki Cibrîl-i Emîn eyleye âmîn

32 İnâyet feyzi çün dökdi cevâhir
Getür vaktidür iy sarrâf-ı mâhir

V

DER NA'T-İ RESÛLU'LLÂH SALLALLÂHU ALEYHİ VE SELLEM

1 Ol Ahmed kim kamudan Mustafâ'dur
Muhammed'dür ki fahr-ı enbiyâdur

2 Kerâmet birle ol sıdk u safâdan
Geçürdi rütbesini enbiyâdan

3 Risâlet tahtınun sultânı oldur
Du âlem cümle tendür cânı oldur

4 Anun kasrında bir eyvândur eflâk
Anun tevkî'idür menşûr'ı "lev-lâk"

5 Çirâğı meclisinde ay u gündür
Felekler matbahında bir dütündür

6 Ana pervâne hurşîd-i cihân-sûz
Anun na'leynidür arşa küleh-dûz

7 Anun şemşîridür küfre kefen-bâf
Anun fahriyle Cebrâ'il urur lâf

8 Giceler halvetidür Kadr u Mi'râc
Ayağı toprağı arş üzredür tâc

V *Ahmed-i Dâ'î, Çeng-nâme*, G. Alpay, ABD. Harvard Ün. Basımevi, 1973, yk. 5 a -6 a; G. Alpay, *Ahmed-i Dâ'î, Çengnâme*, Hacettepe Ün., basılmamış doçentlik tezi, 1974, s. 10-13. (Parçanın vezni: Mefâ'îlün/Mefâ'îlün/Fa'ûlün).

30. Yüce Tanrım, büyüklük senindir. Bu güzel duayı kabul edip, kolaylık ver.

31. Ey Şeyhî, öyle bir dua et ki, bu duaya Cebrâil de "âmîn" desin.

32. Madem ki, Tanrı'nın yardımının bereketi mücevher (gibi sözler) saçtı, ey usta kuyumcu (şair) onları dile getirmenin zamanıdır.

V

Hz. MUHAMMED (TANRI'NIN SELÂMI ÜZERİNE OLSUN)'E ÖVGÜ

1. O, bütün varlıklardan daha temiz Ahmed, bütün peygamberlerin övüncü olan Muhammed'dir.

2. O, kalbinin temizliği bakımından gösterdiği büyüklükle, öbür peygamberlere üstün oldu.

3. O, peygamberlik tahtının sultanı, bedene benzeyen iki âlemin de canıdır.

4. Felekler O'nun sarayının çardağı, "lev-lâk (sen olmasaydın felekleri yaratmazdım hadisi)" sözü, O'na Tanrı tarafından verilmiş berattır.

5. Ay ve güneş O'nun meclisinin ışığı, felekler ise mutfağının dumanıdır.

6. Cihanı yakan güneş O'nun pervanesidir. O'nun nalınları göğün en yüksek noktasına külah dikici (nalınları arşın üstüne çıkmış)dir.

7. O'nun kılcı, Allah'a karşı gelenlere kefen dokur (onları ortadan kaldırır). Cebrail O'nu övmek içi konuşur.

8. Her gecesi "Kadir" ve "Mirac" gecesi gibidir (gecelerini ibadetle geçirir). Ayağının toprağı göğün en yüksek yerine taç olmuştur.

9 Anun Rûhu'l-kudüs'dür gam-güsârı
Anun Rûhu'l-emîndür perde-dârı

10 Huzûr-ı enbiyâ andan müşerref
Mukarrebler anun bezminde saf saf

11 Bulutlar haymesinün sâyebânı
Felek Mi'râcınun bir nerdübânı

12 Anun cûdı bile mevcûd kevneyn
Anun ednâ makāmı "kābe kavseyn"

13 Livâ-yı hamd onun adıyla mu'lem
Anun çâvûşıdur Îse'bni Meryem

14 Anun takrîridür Tenzîl ü Kur'ân
Anunla fahr ider Mûse'bni İmrân

15 Anun Tevrât içinde na'ti vasfı
Yüzi "şemsü'd-duhâ, ve'l-leyl" zülfi

16 Anun şer'i cihânun muktedâsı
Dikildi arş üstinde livâsı

17 Nedîmi enbiyâdur hazretinde
Mülâzım evliyâdur hizmetinde

18 Zihî seyyid ki ol fahr-ı rüsüldür
Tufeyli mektebinde akl-ı küldür

19 Adı Allâh adı birle mukārin
Mukarreb hazret-i ızzetde yarın

20 Şefâ'at birle âlemde alemdür
Anunçün ümmeti hayrü'l-ümemdür

21 Du'âsı çün icâbetde karîndür
Hakîkat "rahmeten li'l-âlemîn"dür

22 Bize rahmetdür ol Hak hazretinden
Ümîz oldur hem ol Hak rahmetinden

9. Cebrail O'nun dert ortağı ve kapısının bekçisidir.

10. Bütün peygamberler O'nunla şereflenmiş, Tanrı'ya yakın melekler, O'nun meclisinde sıralanmıştır.

11. Bulutlar O'nun çadırının gölgeliği, felek ise O'nun göğe yükselmesini sağlayan merdivendir.

12. O'nun cömertliği iki âlemi kapsar. O'nun en değersiz makamı "kābe kavseyn (Kur'an, Necm suresi, 9. ayet: Araları iki yay aralığı kadar, belki daha da yakın oldu)"dir.

13. Livâ-yı hamd (Muhammed ümmetinin, mahşerde altında toplanacakları sancak) O'nun adıyla işaretlenmiştir. Meryem oğlu İsâ O'nun çavuşudur.

14. Kur'an O'nu anlatır (O'nun şanındadır), İmran oğlu Musa O'nunla övünür.

15. O, Tevrat'ta "yüzü sabah güneşi", "saçı da gece karası" sözleriyle övülmüştür.

16. Cihan O'nun şeriatine uyar, (çünkü) O'nun bayrağı göğün en yüce noktasına dikildi.

17. Katında peygamberler nedimi, ermişler de hizmetçisidir.

18. O, kendisiyle bütün peygamberlerin övündüğü efendidir. Mektebe benzeyen yaratıklar âlemine düzen veren O'dur.

19. Adı "Allah" adına yakın (kelime-i şahadette), yarın (kıyamet gününde) da Tanrı'nın yüce katına en yakın olacak O'dur.

20. Dünyada şefaati ile tanınır. Bu yüzden ümmeti, ümmetlerin en hayırlısı, seçkinidir.

21. Duası (Tanrı katında) kabul gördüğüne göre O, gerçekten de "âlemlere rahmet" olarak gönderilmiştir.

22. O, Tanrı katından bize bağıştır. Tanrı'nın bağışlayıcılığından umarız ki:

23 Şu gün kim halk ola mağfûr u merhûm
Şefâ'atden bizi koymaya mahrûm

24 Salât u hem selâm u hem tahiyyât
Kim andan tâzedür ravzât-ı cennât

25 Sahâbî ravzasına vâsıl olsun
Mübârek ravzalar nûr ile tolsun

26 Ebû Bekr ü Ömer Osmân u Hayder
Kim anlardur dükeli yolda reh-ber

27 Olarun zikr-i hayrı yâd olsun
Revânı rûhı bizden şâd olsun

VI

BU ŞEB-İ MİʻRÂC ŞÂNIDUR VE TULUʻ-İ ÂFİTÂB-I ÂSMÂNÎ DÂSTÂNIDUR

1 Çün feyz-i vücûdun ile ey pâk
Reşk-i felek oldı arsa-i hâk

2 Dîdârunı görmeği melekler
Pâ-bûsuna yetmeği felekler

3 Çoh eyleyüp ıztırâb peydâ
Allâh'dan itdiler temennâ

4 Bir yahşı zaman şereflü sâ'at
Ref' oldı du'âlara icâbet

5 Cibrîl yetüp yetürdi fermân
K'ey serv-i riyâz-ı ilm ü irfân

6 Ey kadri bülend pâdişeh tur
Lutf it şeb-i Kadr kadrin artur

7 Hurşîdüni arşa sâye kılgıl
Miʻrâcı bülend-pâye kılgıl

VI *Fuzûlî, Leylâ vü Mecnûn*, N.H. Onan, Maarif Vekâleti yayını, İstanbul 1955, s. 26-30 (Parçanın vezni: Mef'ûlü/Mefâ'ilün/Fa'ûlün).

23. Bütün varlıklar öldüğünde (kıyamet günü), bizi O'nun şefaatinden mahrum bırakmasın.

24. Bütün dualar, cenet bahçelerini taze kılan (Hz. Muhammed) içindir.

25. (Bu dualar) O'nun dostlarının (bulunduğu) cennet bahçesine ulaşsın. O kutsal cennet bahçeleri nur ile dolsun.

26. Ebu Bekr, Ömer, Osman ve Ali her yolda rehber olmuşlardır.

27. Onları da hayırla analım, dualarımızla ruhları şad olsun.

VI

BU DESTAN MİRAÇ GECESİNİN YÜCELİĞİNİ VE İLÂHÎ GÜNEŞİN DOĞUŞUNU ANLATIR

1. Ey temiz kişi, senin varlığının bereketiyle gökyüzü yeryüzünü kıskandı.

2. Melekler senin yüzünü görmek, felekler de ayağını öpmek için;

3. Çok sıkıntı çektiler ve Allah'tan (sana kavuşmayı) istediler.

4. Güzel bir zamanda, kutlu bir saatte dualar kabul edildi.

5. Cebrail gelip, Tanrı'nın emrini getirdi: "Ey bilgi ve sezgi bahçelerinin selvi ağacı;

6. Ey kadri yüce padişah kalk, lutfet (de) Kadir gecesinin değerini artır;

7. Güneşe benzeyen varlığın arşı gölgelesin, göklere yükselme işini (Mi'racı) şereflendir;

8 Ref' eyle hicâb-ı mâ-sivânı
Seyr eyle mekân-ı lâ-mekânı

9 Müştâk-ı cemâldür melekler
Muhtâc-ı visâldür felekler

10 Eyvân-ı sipihrde sitâre
Min min göz açupdur intizâre

11 Hoş ol ki minüp Burâk'a hoş-hâl
Buldun derecât-ı izz ü ikbâl

12 Bastun ayağun bu çâr-tâka
Çıhtun derecât-ı nüh-revâka

13 Na'leynüne sürdi yüz meh-i nev
Hurşîd ruhundan aldı pertev

14 Gösderdi Utârid ihtirâmun
Hat virdi ki men senün gulâmun

15 Nâhîdün idüp füzûn neşâtın
Bezm-i tarab eyledün bisâtın

16 İkbâlün olup karîn-i hurşîd
Öğretdi Mesîh'e resm-i tecrîd

17 Tîğünde bulup nizâm eyyâm
Ta'lîm-i şecâ'at aldı Behrâm

18 Bircîs'e müsâid oldı ikbâl
Feyz-i kademünden oldı hoş-hâl

19 Keyvân şeb-i kadrin eyledün rûz
Oldun ana şem'-i meclis-efrûz

20 Râyet saf-ı sâbitâta çekdün
Ol mezra'a mihr tohmın ekdün

21 Kıldun felek atlasını rengîn
Ol mahfile virdün özge âyîn

8. Dünya ile ilgili her şeyi bırakıp mekânsızlık mekânını gez;

9. Melekler güzelliğini görmek için sabırsızlanır. Felekler sana kavuşmayı beklerler;

10. Kat kat felekte binlerce yıldız, gözlerini açmış bekleyiş içindedir.

11. (Sen) Böyle mutluluk içinde Burak'a binip yüce mertebelere eriştiğin an ne güzeldir.

12. Ayağını bu çardağa (toprak, su, hava ve ateşten oluşmuş varlıklar âlemine) basıp, dokuz feleğin üstüne çıktın.

13. Yeni ay, senin nalınlarına yüz sürdü, güneş senin yüzünden ışık (parlaklık) aldı.

14. Utarid (Merkür) sana saygı gösterip, üzerinde "ben senin kölenim" yazılı bir belge verdi.

15. Nâhid (Venüs)'in neşesini artırıp, bulunduğu yeri, sevinç ve mutluluk meclisi yaptın.

16. Hurşid (Güneş)'e yöneldiğin zaman, güneş İsa'ya (seni gösterip) dünya nimetlerinden nasıl arınılacağını öğretti.

17. Zaman (çağ) senin kılıcınla düzene girdiğinden, Behram (Merih) senden kahramanlık dersi aldı.

18. Bircis (Jüpiter)'e ayağını bastığın için ona uğurluluk ve mutluluk nasip oldu.

19. Meclis aydınlatan bir mum gibi, Keyvan (Satürn)'ın kutlu gecesini gündüze çevirdin.

20. Sonra sabit yıldızlar dizisine bayrak çekip, o tarlaya sevgi tohumunu ektin.

21. Dokuzuncu göğü de süsleyip, o mekâna da başka bir güzellik bıraktın.

22 Levh u kalemi müzeyyen itdün
Kürsî ile arşı rûşen itdün

23 Cibrîl'i koyup Burâk'ı saldun
Tevhîd yolında ferd kaldun

24 Ref' oldı sana hicâb-ı mâbeyn
Nüzhetgehün oldı "kābe kavseyn"

25 Gitdün oraya ki gitmek olmaz
Yitdün oraya ki yitmek olmaz

26 Bizden Hak'a arzlar yetürdün
Hak'dan bize müjdeler getürdün

27 Lutf itdi sana inâyet-i Hak
Tevfîk-i nefâz-ı emr-i mutlak

28 Hem mahzen-i ma'rifet kilîdi
Hem ni'met ü merhamet ümîdi

29 Deryâda olup ganî güherden
Zevk ile dönende ol seferden

30 Germ idi henûz hâbgâhun
Cünbişde gubâr-ı hâk-ı râhun

31 İnsâf hemîn ola siyâhat
Beyle sefer ile istirâhat

32 Oldı sana munca feyz hâsıl
Bu vâkı'adan zamâne gâfil

33 Gâfilleri eyledün haberdâr
Esrâr-ı nihânı itdün ızhâr

34 Açdun der-i iltifât u in'âm
Virdün gereğince her kime kâm

35 Çün şefkat-i âmun oldı maksûm
Lutf eyle meni hem itme mahrûm

22. Levh ve kalem (kulların kaderinin yazılı olduğu yer ve bunları yazan kalem)e şeref verip arş (göğün en yüksek yer)ı ve kürsü (arşın altında "levh-i mahfuz"un bulunduğu yer)yü aydınlattın.

23. Cebrail'i ve Burak'ı bırakıp, Tanrı yolunda yalnız kaldın.

24. Sana yüce Tanrı katının perdesi açıldı ve "kābe kavseyn (Kur'an, Necm suresi, 9. ayet, bk. V/12)" sözüyle anlatıldığı gibi, Tanrı katını gördün.

25. Senin gittiğin yere gitmek, senin vardığın yere ulaşmak mümkün değildir.

26. Bizden Tanrı'ya dilekler götürüp, Tanrı'dan bize müjdeler getirdin.

27. Tanrı'nın inayeti, mutlak emrinin geçerli olması için sana yardım lutfetti.

28. (Bundan başka) Hem bilgi ve sezgi hazinesinin anahtarını hem (de) ni'met ve merhamet ümidi (lutfetti).

29. Denizde inci bulup zengin olmuşçasına, mutluluk içinde yolculuğu tamamladığında,

30. Yatağın henüz sıcaktı ve (sefer sırasında) yolundan kalkan tozlar uçuşmaktaydı.

31. Doğrusu bir gezide yolculuk ve dinlenme ancak bu kadar birlikte olabilir.

32. Sen bunca feyz elde ettiğin halde, olup bitenden kimsenin haberi yok.

33. Herkesin bilmediklerini açıklayarak, gafilleri bilgi sahibi ettin.

34. İlgi ve bağış kapısını açıp herkese gereken mutluluğu verdin.

35. Madem ki herkese şefkat dağıttın, lutfedip beni de yoksun bırakma.

36 Bî-çâre Fuzûliyem ki zârem
Züll-i güneh ile hâksârem

37 Tedbîrde süstem ü sebük-rây
Sen bir meded itmesen mana vay

38 Ey meş'ale-i tarîk-i târik
V'ey râh-nümâ-yı râh-ı bârîk

39 İhsânunı hâdi-i tarîk it
Bir feyz-i nazar mana refîk it

40 K'âlâyiş-i ihtilâfdan pâk
Pey-revliğün eyleyem tarabnâk

41 Gülzâr-ı vücûdum ide sîr-âb
Bârân-ı rızâ-yı âl ü ashâb

VII
ASHÂB-I SÂDIK RIDVÂNU'LLÂHİ ALEYHİM ECMA'ÎN ZİKRİ

1 Dahı yüz bin senâ biz kuldan ezber
Senün dört yâruna iy kân-ı cevher

2 Kim anun evveli Bû Bekr-i Sıddîk
Kılan hak işleri gönlinde tahkîk

3 Mübârek hâtırı sâfî sekamdan
Eli vü hem dili kâfî keremden

4 Sahîhü'l-kalb ü sâhib-hulk u ma'nî
Kim ol kılmışdur evvel dîne da'vî

5 İkincisi Ömer'dür heybet ıssı
Salâbet birle dürlü nusret ıssı

6 Şerî'at mesnedinde sözi kâmil
Tarîkat dersinün içinde fâzıl

VII *Mehmed, Işk-nâme*, S. Yüksel, DTCF. yayını, Ankara 1965, s. 69 (Parçanın vezni: Mefâ'îlün/Mefâ'îlün/Fa'ûlün).

36. Ben, güçsüz Fuzulî inlemekteyim, günahlarım beni yerle bir etti.

37. Çare aramada gevşek ve düşüncesizim, eğer sen elimden tutmazsan vay halime.

38. Ey karanlık yolun meş'alesi ve ince yolun kılavuzu.

39. İyiliklerin (bana) doğru yolu göstersin, bana gerçekleri görebilme yetisi ver.

40. (Böylece) Uyumsuzluklar kargaşasından arınmış olarak, coşkuyla senin yolunda yürüyeyim.

41. Senin soyunun ve dostlarının yağmura benzeyen (hayat verici olan) hoşnutluğu, gül bahçesine benzeyen varlığımı sulasın.

VII

TANRI HEPSİNDEN RAZI OLSUN, Hz. MUHAMMED'E GÖNÜLDEN BAĞLI OLANLARIN ANILMASI

1. Ey değerli niteliklerin kaynağı, ben kuldan senin dört dostuna yüzlerce içten övgü.

2. Gerçekleri gönül yoluyla bulan, sadakatiyle ün yapmış Ebu Bekr, onlardan ilkidir.

3. Onun kutlu hatırı eksiklikten (insanî zaaflardan) arınmış (olup), eli de gönlü de cömertlik yönünden eksiksizdir.

4. O kalbi temiz, iyi ahlak ve manevi değerler sahibi, dini (İslâmı) ilk kabul eden kişidir.

5. İkincisi heybet sahibi manevi gücüyle üstünlük sağlayan Ömer'dir.

6. Şeriat konusunda sözü eksiksiz ve tarikat konusunda erdem sahibidir.

7 Üçüncisi durur Osmân-ı Affân
Kim andan yâd olındı cümle Kur'ân

8 Ne vasf idem kim ol kâr-ı hayâdan
Kimesne görmedi bir iş riyâdan

9 Kelâmu'llâh okır ihlâs ile ol
Eyü varurdı âm ü hâs ile ol

10 Dahı dördüncisidür Mîr Hayder
Alî Bû Tâlib oğlı şîr ü server

11 Yıkıldı kuvvetinden bâb-i Hayber
Ki kâfir oldı kamu hôr u ebter

12 Yarardı ilm içinde kıl zamîri
Sahâvet içre yoğ idi nazîri

13 Selâm olsun bu dört mahdûma dâ'im
Eger kā'im olavuz eger nâ'im

14 Kalan ashâba dahı çok senâlar
Gönülden bî-riyâ sıdk u safâlar

VIII
DER MEDH-İ SULTÂN-I A'ZAM ŞÂHENŞÂH-I MU'AZZAM SULTÂN MURÂD HAN BİN MUHAMMED HAN

1 Ne sultân âftâb-ı heft-kişver
Hümâyun tal'at ü ferhunde-ahter

2 Ferîdûn-ferr ü Dârâ-rây ü Cem-câm
Felek-taht u cüvân-baht u cihân-kâm

3 Elif ülfetden aldı râ-yı rahmet
K'ola şeh mîm-i mülk ü dâl-i devlet

---

[13] Bu mısraın vezni bozuktur.

VIII *Şeyhî, Husrev ü Şîrîn*, F. K. Timurtaş, İstanbul Ün. yayını, İstanbul 1980, s. 23-24 (Parçanın vezni: Mefâ'îlün/Mefâ'îlün/Fa'ûlün).

7. Üçüncüsü Kur'an'ın unutulmamasına vesile olan Affan oğlu Osman'dır.

8. Başka ne söyleyeyim, utanmayı kendisine şiar edinmiş o kişiden, hiç kimse iki yüzlülük görmemiştir.

9. O, bütün içtenliği ile Kur'an okur, herkesle iyi geçinirdi.

10. Onların dördüncüsü de Ebu Talib oğlu, Allah'ın arslanı Ali'dir.

11. O'nun gücüyle Hayber kalesinin kapısı yıkılıp, kâfirler aşağılandı.

12. İlim konusunda son derece istek ve özene sahipti, cömertlikte ise benzeri yoktu.

13. Bu dört saygıdeğer kişiye her zaman selâm olsun.

14. Hz. Muhammed'in öbür dostlarını da samimî övgülerle analım.

VIII

PADİŞAHLAR PADİŞAHI MUHAMMED HAN OĞLU YÜCE SULTAN MURAD HAN ÖVGÜSÜNDE

1. Sultan değil, kutlu yüzü ve uğurlu talihiyle bütün dünyayı aydınlatan bir güneş.

2. Ferîdûn gibi güçlü, Dârâ gibi düşünceli, Cem gibi bütün dünyada olup biteni bilen, tahtı felek gibi yüce, bahtı açık ve dünyası mutlu (padişah).

3. "Ülfet" sözünden "elif", "rahmet" sözünden "râ", "mülk" sözünden "mim", "devlet" sözünden "dâl" harflerini aldı.

4 Bu dördi dörd rükn iken cihâna
Bir ad olmışdur ol han-ı zamâna

5 Sorarsan kimdür ol Hak'dan mü'eyyed
Direm sultân Murâd ibni Muhammed

6 Bileli demden adın âl-i âdem
Murâd anunla buldı ehl-i âlem

7 Murâd-ı cân u maksûd-ı cihândur
Anun hürmetlü adı hırz-ı cândur

8 Kamunun devlet ile çıksa cânı
Anun devlet mürîdi dîn murâdı

9 Hudâyâ çün şeref virdün bu ada
İrişdür iki âlemde murâda

10 Aceb midür murâdın virse Ma'bûd
Ki hâsıldur katında cümle maksûd

11 Toğaldan adl ile ömr-i rebî'i
Cihânun ümmühâtıdur mutî'i

12 Bu od u yil u su toprak serâser
Mizâca gerçi olmazlar berâber

13 İrişse hükm-i adlinün misâli
Bula bunlar hakîkî i'tidâli

14 Rikâbını güneş dûşında saklar
Ay atı na'lini gûşında saklar

15 Deniz cûdı hayâsıyla arak-rîz
Sabâ lutfı safâsıyla seher-hîz

16 Segirdüp bahtı atı kılsa cevlân
Virür çarha uzaklık yidi meydân

17 Kılıcı odı salsa düşmene berk
Şafak bigi olur kan bahrine gark

4. Bu dördü (ülfet, rahmet, mülk ve devlet), evrenin esasları iken (hepsi birden) zamanın padişahına ad olmuştur.

5. O, Tanrı'nın güç verdiği hükümdarın adını sorarsan, Sultan Muhammed oğlu Sultan Murad'dır derim.

6. İnsanoğlu onun adını öğrendikten sonra muradına erdi.

7. Can da cihan da onu arzular. Saygıdeğer adı gönüllerde saklanır.

8. Herkesin can attığı devlet, onun emrindedir (o devletin esiri olmamıştır), onun arzusu ise dindir.

9. Tanrım, bu ada şeref verdiğine göre, onu iki âlemde isteklerine kavuştur.

10. Tanrı onun her istediğini verirse buna şaşılır mı? Çünkü padişahın katında bütün istekler yerine gelir.

11. Doğduğundan beri adalet üzere olan padişah, ömrünün baharındadır. Dünyanın anaları (ateş, hava, su toprak), onun emrine itaat ederler.

12. Bu ateş, hava, su ve toprak bir arada uyumlu olamazlar.

13. Onun, adaletini ifade eden tuğrayı görünce bunlar gerçek uyuma kavuşurlar.

14. Güneş onun üzengisini omzunda tutar, ay da atının nalını kulağına takar (küpe yapar).

15. Onun cömertliğinden utanan deniz terler. Tan yeli de onun bağışının sevinci içinde (ona herkesten önce ulaşmak için) seher vakti eser.

16. Talihin atı (şansı) koşup dolaşmaya başlasa, bütün felekleri (yedi feleği) yedi meydan dolaşır gibi gezer (onun talihi uzaklık tanımaz).

17. Ateşe benzeyen kılıcı düşmana kıvılcım saçsa, (düşman) şafak gibi kan denizine gömülür.

18 Kılıcı suyı sunsa nûş-ı cânı
Bulur ölmişler âb-ı zindegânî

19 Ne mülke yüz tutarsa ol cihân-gîr
Müyesserdür ana bî-tîğ u bî-tîr

20 Ne şeh kim pâyına yüz urmaz anun
Başına olur efsâr efser anun

21 Tutar ol Rûm içinde çin seher câm
Yacanur heybetinden Mısr ile Şâm

22 Kılıc Hak yolına kılsa hamâ'il
Gazâdan gayra olmaz gönli mâ'il

23 Alur ednâ kulı Eflâk u Rûs'ı
Kemîne çâkeri sır Üngürûs'ı

24 Elin öpmege hâtem bigi cândan
Koparur dem-be-dem dil la'li kandan

25 Söze dür dökse ol la'l-i güher-pûş
Olur lü'lü' gulâmı halka der-gûş

26 Sevâkıb fikretine müşterîdür
Kevâkib nusretinün leşkeridür

27 Zühal olmasa kasrı pâsbânı
Tamından düşer idi ol pîr-i fânî

28 Adûsına urmaz ise tîği Merrîh
Çi anun hançeri çi bir ağaç sîh

29 Ne var Bercîs'e ger hayr olsa âdet
Bu kapudan irişür ol sa'âdet

30 Güneşdür gerçi şem'-i âlem-efrûz
Bu şeh nûriyle oldı rûz pîrûz

31 Koyup nâzı ider Zühre niyâzı
Ki şeh bezminde düze söz ü sâzı

18. Kılıcının suyu hayat bağışlasa, ölüler (bile) dirilir.

19. O kahraman, üzerine yürüdüğü ülkeyi süngüsüz ve oksuz ele geçirir.

20. Öyle bir hükümdar ki, onun ayağına yüz sürmeyen (hükümdar)in tacı, boynuna yular olur.

21. O, sabah vakti Anadolu'da eline kadeh alsa, görünüşünden Mısır ve Şam çekinir.

22. Allah yolunda kılıcını kuşansa, O'nun rızası için savaşmaktan başka bir şey düşünmez.

23. O'nun değersiz (herhangi bir) askeri Eflâk ve Rus ülkelerini fethedebilir.

24. Gönül, yüzük gibi onun elini öpeyim diye, durmadan la'l renkli kan döker.

25. O'nun mücevher gibi ağzı inci gibi değerli sözler söylese, inci o sözlerin kulağı halkalı bir kölesi olur.

26. Parlak yıldızlar onun düşüncesine ulaşmak isterler, yıldızlar onun zaferinin ordusudur.

27. Yaşlı Zühal (Satürn) onun sarayının bekçiliğini yapmasa, bulunduğu felekten düşerdi (yerinde duramazdı).

28. Merih onun düşmanına kılıç vurmasa, elindeki (elinde tuttuğu farz edilen) hançerin, ağaçtan yapılmış şişten farkı kalır mıydı?

29. Bircis (uğursuzluğu ile tanınan Jüpiter, beklenmedik bir şekilde) hayır işlemeye başlamışsa şaşmamak gerek, (aslında) iyi davranış (ona) bu kapıdan ulaşmaktadır.

30. Her ne kadar dünyayı aydınlatan mum, güneş ise de, bu hükümdarın nuru zamanı aydınlattı (mutlu kıldı).

31. Zühre (Venüs) nazlanmayı bırakıp, padişahın meclisinde saz çalmak ve söz söylemek ister.

32 Utârid râyınundur hûşe-çîni
Anunçün hûşe olmışdur karîni

33 Kamer her meh düzer şekl-i hilâli
Ki tuta atı na'linden misâli

34 Tokuz ata vü dört anası mevlûd
Bu bir cânun vücûdın itdi maksûd

35 Karâ'in çokdan itmişdür beyânı
Ki bu karnundur ol sâhib-kırânı

36 Diri ol cân iledür cism-i âlem
Kim ola kim dileye bir kılın kem

37 Ne nesne kim degüldür ana maksûd
Oda yansun olursa anber ü ûd

38 Ne dem kim hâtırın ide gubâr ol
Yile gitsün olursa nev-bahâr ol

39 Ne söz kim da'vi kıldı ana mânend
Suya varsun olursa şekker ü kand

40 Ne yüz kim hükmi gözinden yaşına
Eger hod genc ise toprak başına

41 Ne baş kim emrine olmaya çâker
Delinsün bağrı ger olursa gevher

IX
DER SEBEB-İ TE'LÎF VE NAZM-I KİTÂB-I CEMŞÎD Ü HURŞÎD

1 Bana bir gün şehinşâh-ı memâlik
Kim ol durur yidi iklîme mâlik

2 Ferîdûn-âyet ü Hurşîd-râyet
Sipihr-i saltanat Cemşîd-devlet

IX *Ahmedî, Cemşîd ü Hurşîd*, M. Akalın, Atatürk Ün. yanını, Ankara 1975, s. 77-79 (Parçanın vezni: Mefâ'îlün/Mefâ'îlün/Fa'ûlün)

32. Utarid (Merkür), onun başak gibi (verimli) düşüncelerini toplamaktan, başak burcuna yakın olmuştur.

33. Ay her gece onun atının nalına benzemek için hilal şekline girer.

34. Dokuz baba (felek)lı ve dört ana (ateş, hava, su, toprak)lı varlık (âlem) bu biricik padişahın var olmasını amaç edindi.

35. Onun bu zamanın, en kutlu kişisi olduğu çoktan belli olmuştur.

36. Bedene benzeyen âlem, o can (gibi olan padişah) ile diridir. Onun bir kılının eksik olmasını kim isteyebilir?

37. Onun istemediği ne varsa anber ve ödağacı da olsa, hepsi yansın (yok olsun).

38. Onun canının sıkıldığı, üzüldüğü zaman, ilkbahar da olsa yele gitsin (yok olsun).

39. Başkasını ona benzeten söz, şeker gibi tatlı da olsa, suya gitsin (yok olsun).

40. Onun hükmünden (hükmü altına girmekten) gizlenen yüz, hazine (gibi değerli, ya da genç) de olsa toprak başına (ölsün, yok olsun).

41. Onun emrine kul olmayan kişi, cevher gibi (değerli) de olsa, göğsü delinsin (öldürülsün, yok olsun).

IX

CEMŞÎD U HURŞÎD MESNEVİSİNİN YAZILIŞ SEBEBİ

1. Bir gün, bütün dünyaya sahip o padişahlar padişahı,

2. Ferîdun nişanlı, Hurşîd bayraklı, Cemşîd devletli, saltanatı yüce,

3 Hümâ-sâye hümâyun-baht-ı pîrûz
Sipihr-i mülk ü mihr-i âlem-efrûz

4 Serîr-ârâ-yı mülk-i câvidânî
Çirâğ-i şem' ü baht-ı Orhânî

5 Cihân-gîr ü cihân-dâr ü cihân-bahş
Ki ezelden tâ ebeddür taht ana bahş

6 Didi kim ışk sözinden sahunver
İdiben nazm düzdi dürr ü gevher

7 Kaşı tutağı resm idüp be-âyîn
Getürdi ma'niyi bârîk ü şîrîn

8 Anıban zülf ü hâli müşg ü anber
Saçup itdi cihân mağzın mu'attar

9 Yüzün vasfını eyle itdi rûşen
Kim udından kızardı rûy-i gülşen

10 Kadün vasfında eyle urdı bünyâd
Ki ana bende oldı serv-i âzâd

11 Gözi vasf itdi sûsen uzadup dil
Kim oldı mahv udından sihr-i Bâbil

12 Nola ger sen dahı hem i güher-senc
Ki künc-i hâtırunda var besî genc

13 Bizümçün düzesin bir hûb defter
Ki ola ma'ni vü lafzı şîr ü şekker

14 Kitâbı ki adıdur Cemşîd ü Hurşîd
Bu dilce eyidesin (anı) i Cemşîd

15 İdesin aşk hâlin eyle rûşen
Kim ola cân u dil anunla gülşen

16 Düzesin şöyle bir Azrâ vü Vâmık
Ki ide âb-ı ruh Azrâ vü Vâmık

3. Gölgesi devlet kuşuna benzeyen, bahtı kutlu, ülkenin en büyüğü ve cihanı aydınlatan güneş (gibi olan hükümdar),

4. Ölümsüzlük ülkesinin tahtının süsü, Orhan (ile başlayan Osmanlı) hanedanının talihi ve parlayan mumu,

5. Cihanı ele geçiren ve cihan bağışlayan (hükümdar) ki, taht ezelden ebede kadar ona verilmiştir.

6. (Bana) Dedi ki: Şair aşk sözünü inci ve mücevher gibi nazma çekti.

7. Kaşı ve dudağı, kuralına uygun bir biçimde tasvir edip ince ve tatlı anlamlar ortaya koydu.

8. Saç ve bene müşg ve anber deyip, cihanı güzel kokuyla doldurdu.

9. Yüzü öyle parlak tasvir etti ki, gül bahçesi utancından kızardı.

10. Boyu öylesine tasvir etti ki, göğe baş çeken selvi ona kul köle oldu.

11. Susen gibi dil uzatıp (söze başlayıp), gözü öyle anlattı ki, (büyü ile tanınmış olan) Babil'in büyücüsü utancından yok oldu.

12. Ey (söz mücevheri tartan) şair, senin de gönlünde çok hazine (şiire malzeme olacak nesneler) var. Ne olur sen de,

13. Benim için, sözü ve anlamı sütle şeker gibi uyumlu, güzel bir kitap yaz.

14. Ey Cemşîd (gibi değerli kişi), Cemşîd ü Hurşîd adlı kitabı bu dil ile (Türkçe) nazmet.

15. Aşkı öyle anlat ki, gönül onunla gül bahçesi gibi olsun.

16. Güzel bir kızla sevdalı bir delikanlıyı öyle anlatmalısın ki, Vamık ve Azrâ onunla şeref bulsunlar.

17 Sözi anda eyle şîrîn idesin yâd
Ki Husrev anı işitse ola Ferhâd

18 Düzesin anı eyle hûb u mevzûn
Ki ola Leylî anun aşkında Mecnûn

19 Kühün efsânedür dastân-ı Husrev
Aduma tâze itgil sikke-i nev

20 Ki ola şi'ri anun zeyninde şa'râ
Kim andan nûr ala necm-i Şi'râ

21 Murassa' ola anunla câm-ı Cemşîd
Münevver ola anunla şem'-i Hurşîd

22 Ma'ânî eyle idesin bedâyi'
Ki işiden diye kim zî sanâyi'

23 Getürgil anda çok elfâz-ı rengîn
Ma'ânîyile ola cümle şîrîn

24 Gazellerle müretteb eyle anı
Ki işidenün sevine cism ü cânı

25 Hediyye Rûm'dan Mısr'a şeker it
Buradan Hürmüz'e tuhfe güher it

26 Hıtâ'ya müşg virbi aramağânî
Irâk'a virbi elfâz u ma'ânî

27 Söz eyle tuhfe it mülk-i Hocend'e
Ki ola ehl-i Kemâl ol söze bende

28 İd anda ışkdan nâzük işâret
Ki ire âşıklara andan beşâret

29 Kalem bigi ol zamân meşyen ale'r-re's
Ele aldum sözün dürriyçün elmâs

30 Ne gevher kim gönül gencinde buldum
Delüp anı bu silke nazm kıldum

17. Sözü orada öyle tatlı (şirin) söylemelisin ki, o sözü işiten Husrev, Ferhad (gibi delice seven bir âşık) olsun.

18. Onu öylesine güzel, öylesine ölçülü yaz ki, Leylâ onun aşkıyla Mecnun'a dönsün.

19. Husrev (Husrev ü Şirin) hikâyesi eskiden beri bilinen bir efsanedir. Sen benim adıma yeni bir sikke yap (yeni bir eser yaz).

20. Şiirler onu ağaçlarla bezenmiş bir bahçe gibi süslesin (de) Şi'râ (Güney yarım küredeki parlak yıldız) yıldızı ondan ışık alsın.

21. Çemşîd'in kadehi onunla süslensin, Hurşîd'in mumu ışığını ondan alsın.

22. Anlamları öyle süsle ki, işitenler, bu sanatlar ne kadar güzel desin.

23. Orada, hepsi anlam bakımından tatlı, parlak sözler söyle.

24. Onu, işitenlerin zevk duyacakları gazellerle düzenle.

25. Anadolu'dan Mısır'a şeker (gibi eserini) ve Hürmüz(İran Hükümdarı)'e mücevher (değerindeki eserini) gönder.

26. Hıta ülkesine armağan olarak müşg (Hıta'da elde edilen misk), Irak'a da söz ve anlam gönder.

27. Hocend şehrine (Kemâl-i Hocendî'ye) öyle bir söz armağanı gönder ki, Kemâl-i Hocendî'nin yolundaki şairler, senin sözüne kul olsunlar.

28. Onda öylesine güzel bir aşk anlat ki, âşıklar, ondan sevinç ve mutluluk duysunlar.

29. O zaman, kalem gibi tek başıma yürüyüp, söz incisi (delmek) için elime elmas aldım.

30. Gönül hazinemde bulduğum her cevheri delip, bu diziye (eserime) sıraladım.

31 Bizâ'at gerçi kim degüldi mevfûr
Velî ne çâre "el-me'mûru ma'zûr"

32 Nizâmî birle Selmân tarzına uş
Bu defter nazm oldı dürrile hoş

33 Olupdur bu tolu pîrûze micmer
Benüm evsâfum ile ûd u şekker

34 Niçe kim çerh döne şöyle kim gûy
Olısar cân meşâmı anunla hoş-bûy

35 Ümîdüm ol ki lutf eyleye Allâh
Ki bulmaya hatâ bu deftere râh

36 Eger bunda hatâ bulınsa yâ sehv
Savâb oldur kim ideler anı afv

37 Eger micmerden ire bûy-ı lâden
Koya lutf ehli anun üstine dâmen

38 Hatâya afv lâzımdur hatâsuz
Ne iş vardur cihânda vü ne hod söz

X
HİKÂYET

1 Meger var idi devrân içre bir han
K'anun emrindeyidi Merv (Horasan)

2 Anun sansunları var idi hun-hâr
Kerîh-eşkâl idi hem zişt ü bed-kâr

3 Kime hışm eylese ol şâh-ı hun-rîz
Yidürürdi anı itlere ol tîz

4 Şeh'ün var idi bir yâr-ı kadîmi
Huzûrında mukarreb hem nedîmi

X Ahmed-i Rıdvân, *Leylâ vü Mecnûn*, Atatürk Ün. Ktp. A.S. Levend yazmaları 414, yk. 113 a-115 b. (Parçanın vezni: Mefâ'îlün/Mefâ'îlün/Fa'ûlün)

31. Bu iş için fazlaca sermayem yoktu, ama ne çare,kendisine emredilen kişinin eksiği hoş görülmeli.

32. Bu (mesnevî), Nizamî ve Selmân-ı Sâvecî yolunda düzenlenmiş inci dizisidir.

33. Bu firûze tütsü kabı (dünya) benim anlattıklarımın özellikleriyle öd ağacı ve şekerle (güzel koku ile) dolmuştur.

34. Felek top gibi döndükçe, gönüller onun güzel kokusuyla dolacaktır.

35. Umarım ki Tanrı'nın lutfuyla, bu esere yanlış giremez.

36. Eğer bu eserde yanlışlar görenler olursa, bağışlasınlar. Doğrusu da budur.

37. Tütsü kabı gibi güzel kokular saçan bu eserden ladin (çamgillerden bir ağaç) kokusu gelise, hoşgörü sahipleri onu gizlesinler.

38. Dünyada hatasız iş, yanlışsız söz yoktur. Yanlışı bağışlamak gerekir.

X
HİKÂYE

1. Bir zamanlar bir hükümdar vardı. Merv ve Horasan onun emrindeydi.

2. O, iğrenç görünüşlü, çirkin ve kötü davranışlı padişahın kan içen köpekleri vardı.

3. O kan dökücü padişah kime kızsa, onu hemen köpeklere yedirirdi.

4. Padişahın katında kendisine yakın bulduğu eski bir dostu vardı.

5 Kemâl ehliyidi pür-cûd u in'âm
Hünerlerde müsellem Armağan nâm

6 Şeh'ün kahrı dilinden ürker idi
Ana hışm ide diyü korkar idi

7 İderdi itlere dâyim ziyâfet
Kılurdı her nefes itlerle sohbet
.....

8 İrişüp Kādir'ün fermânı nâ-gâh
Meger bir gün ana hışm eyledi Şâh

9 Didi câ'iz degüldür kılman ihmâl
Virün itler yisün bu hônı der-hâl
.....

10 Dahı bir söze kalmadı mecâli
Şeh'ün emrine kıldı imtisâli

11 Eliyle ayağın bend itdi segbân
Libâsından tenini kıldı uryân

12 İletdi kahr ile ol nev-cüvânı
Bırakdı itlerün önine anı

13 Görüp hışm ile itler geldiler tîz
Helâkine bunun eylediler hîz

14 Görince bildiler hem-demlerini
Velî-ni'met olan âdemlerini

15 Yalındılar ana lutf ile nâ-çâr
Yaladılar anun cismini her bâr

16 Bu itler kim ana bu lutfı kıldı
Cihan halkı görüp tanına kaldı

.....

17 Gice içinde olmışdı bu fermân
Çü subh irdi peşîmân oldı Sultân

5. Bu olgun, eli açık, her türlü hünere sahip kişinin adı Armağan'dı.

6. Padişahın yok edici (buyruklar veren) dilinden ürker, kendisine öfkelenir diye korkardı.

7. Her zaman köpekleri doyurur, onlarla konuşurdu.

8. Tanrı'nın emriyle bir gün ansızın padişah ona kızdı.

9. "Sakın geciktirmeyin, bu yiyeceği hemen köpeklere verin yesinler" dedi.

10. Armağan'ın söz söylemeye hali kalmadı ve padişahın emrine boyun eydi.

11. Segban (sarayda köpeklerin bakımını yapan kişi) elini ayağını bağladı, giysilerini çıkarttı.

12. O delikanlıyı zorla götürüp, köpeklerin önüne bıraktı.

13. Köpekler onu görüp, hızla geldiler ve onu yok etmeye kalkıştılar.

14. Görünce onun kendilerini besleyen dostları olduğunu anladılar.

15. Çaresiz, ona yaltaklanarak iyilik gösterdiler, bedenini sürekli yaladılar.

16. Köpeklerin ona böyle iyi davrandığını görenler, şaşırıp kaldılar.

17. Padişah bu emri gece vermişti, sabah olunca pişman oldu.

18 Didi hayfâ ki bir bâtıl iş itdüm
Şarâbun şerrile gey yanlış itdüm

19 Yidürdüm seglere yâr-ı emînüm
Telef kıldum dirîğâ nâzenînüm

20 Diyüp bu sözleri Şâh-ı yigâne
Siyâsetgâha dek oldı revâne

21 Görür kim ol cüvân sağ u selâmet
Yöresinde yatur itler ferâğat

22 Vücûdına bunun hiç degmemişler
Teninden vaslasın koparmamışlar

23 Bu evzâ'ı görüp kaldı tana Şâh
Didi şükr eyleyüp el-hamdü li'llâh
.....

24 Şeh-i bî-çâre kalmadı mecâli
Terahhum gösterüp kıldı su'âli
.....

25 Virüp Şâh'un cevâbın ol cüvân-baht
Didi iy şehriyâr-ı âsumân-taht

26 Kılurdum bunlara ben dâ'im ihsân
Virürdüm her zamân nân ile biryân

27 İderdüm dâ'imâ lutf ile hidmet
Dökerdüm bunlara envâ'ı ni'met

28 Bilüp ol ni'metün şükrini bunlar
Bana irgürmediler zerrece zarr
.....

29 Nice yıllar kapunda kullık itdüm
Kamu fermânuna yil bigi yitdüm
.....

30 Tapunda görmedüm bir rûşinâlık
Velî seglerde gördüm âşinâlık

18. "Yazıklar olsun, şarabın verdiği kötülükle büyük bir yanlışlık yaptım" dedi.

19. "Güvendiğim arkadaşımı köpeklere yedirdim. Yazıklar olsun ince tabiatlı dostu boşu boşuna öldürdüm".

20. O padişah bu sözleri söyleyip, cezanın infaz edildiği yere kadar gitti.

21. Gördü ki, o delikanlı sağlık ve esenlik içinde, köpekler de (rahatlık) isteksizlik içinde onun çevresinde yatmaktalar.

22. Onun vücuduna hiç dokunmamışlar, bedeninden bir lokma (bile) koparmamışlar.

23. Padişah bu durumu görüp şaşırdı. "Tanrı'ya şükürler olsun" dedi.

24. Güç durumda kalan padişah, şefkatle sordu.

25. O bahtı açık kişi karşılık verdi. "Ey tahtı yüce padişah" dedi.

26. "Ben bunlara sürekli iyilik eder, her zaman ekmekle kebap verirdim.

27. Her zaman bunlara güzellikle hizmet eder, türlü yiyecekler verirdim.

28. Bunlar bu yiyeceklerin değerini bilip, bana en küçük bir zarar vermediler.

29. Yıllarca senin katında kulluk ettim, her emrini yel gibi (hızla) yerine getirdim.

30. Katında bir kadirbilirlik görmedim; fakat köpeklerden vefa gördüm.

31 Cihân içre segün gördüm vefâsın
Velîkin âdemün çekdüm cefâsın.

XI
MEV'IZA DER ŞÂN-I ZÂLİMÂN

1 Ne sanursın sen i zâlim muhabbat
Kalur mı sana bu dünyâ musallat

2 Sen itdügün yanuna kalısar mı
Ve yâ dâd issi dâdın alısar mı

3 Zevâli yok mıdur devlet güninün
Sabâhı yok mıdur mihnet düninün

4 Bu denlü kendüzüni gördügün ne
Sakal serpüp bıyığun burduğun ne

5 İçün taşun olupdur nefs-i şeytân
Sanursın kendüzüni ya'ni sultân

6 Kişiden nitdügin sormaz mı Tanrı
Kimesne nitdügin görmez mi Tanrı

7 Sana göstermemiş midür makām ol
Degül midür "azîzün zü'ntikām" ol

8 Gelecekler degül midür yakıncak
Şefî'ün yok mıdur ola yakıncak

9 Kanı buyruğı şer'-i Mustafâ'nun
Vücûdı var mı ol ahde vefânun
.....

10 Kanı insâf u dâd u adl ü rahmet
Kanı lutf u sehâ vü bezl(-i) ni'met

11 Nesinden şâkir oldun bu zamânun
Nesine gırra oldun bu cihânun

XI *Şeyhoğlu Mustafa, Hurşid-nâme*, H. Ayan, Erzurum 1979, s. 280-281. (Parçanın vezni: Mefâ'îlün/Mefâ'îlün/Fa'ûlün)

31. Cihanda köpeğin vefasını gördüm. İnsanlardan eziyet çektim.

XI

ZALİMLERİN KÖTÜ ÜNLERİ HAKKINDA ÖĞÜT

1. Ey aklını kaçırmış zalim, bu dünyanın sana bağlı kalacağını mı sanırsın?

2. Ettiğin (kötülük) senin yanına mı kalacak ya da zulme uğrayanlar öçlerini almayacaklar mı?

3. Saltanat güneşi batmaz mı, mihnet gecesinin sabahı yok mu?

4. Neden bu denli bencilsin, neden sakalını sallayıp bıyığını burarsın.

5. İçin dışın şeytanla doludur. Sözde kendini sultan sanırsın.

6. Tanrı, kişiden yaptığının hesabını sormaz mı? Kişinin ne yaptığını görmez mi?

7. Sana mevki veren o değil midir? O "mazlumların öcünü alır (Kur'an, Âli İmran 4., Maide 95. ve İbrahim Suresi 46. ayetlerden)" diye bildirilmemiş midir?

8. Gelecek günler yakın değil midir? Sana şefaat edecek bir yakının yok mudur?

9. Mustafa'nın şeriatının buyruğu nerede? (Sende) Ahde vefadan eser var mı?

10. Vicdan, doğruluk, adalet ve bağışlayıcılık nerede? İyilik, cömertlik, malını dağıtmak ve bahşişte bulunmak nerede?

11. Bu zamanın nesine şükrettin? Bu dünyanın nesine gururlandın?

12 Degül midür cihân su üzre bünyâd
Degül midür cihânun dirligi bâd

13 Süleymân tahtını yıkmış degül mi
Sikender kendüden çıkmış degül mi
.....

14 Deden kurtılmağa buldı mı çâre
Atanı kılmadı mı pâre pâre

15 Amûna kendüzin bildürmedi mi
Tayunı nâ-murâd öldürmedi mi

16 Önünde virmedi mi kardaşun cân
Oğul kız itmedi mi cânı kurbân

17 Degül midür buğur nevbet senün hây
Bu gâfillıklar ile vây sana vây

XII/1
HÂTİME-İ KİTÂB VE....

1 Hamdu li'llâh ki bu cerîde-i râz
İtdi"temme'l-kitâb" nakş-tırâz

2 Şükrü li'llâh ki bu huceste-perend
Buldı tamğa-yı hatm ile peyvend

3 Minnet Allah'a safha-i erkām
Gördi tevkî'-i lutf u hüsn-i hitâm

XII/2
DER HATM-İ KİTÂB GÛYED

.....

1 Huzûrında Şeh'ün olursa makbûl
Olam Şâh'un katında hâsegî kul
.....

XII/1 *Nev'î-zâde Atâyî, Heft-h"ân,* T. Karacan, Ankara 1974, s. 344. (Parçanın vezni: Fe'ilâtün/

XII/2 Ahmed-i Rıdvân, *Husrev u Şîrîn,* İ. Ünver, adı geçen doçentlik tezi, s. 169. (Parçanın vezni: Mefâ'îlün/Mefâ'îlün/Fa'ûlün)

12. Dünya su üzerinde değil midir? Dünya hayatı yel gibi (geçici) değil midir?

13. (Dünyanın bu düzensizliği) Süleyman'ın tahtını yıkmış, İskender'e kendini kaybettirmiş değil mi?

14. (Dünyanın vefasızlığından) Deden kurtulabildi mi? Bu dünya babanı parçalamadı mı?

15. (Bu dünya) Amcana haddini bildirip, dayını muradına ermeden öldürmedi mi?

16. Kardeşin önünde ölmedi mi? Oğlun kızın (bu dünyada) canlarını feda etmediler mi?

17. Şimdi sıra tam sende değil midir? Bu gafilliklerin yüzünden sana yazıklar olsun.

XII/1

KİTABIN SONU VE.....

1. Tanrı'ya şükürler olsun, bu sırlarla dolu eser "kitap sona erdi" sözünü süs edindi.

2. Tanrı'ya şükür bu uğurlu kumaş bitiş damgası ile son buldu.

3. Tanrı'ya şükür ki bu yazılı sayfalar, lütuf nişanını (Tanrı'nın lütfunu) ve bitişin güzelliğini gördü.

XII/2

KİTABIN SON SÖZÜDÜR

1. Bu kitap padişah katında kabul görürse, ben de onun seçkin bir kulu olurum.

2 Bülend ola ser-i bahtum semâdan
Süreyyâ'ya ire kadrüm serâdan

3 Çü Şâh'un feyzidür fazl u kemâlün
Du'â-i Şâh ile hatm it kelâmun

4 Şeh-i âlî-alem Şeh Bâyezîd Han
Meh-i çerh-i semâhat han bin han

5 Süleymân-memleket Hurşîd-tal'at
Ferîdûn-menzilet Cemşîd-rif'at

6 Dür-i yektâ-yı deryâ-yı me'ânî
Şehinşâh-i diyâr-ı kâm-rânî

7 Şeh-i devrân cihân turdukca tursun
Sa'âdet tôpını çevgânı ursun

8 Hemîşe çihre-i ahbâbı gülgûn
Adûsı dâyimâ makhûr-ı mahzûn

9 Cihân-ı bahr u ber bu heft-kişver
Kamu fermânına olsun musahhar

XII/3
FAHRİYYE-İ ŞÂİRÂNE

1 Tarz-ı selefe tekaddüm etdim
Bir başka lugat tekellüm etdim

2 Ben olmadım ol gürûha pey-rev
Uymuş beli Gencevî'ye Husrev

3 Billâh bu özge mâcerâdır
Sen bakma ki defter-i belâdır

4 Zannetme ki şöyle böyle bir söz
Gel sen dahı söyle böyle bir söz

XII/3 *Şeyh Galib, Hüsn ü Aşk*, A. Gölpınarlı, İstanbul 1968, s. 171. (Parçanın vezni: Mef'ûlü Mefâ'ilün/Fa'ûlün)

2. Talihim gökyüzünden de yüksek olur, kıymetim topraktan Süreyya (Ülker yıldızı)'ya ulaşır.

3. Sendeki olgunluk ve erdem padişahın sayesinde olduğuna göre, sözünü ona dua ederek bitir.

4. (Uçsuz bucaksız) İyilikseverlik göğünün ayı, han oğlu han, sancağı yüce Bayezid Han.

5. Ülkesi Hz. Süleyman'ınki gibi olan, güneş gibi aydınlık, mevki bakımından Ferîdun'a, yücelik yönünden Cemşîd'e benzeyen,

6. Anlamlar denizinin en kıymetli incisi, mutluluk diyarının en yüce hükümdarı.

7. Zamanın padişahı, cihanla birlikte yaşasın. Çevganı mutluluk topunu vursun (mutluluk onun hükmünde olsun).

8. Dostlarının yüzü her zaman gülsün; Düşmanlarınınki ise üzüntüye yenik düşsün.

9. Bütün dünya, karalar ve denizler, onun buyruğuna girsin.

XII/3

ŞAİRLERE ÖZGÜ ÖVÜNME

1. Başka bir anlatım yolu tutarak, eski şairleri geride bıraktım.

2. Husrev'in Nizamî'ye uyduğu doğrudur. Ben o topluluğun ardına düşmedim.

3. Sen (bu esere) aşk derdini anlatan bir kitap olarak bakma. Yemin ederim ki, bu başka (türde) bir hikâyedir.

4. Bunu şöyle böyle (alelade) bir söz sanma. (Şairsen) Gel de, böyle bir söz de sen söyle.

5 Erbâb-ı suhan temâm ma'lûm
İşte kalem işte kişver-i Rûm
.....

6 Engüşt-i hatâ uzatma öyle
Beş beytine bir nazîre söyle
.....

7 Gencînede resm-i nev gözetdim
Ben açdım o genci ben tüketdim

8 Esrârını Mesnevî'den aldım
Çaldım veli mîri mâlı çaldım
.....

9 İn dem ki zi şâirî eser nîst
Sultân-ı suhan menem diger nîst

XII/4
FÎ HÂTİMETİ'L-KİTÂB
.....

1 Mesnevî fi'l-mesel ey pîr-i cihân
Oldı bir hânkāh-ı çâr-erkân

2 Mürşidi Hazret-i Mevlânâ'dur
Fazlınun gâyeti yok dânâdur
.....

3 Hânkāhun o bırakdı temelin
Andan ögrendi kamusı amelin

4 İricek ana Nizâmî der-kâr
Yapdı dikkatler idüp bir dîvâr

5 Nâmını "Mahzen-i Esrâr" itdi
Kasr-ı Şeddâd'a sezâvâr itdi
.....

XII/4 Gelibolulu Âlî, *Tuhfetü'l-uşşâk*, Süleymaniye, Çelebi Abdullah 277, yk. 101a-102a. (Parçanın vezni: Fe'ilâtün/Fe'ilâtün/Fe'ilün)

5. (Ülkedeki) Bütün şairler biliniyor. İşte kalem, İşte Anadolu.

6. Öyle yanlışları parmağınla gösterme. (Gücün yeterse) Beş beştine nazire söyle (de görelim).

7. Hazine gibi gizli ve değerli olan şiir âleminde yeni bir yol aradım. O hazineyi açtım (kullandım) ve tükettim.

8. Eserin erişilmez inceliklerini Mesnevî'den aldım. Çaldımsa da mirî malı çaldım (çünkü o herkesin yararlanmakta olduğu bir eserdir).

9. Bu zamanda şairlikten eser, benden başka söz sultanı (şair) yoktur.

XII/4

KİTABIN SONA ERİŞİ

1. Ey okuyucu (cihanın yaşlı kişisi) mesnevî dört direk (duvar) üzerine yapılmış bir binaya benzetilebilir.

2. Yol gösteren (öğreten), sonsuz erdemlere sahip bilge Mevlânâ'dır.

3. Bu binanın temelini o attı. Hepsi (bütün şairler) işlerini ondan öğrendi.

4. Nizamî gelip, özenle çalışarak ona bir duvar yaptı.

5. "Mahzen-i Esrar (Gizlilikler hazinesi)" adını verdiği bu eseri Şeddâd'ın sarayına benzetti.

6 Sonra ol bezme irişdi Husrev
Komadı nakdini hemyâna girev

7 Yapdı ol dahı ana bir dîvâr
Oldı her gûşesi nakbûl-i kibâr

8 Nâmını "Matla'-ı Envâr" kodı
Ehl-i nazm içre eyü kâr kodı

9 İrdi çün hazret-i Monlâ Câmî
Gördi başdan başa bu hengâmı

10 Bir cidârın dahı ol kıldı binâ
Eyledi her yirini müstesnâ
.....

11 Nâm ile "Tuhfe-i Ahrâr" oldur
Âlem-i nazma dürer-bâr oldur

12 Çün ana ben dahı oldum nigerân
Gördüm anda katı vâfir noksân

13 Cânuma gayret odı kâr itdi
Beni nâ-çâr ana mi'mâr itdi

14 Eyleyüp kuvvet-i tab'um ızhâr
Ben dahı yapdum ana bir dîvâr
.....

15 Ol durur "Tuhfe-i Uşşâk" be-nâm
Hânkāh anun ile oldı tamâm

XII/5
TAMÂM ŞUDEN-İ KİTÂB-I HURŞÎD-NÂME

.....

1 Tolı gördi gönül bu şehri eşvâk
Bes adın virdi *Şehristân-ı Uşşâk*

XII/5 *Şeyhoğlu Mustafa, Hurşid-nâme*, H. Ayan, Erzurum 1979, s. 423 (Parçanın vezni: Mefâ'îlün/Mefâ'îlün/Fa'ûlün)

6. Sonradan o topluluğa gelen Husrev (Emir Husrev-i Dihlevî) de hazır parasını kesesinde saklamadı (var olan yeteneğini gizlemedi).

7. O da, ona (binaya) ileri gelenlerin her yönüyle beğendikleri bir duvar yaptı.

8. Adına "Matla-ı Envâr (Nurların doğduğu yer)" deyip, şairler arasında güzel bir eser bıraktı.

9. Molla Câmî, gelip bu çığırı gördü.

10. (O da) Binanın bir yüzüne eşsiz güzellikte bir duvar yaptı.

11. Şiir dünyasına inci yağdıran bu eserin adı "Tuhfe-i Ahrâr (Şeyh Ahrâr'a armağan)" dır.

12. Ben ona (esere) baktığımda, büyük eksiklikler gördüm.

13. Duyduğum üzüntü (ya da kıskançlık) gönlümü ateş gibi etkileyerek, ister istemez beni de o binaya mimar etti.

14. Şairlik gücümü ortaya koyup, o binaya ben de bir duvar yaptım.

15. "Tuhfe-i Uşşâk (Aşıkların armağanı)" adlı bu eserle, mesnevî binası tamamlandı.

XII/5

HURŞÎD-NÂME'NİN SONA ERMESİ

1. Gönül, bu şehrin (şehre benzeyen eserin) arzu ve sevinçle dolu olduğunu görüp, ona "Şehristân-ı Uşşâk (Âşıklar şehri)" adını verdi.

2 Eger teklîf ise bu ad âmme
Lakabdur diyeler *Hurşîd-nâme*

XII/6
FÎ HÂTİMETİ'L-KİTÂB

.....

1 Sırrını anlamayup bir nâdân
Gâh olur şâire eyler bühtân

2 Söylenen sözleri hâyîde sanur
Ma'den-i nazmı fenâ-dîde sanur
.....

3 La'net ol kâtib-i bî-idrâke
Nokta koya bu kitâb-ı pâke

4 Akçasına tama' idüp her ân
Acele eyleye nakşına ayân

5 Bilmeye neydügini sevk-i kelâm
Şevk idüp nokta koya ol bed-nâm
.....

6 Devlet ol kâtib-i bî-hemtâya
Cân ile dikkat ide imlâya

7 Acele eylemeye kârında
Tama'ı terk ide bâzârında
.....

XII/7
HÂTİME-İ KİTÂB

1 Nakd-i ömri kılup bu san'ata harc
Varum itdüm bu dürc-i gevhere derc

XII/6 Gelibolulu Âlî, *Tuhfetü'l-uşşâk*, aynı yazma, yk. 104a (Parçanın vezni: Fe'ilâtün/Fe'ilâtün/Fe'ilün)

XII/7 *Nev'î-zâde Atâyî, Heft Hân*, T. Karacan, Ankara 1974, s. 347. (Parçanın vezni: Fe'ilâtün/Mefâ'ilün/Fe'ilün)

2. Bu ad, halka külfetli gelirse onu "Hurşîd-nâme" lakabıyla da anabilirler.

XII/6

KİTABIN SONA ERİŞİ

1. Ne demek istediğini anlamayan bir cahil, bazan şairi suçlar.

2. Söylenenlerin herkesin bilip söylediği sözler olduğunu, şiir madeninin (de) kaybolduğunu sanır.

3. Bu temiz kitaba nokta koyan anlayışsız kâtibe lanet olsun (ki),

4. Alacağı paranın derdine düşüp, yazarken acele eder.

5. O adı batası, "sevk-i kelâm(sözün akışı)ın" ne olduğunu bilmediğinden, "sevk"e nokta koyup "şevk" okutur.

6. Var gücüyle yazıma dikkat eden eşsiz kâtip mutluluk ve refah içinde olsun (ki),

7. Yaptığı işte acele etmez, kazanırken açgözlü değildir.

XII/7

KİTABIN SONU

1. Ömür sermayesini bu sanata (şiire) harcayıp, varımı yoğumu bu mücevher kutusuna (esere) koydum.

2 Oldı bî-illet-i "le'alle vü leyt"
Kesr ü noksânı ile üç bin beyt
.....

XII/8
DER TÂRÎH-İ KİTÂB

1 Çalap fazlı ile bu tuhfe-nâme
İrişdi uşbu târîhde tamâma

2 Rebî'u'l-âhirün geçdidi onı
Gönül fikr eyleyüp seçdidi onı

3 Felekler âleme gül saçmış idi
Nebî'nün hicretinden geçmiş idi

4 Sekiz yüz yıl tamam sağışlamışdum
Çürük işlerümi sağ işlemişdüm
.....

HÂTİME-İ KİTÂB
.....

1 Saferden nısf geçmişdi tamâmı
Ki bu şîveyle nazm itdük kelâmı

2 Rebî'ü'l-âhirün nısfında itmâm
Bulıban oldı baht u sa'd ile tâm

3 Ve lîkin yıl bî vü dâl idi vü zâd
Bili olsun dâl sana olanun zâd

DER HATM-İ KİTÂB GÛYED
.....

1 Tamâm oldı çü sözüm fasl-ı gülde
Bu mısra' düşdi târîhi gönülde
.....

XII/8 *Mehmed, Işk-nâme,* S. Yüksel, Ankara 1965, s. 261. (Parçanın vezni: Mefâ'îlün/Mefâ'îlün/Fa'ûlün); *Ahmedî, Cemşîd ü Hurşîd,* M. Akalın, Ankara 1975, s. 412. (Parçanın vezni: Mefâ'îlün/Mefâ'îlün/Fa'ûlün); Ahmed-i Rıdvân, *Husrev ü Şîrîn,* İ. Ünver, adı geçen doçentlik tezi, s. 131. (Parçanın vezni: Mefâ'îlün/Mefâ'îlün/Fa'ûlün).

2. Oldu olacak diye vakit geçirmeden, eksiğiyle fazlasıyla (aşağı yukarı) üç bin beyit (kadar) oldu.

XII/8

KİTABIN YAZILIŞ TARİHİ

1. Bu "Tuhfe-nâme" Tanrı'nın yardımı ile bu tarihte son buldu.

2. Gönlüm, rebiülâhirin onunun geçtiğini anlamıştı.

3. Felekler dünyaya gül saçmış ve Hz. Muhammed'in hicretinden,

4. Sekiz yüz yıl geçtiğini hesap etmiş, yanlış işlerimi düzeltmiştim.

KİTABIN SONU

1. Sözü (bu eseri) şöyle yazdık. Safer ayının yarısı geçmişti (başlandığında).

2. Rebiülâhirin yarısında, talih ve mutlulukla sona erdi.

3. Yıl "bî" (b = 2), dâl (d = 4) ve zâd (z = 800) idi. Sana düşman olanın beli iki büklüm olsun (Hicrî 806).

KİTABIN SON SÖZÜ

1. Sözüm gül mevsiminde sona erdi. Onun bitiş tarihini gönlüm bu mısra ile söyledi (Hicrî 907).

XII/9
HÂTİMETÜ'L-KİTÂB

.....

1 Safâ ile Yahya'ya eyle nazar
Ölür dirilür adın ihyâ ider

2 Sebebdür du'âya bu şîrîn-beyân
Garaz bir du'â vü senâdur hemân

3 Bu tasnîfi şol kim açа okıya
Sehâvet elin açsun itsün du'â

4 Budur kıssadan hisse sözden murâd
Olam dûstânun arasında yâd

5 Bu tasnîf ola bâ'is-i mağfiret
Ölürsem beni andura âkıbet

XII/10
KIRK ARMAĞAN

.....

1 Fâ'ilâtün/Fâ'ilâtün/Fâ'ilât
Virdi olmayanda yokdur vâridât

XIII
MATLA'-I DÂSTÂN VE ÂĞÂZ-I KISSA

.....

1 Ki dâ'im nîş iden nûşın revânun
Çü hatm itdi işin Nûşinrevânun

XII/9 Taşlıcalı Yahyâ Bey, *Kitâb-ı Usûl,* Millet Ktp. Ali Emîrî, Manzum 986/4, yk. 29a. (Parçanın vezni: Fa'ûlün/Fa'ûlün/Fa'ûlün/Fa'ul).

XII/10 İ. Ünver, Kemâl-i Ümmî Divanı ve Türkçe Sözler dizini, DTCF. Bitirme tezi, 1968, s. 67.

XIII *Şeyhî ve Husrev ü Şîrîn'i,* F.K. Timurtaş, İstanbul 1980, s. 30-32 (Parçanın vezni: Mefâ'îlün/Mefâ'îlün/Fa'ûlün).

XII/9

KİTABIN SONU

1. Gönül rahatlığı içinde Yahya'ya bak. Adını yaşatmak için didinir (ölüp ölüp dirilir).

2. Amacı bir dua ve övgüden başka bir şey değildir. Bu anlatımı tatlı eser (ona) dua edilmesine sebeptir.

3. Bu kitabı açıp okuyan, elini açıp dua etmede cömert davransın.

4. Kıssadan hisse ve sözden amaç, dostların arasında anılmaktır.

5. Bu eser, bağışlanmaya ve öldükten sonra anılmama vesile olsun.

XII/10

KIRK ARMAĞAN

1. Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilât, dua etmeyen hiçbir şey elde edemez.

XIII

DESTAN BAŞI VE HİKÂYEYE BAŞLAYIŞ

1. Gönüllerin balını (mutluluğunu) her zaman ağıya döndüren (ecel), Nuşirevan'ın işini bitirdiğinde,

2 Gönüldi vü bırakdı raht ü bahtı
Komışdı Hürmüze tâcı vü tahtı

3 Dil ü cân ile Hürmüz dâd iderdi
Cihânı adl ile âbâd iderdi

4 Bu dörde urmış ata resmince bünyâd
Sehâvet pes şecâ'at dîn ile dâd

5 Egerçi evce irmişdi şerefde
Velîkin dürri yoğ idi sedefde

6 Oğul dîdârına ol resme muhtâc
Ki suya teşne aş ü etmege ac

7 İderdi nezr ü kurbân ü tasadduk
Kılurdı lutf ü ihsân ü temalluk

8 Ki Vehhâb-ı ezelden ire fermân
Bağışlaya kuru cisme yini cân

9 Ol ata diridür âlemde bârî
Ki mukbil oğlı kala yâdgârı

10 Talebde çün var idi cidd ü cehdi
Sımazdı nezr ü kurbânına ahdi

11 Murâdı yayını kurdı zamâne
Du'âsı okı irişdi nişâne

12 Eyü sâ'atde vü kutlu kademde
Mübârek tâli' ü ferhunde demde

13 Bir oğlan virdi ol sultân-ı âlem
Ki yarar dirler ise cân-ı âlem

14 Huceste-tâli' ü ferhunde-ahter
Hümâyûn-çihre vü tâbende-manzar

15 Yüzinde tâli' envâr-ı sa'âdet
Özinde lâmi' âsâr-ı siyâdet

2. (O) Bahtını ve herşeyini bırakıp gitti. Tacını ve tahtını Hürmüz'e bırakmıştı.

3. Hürmüz canla başla adaleti sağlar, dünyayı bu yolla mutlu kılardı.

4. Babasının yolunda şu dört şeyi temel (prensip) edinmişti: Cömertlik, yürekli olma, dine bağlılık ve adalet.

5. Ünü en yüksek noktaya eriştiği halde, sadefte incisi yoktu (çocuğu olmamıştı).

6. Susamışın suya, acın ekmeğe duyduğu ihtiyaç kadar, oğul yüzüne muhtaçtı.

7. (Bir oğlu olması için) Adak adar, kurban keser, sadaka dağıtır, iyilik yapar, bağışta bulunur, iyi görünmeye çalışırdı.

8. Tanrı'nın emri kuru cisme can versin (diye).

9. Dünyada, hiç olmazsa, bahtlı bir oğul bırakan baba diridir.

10. İsteğine ulaşma konusunda son derece istekli ve azimli olduğundan, adak ve kurban borcundan vazgeçmezdi.

11. Zaman arzusunun yayını gerip, duasının okunu hedefe ulaştırdı.

12. Hayırlı bir zamanda, kutlu bir talih ve uğurlu bir anda,

13. (Tanrı) Bir erkek çocuk verdi. O âlemin sultanına (doğan çocuğa) âlemin canı dense yeridir.

14. Talihi hayırlı, yıldızı kutlu, aydınlık görünüşlü ve mübarek yüzlü,

15. Yüzünde mutluluk yıldızı parlamakta, kendisinde beylik belirtileri ışıldamakta,

16 Beşâretler buyurdı Hürmüz-i şâh
Bezendi il ü şehr ü hayl ü hargâh

17 Medâyin mülki belki Îrân tamâmı
Bir ay şâdîliğ itdi hâs ü âmı

18 Çü husrevlik nişânın tîz ururlar
Adını Husrev-i Pervîz ururlar

19 Adın dimişler ol şeh-zâde Pervîz
Gören kılurdı cân ü dil ber-âvîz

20 Yirine yitdi çün kim tehniyetler
Kılurlar izzet ile terbiyetler
.....

21 Bulurdı hüsn ile neşv ü nemâyı
Günisinden tutar idi gam ayı

22 Çü şîrîneydi meyli şîrelerden
Gıdâsın düzdiler şîr ü şekerden

23 Toyup şeş sâle iken ma'rifetden
Gözi ibret tutardı şeş cihetden

24 Yidi yaşında yitürdi cemâli
Aya vü güne noksân ü zevâli
.....

BE-MU'ALLİM DÂDEN-İ HÜRMÜZ HUSREV-RÂ VE SIFAT-I BÜZÜRGÜMÎD

25 Çü Hürmüz sizdi Husrevde kiyâset
Zekâ vü akl ü temyîz ü firâset

26 Ana vâcib görür âmuzgârı
Ki zâyi' eylemeye rûzgârı

27 Var idi bir hakîm ol asr içinde
Yoğ idi misli Rûm ü Mısr içinde

16. Hürmüz şah muştuluk olarak her yerin donatılmasını emretti.

17. Medayin'de belki bütün İran'da bir ay herkes şenlik yaptı.

18. Ona padişahlık nişanı olarak hemen Husrev-i Perviz adını verirler.

19. Adına Perviz denen bu padişah çocuğunu gören, ona candan bağlanırdı.

20. Kutlamalar yerine getirildikten sonra, özenle yetiştirilmeye çalışılır.

21. Öylesine güzel bir gelişme içindeydi ki, ay kıskançlıktan kederlenirdi.

22. Tatlı içecekleri sevdiği için, yiyeceğini süt ve şekerle hazırladılar.

23. Altı yaşında iken, etrafında olup biteni kavrayabilecek bir yetkinlik kazanmıştı.

24. Yedi yaşında, güzelliği ayı ve güneşi geride bıraktı.

HÜRMÜZ'ÜN HUSREV'İ ÖĞRETMENE VERMESİ VE BÜZÜGÜMÎD'İN ÖZELLİĞİ

25. Hürmüz Husrev'de anlayış, zekâ, akıl, seçme ve çabuk anlama (özellikleri) fark ettiğinden,

26. Ona zaman kaybetmeden öğretmen bulmayı gerekli görür.

27. O zamanda, Anadolu'da ve Mısır'da benzeri bulunmayan bir düşünür vardı.

28 Büzürgûmîd adı üstâd ü dânâ
Kamu aksâm-ı hikmetde tüvânâ
.....

29 Okıdur anı Hürmüz şâh-ı İklîm
Ki ya'nî ide utârid mâhı ta'lîm
.....

30 Pes oldı dün ü gün ta'lîme meşgûl
İşinden âlemün tefhîme meşgûl
.....

31 Azacuk müddetün içinde şeh-zâd
Öküş hikmet tutar üstâddan yâd

32 Fesâhetde urur Sahbâna ta'nı
Belâgatde ögredür Hassâna ma'nî

33 On üç yaşında kim ol mâh-çihre
Recûliyyetden irişmişdi behre

34 Silâh ü âlet ü meydâna düşdi
Saçı çevgânı gûy-ı câna düşdi

35 Peleng isterdi mahlas pençesinden
Çetük olurdı şîr işkencesinden

36 Ok ile kıl açar idi girihden
Kapardı halka nîzeyle zirihden

37 Felekden yana olsa tîri sâir
Hazerden per dökerdi nesr-i tâ'ir

XIV
BE-DÎDEN-İ SÜHEYL BE-NAKŞ-I KUBBE

1 Çü havz üzre ansuzda kıldı nazar
Su içinde sûret görür ol meger

XIV Mes'ûd bin Ahmed, *Süheyl ü Nev-bahâr*, C. Dilçin, Basılmamış doktora tezi, Ankara 1984, s. 364. (Parçanın vezni: Fa'ûlün/Fa'ûlün/Fa'ûlün/Fa'ûl).

28. Felsefenin her dalında yetenekli (olan), bu bilgin hocanın adı Büzürgümîd idi.

29. Utarid (Merkür gibi olan hoca) ay (gibi olan çocuğu)ı okutsun diye, ülkenin hükümdarı Hürmüz, Büzürgümîd'i çağırır.

30. Bunun üzerine (hoca), gece gündüz öğretmeye, dünyanın işlerini anlatmaya çalıştı.

31. Şehzade, kısa sürede hocasından çok bilgiler öğrenir.

32. Yanlışsız söylemede Sahbân'ı utandırır, güzel söyleme konusunda ise Hassân'a anlam bilgisi öğretir.

33. O ay yüzlü on üç yaşında adamlıktan nasibini almıştı (adam olmuştu).

34. Silâh ve savaş aletlerini kullanmayı öğrenmek istediğinde, çevgana benzeyen saçı, canları top gibi ele geçirdi.

35. Kaplan onun pençesinden kaçıp kurtulacak yer arar, arslan onun can yakıcılığından korkup kediye dönerdi.

36. Okla kılın düğümünü çözer, kargıyla zırhın halkasını koparırdı.

37. Oku felekten yana gitse, kartal burcunun en parlak yıldızı korkudan kanatlarını dökerdi.

XIV

SÜHEYL'İN KUBBEDEKİ RESMİ GÖRMESİ

1. Havuza baktığında, suyun içinde ansızın bir resim (yansıma) görür.

2 Perî-peyker ü şîve vü nâzlu
Bilür kim ola kubbede yazılu

3 Başın götürüp yukarı bahtı ol
Yüregini ışk odına yahtı ol

4 Yine çün hakınca nazar eyledi
İşin külli zîr ü zeber eyledi

5 Şunun bigi ışk odı yahtı anı
Sanasın (kim) ayrıldı tenden canı

6 Gidüp ussı âh itdi düşdi yire
Kimesneye yol yoh kim anda gire

XV
KÛÇ-KERDEN-İ CEMŞÎD BE-TARAF-I RÛM VE KÜŞTEN-İ EJDEHÂ

1 Çıkarken râyet-i ferhunde-hurşîd
Süvâr olup yöridi şâh Cemşîd

2 Yöridi şâh şâh ardınca leşker
Kumaşıla hazîne raht yik-ser

3 Yolı şîr ü peleng ü mâr-ı hun-hâr
Yok anda âdemîden hîç deyyâr

4 Peleng ü şîr ü mârı cümle kırdı
Kılıban püşte püşte oda urdı

5 Orada çıkdı bir câdû-yı ser-keş
Ki her dem dökilür ağzından âteş
.....

6 Yol açıldı vü andan gitdi Cemşîd
Revânın rûşen itmiş ışk-ı Hurşîd

XV *Ahmedî, Cemşîd ü Hurşîd,* M. Akalın, Ankara 1975, s. 146-150. (Parçanın vezni: Mefâ'îlün/Mefâ'îlün/Fa'ûlün)

2. Edalı, nazlı ve peri görünüşlü (olan bu) resmin kubbeye çizilmiş olduğunu anlar.

3. Başını kaldırıp yukarı baktı ve yüreğini aşk ateşine yaktı.

4. Yeniden iyice baktığında, işini büsbütün güçleştirdi (içinden çıkılmaz yaptı).

5. Aşk ateşi onu öylesine yaktı ki, sanki canı bedeninden ayrıldı (öldü).

6. Aklı başından gidip, ah ederek yere yığıldı. Hiç kimsenin oraya girmesi mümkün değildi.

XV

CEMŞÎD'İN ANADOLU TARAFINA GİTMESİ VE EJDERHA ÖLDÜRMESİ

1. Kutlu güneş bayrağı yükselirken Cemşîd şah, atlanıp yürüdü.

2. Şah önde ardından da yükü kumaş ve hazine olan askeri yürüdü.

3. Yolu arslan, kaplan ve öldürücü yılan dolu, o yolda insandan eser yok.

4. Kaplan, arslan ve yılanların hepsini öldürüp, tepeler halinde yaktı.

5. Orada (karşısına) ağzından sürekli ateş saçan korkunç bir büyücü çıktı.

6. Yol açıldı. Gönlü Hurşîd'in aşkıyla aydınlanan Cemşîd de oradan gitti.

7 Irakdan oldı bir kûh âşikârâ
Nebâtı yok ser-â-ser seng ü hârâ

8 Ana olmışdı ferkad fark-ı pâye
Sipihr-i lâciverdî dahı sâye

9 Melik Mihrâb'a tağ adını sordı
Ki anı ser-bülend ü tünd gördi

10 Didi Mihrâb kim budur Mukeylâ
Belâ vardur bu tağda kûh-ı bâlâ

11 Bu tağda idemez kuş dahı pervâz
Olur kamunun işi bunda nâ-sâz

12 Belâ tolu durur bu kûh-ı bâlâ
Peleng ü ejdehâ vü dîve me'vâ
.....

13 Yolı pîçân u bârîkdür çü nîze
Nizenün tîgi gibi seng-rîze

14 Eger ide kişi bunda güzâre
Bulıt gibi ola ol pâre pâre

15 Bu söz içinde zâhir oldı bir tel
Anun üstinde yanar iki meş'al
.....

16 Melik didi bu ne püşte bu ne gâr
Didi Mihrâb i şâh-ı cihân-dâr

17 Görinen püşte degül ejdehâdur
Tütün anun demidür kim belâdur

18 Ol iki meş'al iki gözi anun
Halâsı yokdur andan cism ü cânun

19 Duhân kim çıkar ağzından nefesdür
Dem urup fîli yudmağa hevesdür

7. Uzaktan bitkisiz, kayalık bir dağ göründü.

8. Dağın doruğu Ferkad (Küçükayı kümesindeki yıldızlardan biri)'e ulaşmış, lâcivert renkli felek de o dağın gölgesi olmuştu.

9. Onu böylesine yüksek ve aşılmaz görünce, padişah Mihrab'a dağın adını sordu.

10. Mihrab: "Bu, belâlarla dolu yüce Mukeylâ dağıdır.

11. Bu dağda kuş bile uçamaz, bu dağda bütün varlıkların işi güçtür.

12. Kaplan, ejderha ve dev yatağı olan bu yüksek dağ belâ doludur.

13. Yolu karışık ve mızrak gibi ince, mızrağın ucu gibi küçük (keskin) taşlarla dolu.

14. Kişi buradan geçerse, bulut gibi parça parça olur."

15. Böyle konuşurken üzerinde iki meşale yanan bir tepe göründü.

16. Padişah "bu nasıl tepe, nasıl mağara" dedi. Mihrab da "ey cihanı alan hükümdar" (diyerek söze başladı).

17. Görünen tepe değil, ejderhadır, duman ise onun belâlı nefesidir.

18. O iki meşale onun gözüdür, hiçbir varlık ondan canını kurtaramaz.

19. Ağzından çıkan duman nefestir, bir solukta (bir) fili yutmak ister.

20 Bu tağdan mümkin olmaz kim inevüz
Yig ol kim buradan girü dönevüz

21 Varavuz Rûm iline dahı yirden
Ne hâcet kim çıkavuz bunda serden

22 Melik didi revâ mı bu hikâyet
Ya hod bu sözi eylemek rivâyet

23 Sürer fermânını her neyse takdîr
Anun def'in nice idebile tedbîr

24 Bu yoldan girü dönmek cehl olur
Belâ âşık olan(a) sehl olur
.....

25 Degül lâyık ki buradan dönevüz
Eyü adumuzı yavuz idevüz

26 Diyeler olduğiyçün yolda bir mâr
Yolından girü döndi işbu bî-âr
.....

27 Bu söz içindeyiken mâr ol dem
Bulara kasd itdi urmağa dem

28 Melik karşular anda ejdehâyı
Kayurmaz âşık olan her belâyı

29 Sipâh ardınca anun nâlân u giryân
Kamu yaş döküp eyle ki ebr-i nîsân

30 Elin urdı kemâna ol zamân şâh
Diyeydün ki irdi kavsun burcına mâh

31 Kemândan çün kazâ okını atdı
Yılanun iki enegini bir itdi

32 Zümürrüd-gûn kılıcı ol dil-âver
Çekiben oldı ef'îye ber-â-ber

33 Kalem gibi itdi anı kılıcile şak
Hemîn budur varısa erlik ancak
.....

20. Bu dağı aşamayız, en doğrusu buradan geri dönelim.

21. Anadolu'ya başka bir yerden gideriz,burada başımızı vermeye ne gerek var?"

22. Padişah: "bu anlattığın hikâye ve aktardığın bu söylenti uygun mu (bize yakışır mı)?" dedi.

23. "Allah'ın takdiri neyse o olur, tedbir o takdiri yok edemez.

24. Bu yoldan geri dönmek cahilliktir. Âşık olana belâ kolay gelir.

25. Buradan dönüp iyi adımızı kötü etmek uygun olmaz.

26. Yolunda bir yılan bulunduğu için, bu utanmaz geri döndü derler".

27. Böyle konuşurken yılan (ejderha), bunları yutmaya kalkıştı (saldırdı).

28. Padişah orada ejderhayı karşıladı. (Çünkü) Âşık olan her belâya önem vermez.

29. Onun ardından ordu, nisan bulutu gibi göz yaşı döküp ağladı.

30. O zaman şah yayını eline aldı. Sanki yay burcuna girmiş aya benziyordu.

31. Etkili okunu yaydan fırlatınca, yılanın iki çenesini birbirine kenetledi.

32. O kahraman, zümrüt renkli kılıcını çekip, yılanla karşı karşıya geldi.

33. Kılıcıyla onu kalem gibi ikiye ayırdı. Yiğitlik ancak bu kadar olur.

XVI
SIFAT-I RÛZ VE MESÂF KERDEN-İ HUSREV BÂ-BEHRÂM-I ÇOBÎN VE HEZÎMET-İ LEŞKER-İ Û

1 Seher çün şeh-süvâr-ı çerh-i gerdân
Neberd ü rezme kıldı azm-i meydân

2 Dikince Çîn şehi maşrıkda a'lâm
Nigûsâr olmış idi râyet-i şâm

3 Zihî heybet ki dahı açmadın yüz
Tümen beg haşmı yüz döndürdi düpdüz

4 Ne tîr-i tîz ü ne şemşîr-i bürrân
Bu tan gark oldı kana rûy-ı devrân

5 Sabâh oldı çeriler eyledi cûş
Şu resme k'oldı cinn ü ins bî-hûş

6 San ejderhâya irişdi selâsil
Ve-yâ irdi yire göge zelâzil

7 Nefîrün na'rası kûsun girîvi
Fukā'a koymış idi nerre dîvi

8 Yasandı iki leşker dahı saf saf
Kim urdı gürze el kim kabzaya kef

9 Öninde Husrev'ün Rûmîler alay
Tutup gözlerleridi cenge kolay

10 Acemden yüz tutan Pervîz şâha
İrişmiş ü karışmışdı sipâha

11 Çeriden eyle tolmış kûh ü sahrâ
Ki kalmamışdı vahş ü tayra me'vâ

12 Çi-ger basmış idi Behrâmı hayret
İnanup kavmine iderdi gayret

XVI *Şeyhî ve Husrev ü Şîrîn'i*, F.K. Timurtaş, İstanbul 1980, s. 139-141 (Parçanın vezni: Mefâ'îlün/Mefâ'îlün/Fa'ûlün).

XVI

GÜN TASVİRİ ve HUSREV'İN BEHRÂM-I ÇÛBÎNLE SAVAŞMASI VE ONUN ORDUSUNU YENMESİ

1. Seher vakti, dönen feleğin büyük süvarisi gibi savaşmak üzere savaş alanına çıktı.

2. Çin padişahı (güneş) doğuda bayraklarını (ışınlarını) dikince (saçınca), gecenin bayrağı tepe taklak oldu.

3. Aşk olsun o heybete! O henüz yüzünü açmadan, binlerce beyin maiyyetindeki askerler kaçtılar.

4. Ne keskin bir hançer, ne de keskin bir kılıç bulunmadığı halde, tan vakti dünya kana boyandı.

5. Sabahleyin ordular öylesine harekete geçti ki, (korkudan) insanda ve cinde akıl kalmadı.

6. Sanki ejderhaya zincir vurulmuş, ya da yere göğe zelzele düşmüş gibiydi.

7. Borunun sesi, kösün gümbürtüsü, erkek devi küpe koymuştu (dev girecek delik arardı).

8. İki ordu da saf saf sıralandı, kimi gürz(topuz)e, kimi kılıca el attı.

9. Anadolu askeri Husrev'in önünde savaş düzenine girmiş, savaş fırsatı beklerdi.

10. Acem ordusundan kaçanlar, Pervîz'e ulaşıp onun ordusuna katılmışlardı.

11. Her yer (dağ taş) öylesine asker dolmuştu ki, kurda kuşa yer kalmamıştı.

12. Behram şaşırmış olmakla birlikte, askerlerine güvendiği için, savaşmak isterdi.

13 Yasayup leşkerin yüridi bî-bâk
Figân ü na'ralardan zehreler çâk

14 Ber-â-ber birbirine iki leşker
Ok oldı arada peyk-i haber-ber

15 Gine karışdı iki bahr-i cûşân
Biribirne girîvân ü huſşân

16 Dil uzatmış sünüler söylemege
Cigerler hâlini şerh eylemege

17 Cehennemveş nice kim yanar içler
Suvarur oldı su ile kılıçlar

18 Uyan yiltesine bâd-ı dimâğun
Gider yili yise darbın çomağun

19 Şu denlü âdemî olmışdı bî-cân
Ki götürdi eti vü gövdeyi kan

20 Ölü etiyle âlem eyle tolmış
Ki yazı yüzi tağa hem-ser olmış

21 Pes ol tağun akan seyl-i revânı
Yidi bahrun kılur rengini kanı

22 Büzürgûmîd turmış şâh öninde
Utârid bigi mihr ü mâh öninde
.....

23 Çü vakt irdi didi şâhâ demidür
Bilür vakt ü demi ol k'âdemîdür

24 Yüri kim virdi Hak fursat senündür
Muzaffer-fersin ü nusrat senündür

25 Hemân-dem sıçradı şâhîn bigi tîz
Binüp Şebdîze pervâz urdı Pervîz
.....

13. Askerini düzene sokup, öd koparan gürültülerle korkusuzca yürüdü.

14. İki ordu karşı karşıya gelip, oklar haberci gibi gidip gelmeye başladı.

15. Sonra, iki coşkun deniz (gibi) gürültüyle birbirine girdiler.

16. Süngüler yürek parçalamak için uzanmışlar (süngüler, kalplerde gizli olanı açığa çıkarmak için konuşmaya başlamışlar).

17. Cehennem gibi yanan içleri, kılıçlar (terkibindeki su ile) sulamaya başladı.

18. Aklının isteğine uyan kişinin gururu, bir gürz vuruşuyla yok olur.

19. O kadar adam ölmüştü ki, kan gövdeyi götürüyordu.

20. Her yer ölülerle dolmuş, ovanın yüzü (cesetlerin yığılmasıyla) dağla bir olmuştu.

21. O, dağ gibi ölü yığınından akan kan seli, yedi denizi kana boyardı.

22. Padişahın önünde duran Büzürgümîd, güneşin ve ayın önünde duran Utarid (Merkür) gibiydi.

23. Eşref saat geldiğinde, padişaha: "Şimdi tam sırasıdır, insan olan zamanı kollar,

24. Yürü Tanrı fırsatı sana verdi, Tanrı'nın yardımı ve zafer senindir" dedi.

25. Perviz, o zaman hızla yerinden sıçradı, Şebdîz (adlı ata)'e binip, şahin gibi kanat açtı.

26 Elinde tîğ-i hindî çalsa kime
Demür tağ ise iderdi iki nîme

27 Kılıcından olur Behrâmîler güm
Nitekim tîğ-i hurşîd irse encüm

28 Çomağından dökilürler gürîzân
Nitekim sarsar ide bergi rîzân
.....

29 Alem depretdi Rûmîler ser-â-ser
Acem kavmi turımadı ber-â-ber
.....

30 Görür Behrâm kim iş hadden aşdı
Belâ deryâsı taşdı başdan aşdı

31 Bırahdı rahtı terk itdi külâhı
Çü bî-râh idi kaçdı tutdı râhı
.....

32 Kırup itmediler Rûmîler ârâm
Tutınca rûy-ı rûzı şâme-i şâm

33 Keserler ü biçerler giceye dek
Kimi kim gördiler buğday başı tek
.....

34 Ol artuk cem'den kurtılmadı kem
Meger Behrâm ile bir nice âdem

35 Yüzin döndürdi çü Behrâma bahtı
Bırahdı Husreve tâcı vü tahtı
.....

XVII
SIFÂT-I BEZM VE ÂŞIK ŞÜDEN-İ CEMŞÎD ŞÂH

1 Melik-zâde görüp bir gün bahârı
Ki pür-la'l itmiş idi lâlezârı

XVII *Ahmedî, Cemşîd ü Hurşîd*, M. Akalın, Ankara 1975, s. 82-84 (Parçanın vezni: Mefâ'îlün/Mefâ'îlün/Fa'ûlün).

26. Elindeki Hindistan yapımı kılıcı kime vursa, karşısındaki demir dağ gibi de olsa, onu ikiye ayırırdı.

27. Güneş doğunca yıldızlar nasıl yok olursa, onun kılıcıyla da Behrâm'ın askerleri (öyle) kayboldu.

28. Fırtına yaprakları nasıl dağıtırsa, karşısındakiler onun gürzünden öyle kaçışırlardı.

29. Anadolu askeri hep birlikte hücuma geçince, Acemler onların karşısında duramadı.

30. Behrâm, işin boyunu aştığını, belâlar içine gömüldüğünü görünce,

31. Ne yapacağını bilmediğinden, külahını (beyliğini) ve her şeyini bıraktı, kurtuluşu kaçmakta buldu.

32. Anadolu askerleri, gün geceye dönünceye kadar, durup dinlenmeden öldürdüler.

33. Geceye kadar, gördüklerini buğday biçer gibi kestiler.

34. O kalabalıktan, Behrâm ve birkaç adamı dışında kurtulan olmadı.

35. Bahtı Behrâm'a yüz döndürünce, tacı ve tahtı Husrev'e bıraktı.

XVII

EĞLENCE MECLİSİNİN ÖZELLİKLERİ VE CEMŞÎD ŞAH'IN ÂŞIK OLMASI

1. Şehzade, bir gün baharın lâle bahçesini la'l(kırmızı renkli kıymetli bir taş)le doldurduğunu gördü.

2 Ter olıban biterdi hâreden gül
Cihân tolmış idi âvâz-ı bülbül

3 Diledi kim vara bâğa otura
Mey ide nûş kayguyı götüre

4 Şeh içün buldılar bir tâze gülşen
Gül ü lâle çerâğıyıla rûşen

5 Orada dutdılar perde-serâyı
Ki bülbüldi anun perde-serâyı

6 Dil uzatmış senâ iderdi sûsen
Benefşe gûş olmışdı ser ü ten
.....

7 Muğannî çün düzerdi nağme-i ûd
Düşerdi sûza cânlar şöyle kim ûd

8 Hikâyetler dinilür idi rengîn
Mezâhik söylenürdi hûb u şîrîn

9 Çün itdi sâzını devr eyledi mül
İrişdi serv-kadlere temâyül

10 Kadeh altuna yâkût oldı rîzân
Habâb-ı sîm-gûn üftân u hîzân

11 Eser idüp içene sâğar u mey
Nidâ-yı es-sabûh irdi pey-â-pey
.....

12 Kurulmış idi gülden taht-ı Kâvûs
Benefşe olmış idi perr-i tâvûs
13 Çemen ferşi toluyıdı şakāyık
Nişân virürdi cennetden hadâyık

14 Akardı her yana bir cûy-ı kevser
Olıban serv tûbîyile hem-ser

15 Nevâ-yı bülbül ü elhân-ı dürrâc
İderdi âşıkun sabrını târâc
.....

2. Taştan taze gül biterdi, dünya bülbül sesiyle dolmuştu.

3. Bahçeye gidip oturmak, şarap içip dertlerden kurtulmak istedi.

4. Ona gül ve lâlelerin rengiyle aydınlanan taze bir gül bahçesi buldular.

5. Bülbülün çalıp söylediği bir yerde ona çadır kurdular.

6. (Orada) Susen dil (gibi yapraklarını) uzatıp övgü söyler, benefşe de baştan aşağı kulak kesilmişti (onu dinlerdi).

7. Çalgıcı ut çaldığında, gönüller ödağacı gibi ateşe düşerdi.

8. Renkli hikâyeler anlatılır, güzel ve tatlı gülmeceler söylenirdi.

9. Şarap döndükçe, etkisini gösterdi. Giderek uzun boylularla (güzellerle) ilgilenme başladı.

10. Altın kadehe kırmızı renkli şarap kondukça, gümüş renkli hava kabarcıkları inip çıkardı.

11. Şarap, içenleri etkiledikçe, arka arkaya "şarap şarap" sesleri gelirdi.

12. Gülden Kâvus'un tahtı gibi taht kurulmuş, benefşe ise tavus kanadı gibi süslenmiş.

13. Çimenliğin yüzü gelinciklerle dolmuş, bahçelerse cennete benzemiş.

14. Her yana bir kevser ırmağı akardı. Selvinin boyu Tubâ (göğün en yüksek yerinde var olduğuna inanılan ağaç)'ya ulaşmıştı.

15. Bülbülün ve turaçın ötüşleri, âşığın sabrını yağmalardı.

16 Arada sâğar u mey idiben nûş
Kamu kayguyı itdiler ferâmûş
.....

17 Mey içen bir bir ol resme ki encüm
Sabâhın encümenden oldılar güm

18 Çün oldı âfitâbun râyeti pest
Perâkende oldılar mecmû'ı ser-mest

19 Melik kaldı vü bir kaç kulları hem
Ki şâhun halvetinde anlardı mahrem

20 Eser itmiş idi şâha dahı câm
Diledi kim ide ol dahı ârâm
.....

XVIII
TEZVÎC KERDEN-İ HUSREV ŞÎRÎN-RÂ

.....

1 Şehün gitmişdi sabrı vü mecâli
Tolaşmış san çınâra serv talı

2 Revân bağrına basdı cânı bigi
Yir itdi sînede îmânı bigi

3 Ne rûhun ola bundan yig fütûhı
Ki yâr ile sabâh ide sabûhı

4 Girüp bostâna ol mestâne bülbül
Gül ile şekker eyledi tenakkul

5 Pes andan urdı şeftâlûya dişler
Öküş dirdi ter ü tâze yimişler

6 Gehî elmadan itdi nukl-sâzî
Gehî nâr ile kıldı şîve-bâzî

XVIII *Şeyhî ve Husrev ü Şîrîn'i*, F.K. Timurtaş, İstanbul 1980, s. 250-251 (Parçanın vezni: Mefâ'îlün/Mefâ'îlün/Fa'ûlün)

16. O yerde şarap içip, bütün kaygılarını unuttular.

17. İçki içenler, sabahleyin yıldızlar gibi topluluktan ayrıldılar.

18. Güneşin bayrağı indiğinde (güneş batarken) hepsi sarhoş olarak dağıldılar.

19. Padişah ile onun yakını olan kulları kaldılar.

20. Şarap padişahı da etkilemişti. O da dinlenmek istedi.

XVIII

HUSREV'İN ŞÎRÎN'İ EŞ EDİNMESİ

1. Servi dalı (Şîrîn) sanki çınar (Husrev)a sarılmış,

2. (Onu) Hemen canı gibi göğsüne basıp, (ona) inancı gibi göğsünde yer verdi.

3. Sevgiliyle sabahlayan gönülden (başka) hangi gönül daha mutlu olabilir?

4. O (Husrev), kendinden geçmiş bülbül gibi bahçeye girip, gül (Şîrîn) ile şeker yedi.

5. Sonra (Şîrîn'in bahçeye benzeyen güzelliğinden) şeftali ısırıp, taze yemişler topladı.

6. Bazan elmadan tattı, bazan nar ile oynadı.

7 Geh uçığup şehün elden toğanı
Gügercinden diledi döke kanı

8 Gehî eyledi keklik şîve vü nâz
Geh itdi sîne-i şeh-bâza pervâz
.....

9 Boyun virdi hem âhir şîre âhû
Pür oldı mîşede âvâz-ı yâhû
.....

10 Kavışdı câna cân u derde dermân
Sanasın hâtemin buldı Süleymân
.....

11 Kılup ay gün biribirin der-âgûş
Yaturlar üç dün ü gün mest ü medhûş

12 Turıcak şükr-i Yezdân eylediler
Hak'a hamd-i firâvân eylediler
.....

13 Buyurdı geldi ol cümle füsûn-sâz
Hümâyûn u Gül-endâm u Şeker-nâz
.....

14 Humâyûn dil-beri Şâvûr'a virdi
Mey-i sâfîyi san mahmûra virdi

15 Nigîsâ'yı idindi Bârbed yâr
Ki ehli olur ehline sezâvâr

16 Ol on dil-dâr-ı hâsun her birini
İder bir hâsegîsinün nedîmi
.....

XIX/1
MATLA'-I DÂSTÂN

.....

1 Çoğ idi leşkeri vü mülki ma'mûr
Dir idi halk ana şâh Fağfûr

XIX/1 *Ahmedî, Cemşîd ü Hurşîd,* M. Akalın, Ankara 1975, s. 80-81. (Parçanın vezni: Mefâ'îlün/Mefâ'îlün/Fa'ûlün)

7. Bazan Husrev'in doğanı elden kaçıp, güvercinin kanını dökmek isterdi.

8. Bazan keklik (Şîrîn) nazlandı, bazan da doğanın (Husrev'in) göğsüne uçtu.

9. Sonunda ceylân arslana teslim oldu, orman "yahû" sesiyle doldu.

10. Can cana, dert dermana kavuştu, sanki Süleyman yüzüğünü bulmuştu.

11. Ay ile güneş (iki sevgili) birbirini kucaklayıp, üç gün üç gece kendilerinden geçmiş olarak yatarlar.

12. Kalkınca Tanrı'ya sayısız şükrettiler.

13. Emretti Humâyun, Gül-endâm ve Şeker-nâz adlı güzeller geldiler.

14. Sanki içkiden başı ağrıyana saf şarap sunarcasına, Humâyun adlı güzeli Şâvûr'a verdi.

15. Bârbed (adlı çalgıcı) Nigîsâ (adlı çalgıcı) ile evlendi, herkes dengi dengine olmalı.

16. Öbür on güzelin her birini, bir kuluna cariye olarak verdi.

XIX/1

DESTAN BAŞI

1. Askeri çok ve ülkesi bakımlı olan bu padişaha halk Fağfur Şah derdi.

2 Bir oğlu var idi anun adı Cemşîd
Ki ana âşık idi mâh u hurşîd

3 Cihânun tâze vü nev-şehriyârı
Ferîdûn u Sikender yâdigârı
.....

4 Kim idi öninde rezm itdükde Rüstem
Ki yig idi Nerîmân Sâm'dan hem

5 Kılıç sünüyle oldukda hitâbı
İnânı yil olurdı tağ rikâbı

6 Eline niçe kim alur idi gürz
Olurdı korkusından sürme Elbürz

7 Kemân dutdukda eyleyidi kādir
Ki okına dikilürdi "Nesr-i Tâ'ir"

8 Elinde rumhı çün iderdi pîçân
Olurdı ejdehâ-yı çerh bî-cân

9 Eline kılıc alsa olmadın darb
Olurdı berk-ı sûzân şark ile garb

10 Var idi anda fesâhat hem belâğat
Ulûm-ı hikmet ü ilm-i kitâbet
.....

11 Döker idi kalemden ol yigâne
Gümiş levhine müşgîn dâm u dâne

12 İderdi ol dâneyile cânları sayd
Kılurdı ol dâm ile gönülleri kayd

13 Eli bahr idi hem kâr-ı sehâda
Zamîri âfitâb idi ziyâda

14 Hüner olmışdı vü ilm ana pîşe
Hüner ehliyle otururdı hemîşe
.....

2. Onun Cemşîd adlı oğluna güneş ve ay (bile) âşıktı.

3. Cihanın genç ve yeni hükümdarı, Ferîdûn ve İskender'i andırırdı.

4. Savaştığı zaman Rüstem de kim olurdu? Nerîmân ve Sâm'dan da üstündü.

5. Kılıç ve süngüyle konuşmaya başlandığında (savaşırken) dağ üzengisi, yel de dizgini olurdu.

6. Eline gürz aldığı zaman, (koca) Elbürz dağı korkusundan toz olurdu.

7. (Elinde) Yay tuttuğu zaman öyle güçlü ve yetenekliydi ki, Kartal burcu okuna nişan olurdu.

8. Elindeki mızrak ejderhaya benzeyen feleğe yönelse (felek) cansız kalırdı.

9. Elinde kılıç olsa, (daha) vurmadan doğu ve batı yakıcı şimşekle dolardı.

10. Onda felsefe bilgileri ile güzel yazı yazma, güzel ve doğru söyleme yetenekleri vardı.

11. O değerli kişi (yazı yazarken) sanki gümüş levha üzerine siyah (misk renginde) tuzak kurup, taneler saçardı.

12. O tanelerle canları avlar, o tuzakla gönülleri bağlardı.

13. Cömertlikte eli deniz gibiydi. İç dünyası güneş gibi parlaktı.

14. Bilgi ve hüner edinmeyi alışkanlık haline getirdiğinden sürekli hünerli kişilerle otururdu.

XIX/2
MATLA'-I DÂSTÂN

.....

1 Bilürem Kayser'ün bir kızı vardur
Ne kız kim ol durur dür-dâne-i dür

2 Tutar ay yüzi şerminden nikābı
Yüzinün şermi yakar âftâbı

3 Dimezler tînini kim âb u gildür
Ki başdan ayağa ol cân u dildür

4 Hilâl ile kaşı ider muzâhât
İder ol bir ruh ile bin şehi mât

5 Anun hemtâsı yok hûr u melekde
Ne anun gibi ay u gün felekde

6 Yüzi bir kıbledür kim halk-ı âlem
Sücûd iderler ana karşu her dem

7 Cemâli ay u günden nûrı artuk
Velîkin perdeden ol çıkduğı yok

8 Niçe kim gonce bürka'da nihândur
Ki dürc içinde olur pâkîze-i dür

9 Anunçün kim bulınmaz ana mânend
Kimesneyile itmez hîç peyvend
.....

10 Nedür ol mâh-rûnun adı Hurşîd
Kenîz olsa yaraşur ana Nâhîd
.....

11 Adından yig durur anun cemâli
Kamer devrinde fitne zülf ü hâli

XIX/2 *Ahmedî, Cemşîd ü Hurşîd,* aynı yayın, s. 112-113 (Parçanın vezni: Mefâ'îlün/Mefâ'îlün/Fa'ûlün)

XIX/2

DESTAN BAŞI

1. Kayser'in bir kızı olduğunu bilirim, kız değil sanki inci tanesi.

2. Ay onun yüzünün güzelliği karşısında utanıp örtünür, bu utanç güneşi de yakar.

3. Hiç kimse onun yaratıldığı çamurun su ve topraktan olduğunu söyleyemez. (Çünkü) O baştan ayağa candır, gönüldür.

4. Kaşı hilâl ile yarışır. Bir ruh (yüz ya da satrançta bir taş) göstererek bin şahı mat eder.

5. Huri ve melekler arasında onun dengi bulunmaz, gökyüzünde onun benzeri yoktur.

6. Yüzü, halkın kendisine her zaman secde ettiği kıble gibidir.

7. Yüzünün güzelliği aydan ve güneşten daha parlak, fakat her zaman örtülüdür.

8. En güzel incinin sadef içinde bulunması gibi, o da gonca gibi örtüyle gizlenmiştir.

9. Kendi dengini bulamadığı için, kimseyle ilgi kurmaz.

10. Hurşîd adlı bu ay yüzlü güzele, Nâhîd (Venüs) nedime olsa yeridir.

11. Onun güzelliği adından da ileridir. Saçı ve beni aya benzeyen yüzünde (ya da Hz. Muhammed'in zamanı olan âhir zamanda) fitne öğesidir.

XX
HİTÂB KERDEN-İ ŞÎRÎN BE-ŞEM'

1 Çü görmedi geceden nûr u lem'a
Uzatdı dil ki derdin yana şem'a

2 Dir iy bağrum bigi köynüklü miskîn
Yüregüm bigi oddan yüklü miskîn

3 Degülsen yâr şevkıyle giriftâr
Sararup nişe düşdün döşege zâr

4 Meger sen dahı kodun ortaya baş
Ki odun yaşun ider sırrunı fâş

5 Benüm hâlüme midür iy dil-efrûz
Giceden subha dek bu girye vü sûz

6 V'eger var ışkdan başunda âteş
Yüri ser-bâz olalum olma ser-keş

7 Senün odun söyünür subh-demden
Ben âh itsem köyünür subh demden

8 Tahammül kılımazsın bir deme sen
Dem ursam yakam iki âlemi ben

9 Bu yanmak bir gicedür sana bârî
Bana her dün ü gündür sûz u zârî

10 Senün dûdun turağı sakf-ı hâne
Benüm irer duhânum âsmâna

11 Eger bir şehden oldunsa cüdâ sen
Görirsin nice bin şîrîn-likâ sen

12 Ben ol şehden ırak bî-zûr u zârem
Bu Şîrîn bî-kes ü tenhâ yanaram

13 Ayağ üzre turupsın bir karâra
Yanup geh geh köyinürsin karara

XX *Şeyhî, Husrev ü Şîrîn*, aynı yayın, s. 203 (Parçanın vezni: Mefâ'îlün/Mefâ'îlün/Fa'ûlün)

XX

ŞÎRÎN'İN MUMA SESLENİŞİ

1. Geceden aydınlık (gönül ferahlığı) bulamayınca, muma dert yanmak için konuştu.

2. Ona: "Ey benim bağrım gibi bağrı yanık ve yüreğim gibi ateşle dolu zavallı.

3. Sevgilinin aşkına tutkun değilsen, neden sararıp, inleyerek yatağa düştün?

4. Yanışından ve döktüğün yaştan anlaşıldığına göre, sen de (aşk yolunda) başını ortaya koymuşsun.

5. Ey gönül aydınlatan, gece sabahlara kadar ağlayıp yanışın benim halim için mi?

6. Eğer başında aşk ateşi varsa, tek başına hareket etme (yanma), birlikte hareket edelim (yanalım).

7. Senin ateşin sabahtan söner, ben bir âh etsem, sabah nefesimden yanar.

8. Sen bir nefese (püf demeye) dayanamazsın, ben bir nefesle iki âlemi (bu dünyayı ve öbür dünyayı) yakarım.

9. Hiç olmazsa, sen yalnız gece yanarsın, gece gündüz yanıp yakılmak bana mahsustur.

10. Senin dumanın evin damında kalır, benim dumanımsa gökyüzüne ulaşır.

11. Bir padişahtan ayrı da kalsan, binlerce güzel yüz görürsün.

12. Ben bu Şîrîn, o padişahtan uzakta güçsüz ve zayıf, kimsesiz yanmaktayım.

13. Olduğun yerde ayakta durmuş, kararıncaya kadar yanarsın.

14 Bu od k'aldı benüm sabr u karârum
Yok olmaz çok olur yandukça varum

15 Senün bir iplik urur içüne dağ
Benüm bu kılca cânum odıdur tağ

16 Köyinen sende tendür bende cândur
Belî ol âsmân bu rîsmândur

XXI/1
GARÎB-NÂME'DEN

1 Çün bilesin cümle yol menzillerin
Yirmegil sen Türk ü Tâcîk dillerin

2 Kamu dilde varidi zabt-ı usûl
Bunlara düşmişidi cümle ukûl

3 Türk diline kimsene bakmaz idi
Türklere hergiz gönül akmaz idi

4 Türk dahı bilmez idi bu dilleri
Anca yolı ol ulu menzilleri

5 Bu Garîb-nâme anın geldi dile
Kim bu dil ehli dahı ma'nî bile

6 Türk dilinde ya'nî ma'nî bulalar
Türk ü Tâcîk bile yoldaş olalar

7 Yol içinde birbirini yirmeye
Dile bakup ma'niyi hôr görmeye

8 Türk dilinde anlayalar ol Hakı
Tâ ki mahrûm kalmaya Türkler dakı

XXI/1F. İz *Eski Türk Edebiyatında Nazım*, C. 1/2, İstanbul 1967, s. 584 (Parçanın vezni: Fâ'ilâtün/Fâ'ilâtün/Fâ'ilün)

14. Bu ateş bende sabır ve karar bırakmadı. Varlığım yandıkça tükenmez artar.

15. Senin içini yakan bir ipliktir. Benim bu kıl kadar (incelmiş) canımdaki ateş ise dağ gibidir.

16. Senin tenin, benimse canım yanar, bunlardan birinin gökyüzü öbürünün ip olduğu doğru (Asumanla rîsman aynı şey değildir, her varlığın yanışı kendine göredir) dur.

XXI/1

GARÎB-NÂME'DEN

1. Bu yoldaki (tasavvuf yolundaki) menzilleri öğrenmek istersen, Türk ve Fars dillerini yerme.

2. Tasavvufun kuralları her dilde tespit edilmiş, bütün akıllar bunlara (bunları öğrenmeye) yönelmişti.

3. Türk diline kimse bakmaz, Türklere asla ilgi duyulmazdı.

4. Türk de bu dilleri öyle yolları (tasavvufu) ve (o yolun) yüce menzillerini bilmezdi.

5. Bu Garîb-nâme, bu dili (Türkçeyi) konuşanlar da söyleneni anlasınlar diye yazıldı.

6. Türkçe'de (tasavvufla ilgili) anlamlar bulsunlar, Türk ile Fars yol arkadaşı olsunlar.

7. Yolda birbirlerini (anlayamadıkları için) kötüleyip konuşulan dilin ayrılığına bakıp (tek olan) manayı değersiz görmesinler.

8. Tanrı'yı Türk diliyle anlasınlar, bundan Türkler de yoksun kalmasın.

XXI/2
HATM ŞÜDEN-İ KİTÂB VE ÖZR ÂVERDEN

.....

1 Bu arada özrüm hemîn yeng durur
Ki Türk'ün dili gin degül teng durur

2 Bu kim sâfî ol Türk dili ola
Kolaysuz bigidür getürmek dile

3 Dahı dil ile söz karılursa uz
Virür çâşnî nite kim aşa tuz

4 Arabca vü yâ Pârsî olsa lafz
Ki nazm olıcak Türki'ye gelse lafz

5 Geh aslınca kalur gehî kalmaz
Zarûret olup vezn anı almaz

6 Delim dürlü tağyîr ü tebdîl olur
Bu Türk'ün dili bir aceb dil olur

7 Ki aslına sürmege yohdur lugat
Diyeler nite dile gelse onat

8 Koyılmış degüldür ana hîç had
Ne vezn bulınur (u) ne teşdîd ü med

9 Arabca bulınmayıcak yarusı
Kalan dilleründür bayık arusı

10 Bu iki dile baksa Türk'ün dili
Çah oldur ki sâfî katında ili

11 Başarsa kişi hem degüldür güzâf
Ki ilinün içinden ol süze sâf

12 Bu bir niçe beyti düzince benüm
Hacâletden eridi yaru tenüm

XXI/2 Mes'ûd bin Ahmed, *Süheyl ü Nev-bahâr*, C. Dilçin adı geçen doktora tezi, s. 921-923 (Parçanın vezni: Fa'ûlün/Fa'ûlün/Fa'ûlün/Fa'ûl)

XXI/2

KİTABIN BİTİŞİ VE ÖZÜR DİLEME

1. Eserde, Türk dili dar olduğu için yalnız üslup bakımından özürlüyüm.

2. (Özrüm) şu ki, (bir eseri) sade Türkçe ile dile getirmek imkânsız gibidir.

3. Söz, başka (Arapça ve Farsça) dillerle (birlikte) ustaca kullanılırsa, tuzun yemeğe tat verdiği gibi tat verir.

4. Arapça ya da Farsça olan söz, Türkçe nazmedilince,

5. (Söz) Bazen aslına uygun olarak kalır, bazen de kalmaz. Vezin gerekli kılsa bile, o sözü vezne uydurmak mümkün değildir.

6. (Nazmedilirken) Türkçe sözler, türlü türlü değişikliklere uğradığından (Türk dili) tuhaf bir dil görünüşü kazanır.

7. (Türkçe sözü) Aslını araştırmak için kaynak (sözlük ya da dil bilgisi kitabı) olmadığından dile nasıl gelirse öyle söylerler.

8. Ona (Türk diline) hiç sınır (kural) konulmamıştır, ne vezin ne de teşdid (aynı sesi iki kez okuma) ve med (bir ünlüyü uzun okuma) vardır.

9. (Türkçe bir metnin) yarısını Arapça oluşturmasaydı, (Türkçe) diğer diller içinde en arı dil olabilirdi.

10. Türk dili, bu iki dil ile karşılaştırılırsa, tam olarak temiz yanında pis gibidir.

11. (Eğer) kişi (bunu) başarırsa, boş lâf (küçümsenecek bir şey) değildir. O, pis içinden temizi süzer.

12. Bu kadar beyti yazarken utançtan tenimin yarısı eridi.

13 Ki bir ehl kişi eger okıya
Rekîkini anlaya vü kakıya

14 Diye hîç terkîb bilmez imiş
Söz içinde tertîb bilmez imiş

15 Bu Türk'ün diline (kim) ınıhduğum
Arab lafzını vasfını yıhduğum

16 Şu resme ki veznün tekâzâsıdı
Nite yıhdum ben tekâzâ sıdı
.....

13. Bir ehil (şiirden anlayan) kişi okuyup hatasını anlar (da) itiraz eder.

14. (O kişi) Hiç terkip (tamlama) bilmez, sözü düzenlemekten anlamaz (der).

15. Bu Türk diline boyun eğdiğimi ve Arap sözünü ve vasfını yıktığımı (söyler).

16. Vezne (uydurmanın) güçlüğü o derecede idi ki, ne kadar zorladıysam da zorluk ortadan kalkmadı.